MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA ÜHEKSAKÜMNE VIIES NUMBER : APRILL 2020

HIND 2€

9 772346 662013

#95 : PEREKOND // SUUR LUGU: Ärevad nädalad kultuuriväljal

JUHTKIRI

FREUDI MÄRG UNENÄGU: PEREGA KARANTIINIS

Foto: Ken Mürk

Nüüd mil avalikkusele on enam-vähem kohale jõudnud, et koronaviiruse pandeemiasse ei saa suhtuda samamoodi nagu hooajalisse grippi, ning sotsiaalne distantseerimine on riigis toimima hakanud, ähvardavad suurt hulka inimesi haiguspuhangust enam nii kodusest karantiinist kui ka majanduslangusest tulenevad probleemid. Omaette karantiinis olija kogeb paratamatult üksindust, mis võib, aga ei pruugi, kujuneda heitluseks üksildusega. Partneri või perega ööpäevaringselt koos olemine on aga korralik proovikivi omavahelistele suhetele, kus võidakse samuti jõuda tundeni, et meid ei mõisteta ja meiega ei arvestata. Poolte emotsionaalsest intelligentsusest sõltub, kas nendest katsumustest tullakse koos välja tugevamate ja targematena või purunevad seni veel kuidagi koos püsinud haprad illusioonid üksteise suhtes lõplikult. Paljudes peredes valavad õli tulle ka saabuv majanduslangus, ebakindlus seoses tulevikuga ja üleüldine ühiskonnas maad võtnud ärevus. Tööta jäämine ja majanduslikesse raskustesse sattumine on soodne kasvupinnas alkoholismile ning vaimse ja füüsilise vägivalla sagenemisele lähisuhetes, aga suurte majanduslanguste ajal on täheldatud ka enesetappude statistika suurenemist – inimese klamerdumine oma staatuse külge ning suutmatus üleöö muutunud oludega kohaneda ja leppida võib tekitada tunde väljapääsu puudumisest. Pole kahtlustki, et meid ootavad ees turbulentsed ajad, mil on iseäranis oluline märgata ja mõista, mis toimub meie endi ja ka meid ümbritsevate inimestega. Tugevad sotsiaalsed suhted on praegu eriti olulised ning selles valguses on siinses lehenumbris igati paslik vaadelda perekonda kui ühiskonna intiimseimat kooselemisvormi ning selle tähenduse muutumist lähiajaloos.

Kui sotsiaalantropoloog **Aet Annist** ütles möödunud aasta septembris Müürilehele antud intervjuus, et nii perekond kui ka kogukond on olemuselt sunnimehhanismid, mida ei saa valida, tundus see mulle esialgu vaid poolenisti tõene, sest kuigi me ei saa valida perekonda ja kogukonda, kuhu me sünnime, on meil tänapäeval õnneks siiski täiskasvanutena võimalus valida enda ümber inimesi, kellega me soovime veeta oma edasise elu. Ent tuleb tõdeda, et seegi on tinglik, sest nagu kirjutas 2018. aasta Müürilehe märtsinumbris pereterapeut **Katri Lamesoo**, armastab armastus mustreid ja ebameeldivatest kogemustest hoolimata kiputakse ka täiskasvanuna looma sarnase dünaamikaga suhteid, nagu on kogetud lapsepõlves. Nii et alateadlikult oleme me ikka aheldatud oma kogetud peremustritesse ja nendest väljarabelemine on salakavalalt keeruline.

Õnneks on ühiskond vähemalt nii palju muutunud, et üldiselt ei hoia perekondi enam koos puhtmajanduslikud kaalutlused. Enam ei pea lootusetult sõlme läinud suhetega inimesed teineteist elu lõpuni välja kannatama, vaid minnakse lahku ja loodetakse leida sobivam kaaslane. Koosolemisest oodatakse ennekõike hingelist lähedust, olgugi et sageli tähendab see ebarealistlikku ettekujutust romantismi ideaalidest läbi imbunud idüllilisest armuloost. Mõni jääbki kogu elu suhtest suhtesse hüpates seda muinasjuttu otsima, teistel on valusatest lapsepõlvekogemustest tulenevalt paraku üldse keeruline lähedussuhteid sõlmida, ent paljud õpivad siiski elu käigus ajapikku suhteid ja partnereid ka märksa elulähedasemast perspektiivist hindama. Teadmine, et koos ollakse vabast tahtest, pakub võimalust täisväärtuslike peresuhete loomiseks ja sellega võime säästa oma järeltulijaid paljustki ebameeldivast.

Kui ma küsisin oma üksinda elavalt sõbralt, kuidas ta ennast omaette karantiinis olles tunneb, ütles ta, et kui oled üles kasvanud peres, kus üksteist hoitakse, siis sa ei tunne ennast kunagi üksildasena. Samal ajal võib keegi kuskil olla oma lähedaste keskel praegu olukorrast tingituna täielikus ahastuses. Nõnda pole oluline, millise vormi on võtnud kellegi pereseis – see võib tähendada üksi elamist, kooselu sõpradega, üksikvanemlust, laste kasvatamist samast soost partneriga, kärgpere või seda haruldast nähtust, mida nimetatakse traditsiooniliseks pereks –, vaid tähtis on, et mis tahes koosluses valitseksid sõbralikud ja mõistvad meeleolud ning tunne, et selles ollakse vabatahtlikult, mitte sundusest. Nädalaid koduarestis olles on ehk soodne aeg oma pereseisud üle vaadata ja kriitiliselt hinnata, kas miski vajab parandamist või tasuks millegi puhul muuta hoopis enda suhtumist, sest nagu **Hagi Šein** mulle novembrikuus vananemise teemal antud intervjuus ütles, on lõpuks ikkagi omad need, kellele sa korda lähed ja kes su eest hoolt kannavad. Hoidkem siis neid omasid – õppigem neid, kellega me oleme koos ka karantiinis, välja kannatama ja olukorrast isegi rõõmu tundma ning pidagem meeles ka lähedasi, kellest peame asjaolude sunnil olema mõnda aega lahus.

Helen Tammemäe, peatoimetaja

Esikaane illustratsioon: Jaan Rõõmus

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid: Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Ken Mürk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 3400

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

PÄEVAKAJA

ARVAMUS
Miks me koroonale nii tugevalt reageerisime? – *Andero Uusberg* [5]

KULTUUR
Ärevad nädalad kultuuriväljal – *Müürilehe toimetus* [6–11]

PEREKOND

SOTSIAALIA
Tuumikperega ellujäämismatkal – *Leene Korp* [13–15]
Emad, kes käisid spermapangas – *Sanna Kartau* [22–23]

ESSEE
Abielust – *Tõnu Õnnepalu* [16–17]
Perekond kui kodanlik pärand – *Milvi Martina Piir* [18–19]

MEEDIA
Perekonnast Postimehe „Meie Eesti" külgedel – *Elise Rohtmets* [20–21]

ZEN
Noore ema märkmed – *Hanna Linda Korp* [24]
Noore isa märkmed – *Herkko Labi* [25]

FILM
Peremustritest kinolinal – *Aureelia Aasa* [26–27]

PROOSA
Kõne ja sosinad, viin ja rosinad – *Kaupo Meiel* [28–29]

KESKKOND
Lastesaamisest väljasureval planeedil – *Helen Puistaja* [38]

KULTUUR

ESSEE
Kadedusest – *Andres Maimik* [30–33]

ARVUSTUSED
Kinoteatri „Kahekesi" – *Meelis Oidsalu* [33]
Uued plaadid [35]

SKEENE
Uus eesti biit: Rita Ray [34]

FILM
Filmikriitikute suleproovi võidutööd *anno* 2020 [36–37]

Ingel Undusk

Ingel Undusk on päriselt see, mis nime all, keha all. Nimi on vaid sõna, välimus ainult pilt. Ma pole mu alati mööduvad mõtted ega tunded ega miski muu, mis mu kohalolus muutub. Küsimuste küsimus – kes tõeliselt olen?

ma olin vaba, nii vaba, tõesti arvasingi, et olen ikka väga vaba.
elasin nii, et mul oleks aega iseenda, vaikuse, tühjuse, eimidagi tegemise jaoks. loobusin kohustustest. siiski miski kripeldas.

siis sündis laps. minu selle elu esimene. poisslaps. oeh. poleks iial osanud arvata, kui keeruliseks see kujuneb. kui väsinud, kimbatuses saan olla. kui vähe saab olla aega üksi olemiseks, oma asjade jaoks. niisugune uus aeg. kuid väga vajalik, kuna see rebib lahti juuri minu mõtlemises ja suures plaanis teeb kõike tõelisemaks.

sel vaevatud ajal, olles sageli kurnatud ja ometi oma väikest last andunult hoides ja nähes ta süütust, ilu, olen ikka ka tekste paberile püüdnud. mõned siin teile.

tervitustega hiiumaalt
ingel

**

merre ja märjaks! merre ja märjaks!
nii tunneb laps
mis sest, et meri on märg, meri on külm

ükski sõna ei loe, keelud on tühjad
kui on meri, siis merre
kui vesi – märjaks
mis küsimust!?

ainult mõistus saab panna kahtluse alla
selle olukorra loogika

aga ema ei luba, emal on raske
ta tirib lapse ära, kuna kutse ei aita
süda on raske, ta ju mõistab
kuid meri on külm, meri on märg

mis on aga mõnusamat merest
üleni saamisest märjaks?!

**

natuke sansaarast ja muust

kui mul oli palju aega
raiskasin seda kõvasti
valisin ebaolulist, aastaid
oh, need sekundid, nädalad, kuud!
mida tegin nendega?
ei, ma ei kahetse, aga ikkagi
mida tegin nendega?

palju, palju sai uneletud pilvedes
palju sai kujutletud tulevikku, mida iial ei saabunud
muretsetud selle pärast, mida kunagi ei juhtunud
ja siiski ka väga sügavalt mõistetud elu, elu, end…

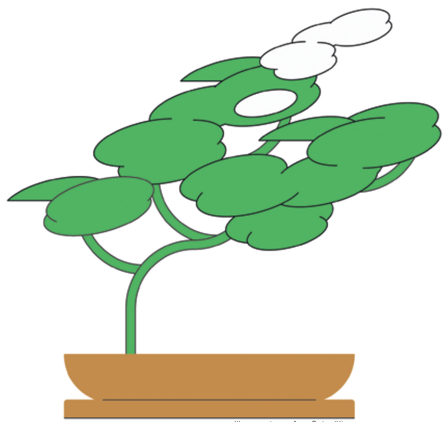

Illustratsioon: Ann Pajuväli

sansaara ring on nii võimas
ometi rebib kõik juured viimaks välja Tõeluse iha
kogu aeg, kogu aeg on see end tunda andnud
aga ometi need magusalt raisatud ajad
pikad-pikad haigutused!

ning praegu, mil iga hetk on kallis, kuldne…

peatuda enne, kui keha peatub
peatuda seni, kuni veri soe
PEATUDA
kui paljud seda teevad?

aga kui paljud seda teevad?
astuvad sammu kiirteelt võssa
eluvõssa
enese võssa
et leida suuremat teedest, ülevamat, lihtsamat
leida
KOHALOLU

siiski neid alati leidub

sansaara teed on nii looklevad
masinate rattad veenvalt veerevad
siiski on võimalik VÕITA end
VÕITA, VÕITA
on VÕIMALUS VÕITA

ISEEND

lotovõitu ootavad paljud, kuid seal ei olene
tulemus nii väga endast
SEDA VÕITU väldib enamik
kartuses jääda millestki ilma

siiski on VÕIMALUS VÕITA
sansaarat, iseend

magusalt raisatud aegade pohmeluses
pikkade aeglaste haigutuste tüdimuses
lämmatavatest mõtteahelatest näljutatuna

RASKEST UNEST ÄRGATA

**

õnnistus kõigele, mis iial olnud, iial tuleb ja iial on. kõige tähtsam, et säiliks suurim, suurim pilt, alati. teadmine kõige vormilise liikumisest, muutumisest, õnnistusest alatisest. see on, on, on alati.

6–25%

Just nii suur tuleb erinevate prognooside hinnangul eriolukorrast tingitud majanduslangus. Tegelikku numbrit on võimatu ennustada, sest eriolukorra kestust ja mõju ei saa keegi adekvaatselt ette näha.

PISIASI

Praegu on hea aeg õppida asju taaskasutama, restaureerima ja parandama. Tahes-tahtmata on väga paljudel tekkinud aega, et oma kodu üle vaadata, ja sealt leiab kõikvõimalikke pooleliolevaid, putitamist vajavaid või kasutuseta seisvaid asju. Tavalisel olmekiirusel piirdutaks ehk äraviskamise ja uue ostmise dilemmaga, kuid nüüd võiks enda ümber kriitilise pilguga ringi vaadata. Videokeskkonnad on täis õpetusi, kuidas sitast saia teha või lihtsalt saapatallad ära liimida.

Kaader Tartu Säästva Renoveerimise Infokeskuse õppevideost

15 SEKUNDIT KUULSUST

28. märtsi „Aktuaalses kaameras" näidati munitsipaalpolitsei kontrollkäike pealinna baaridesse. Ühes neist sattus kaadrisse ka vindine neiu, kes ütles korrakaitsjale, et nad on vist tuttavad kaitseliidust ja et tegelikult ta tahaks olla praegu politseinike nahas, ning soovis kohe ka uljalt kätt suruda. Tema *stardom*-tulevik kohalikes koroonameemides on ilmselt igaveseks kindlustatud, sama ei saa vast öelda väljavaadete kohta korrakaitses.

SEAPÕIS

Ei saa salata, et Müürilehe oraaklil on praegu käed-jalad ennustamistööd täis. Muudkui küsitakse, millal lõpeb see ja millal tuleb too, kas äädikas tapab ainult äädikakärbseid või ka viiruseid. Rahu, kallikesed! Seapõis on rääkinud: teater kui kunstivorm sureb välja – Draamateatri asemele tuleb kätepesula; jalgpall kui spordiala kaob maamunalt – Narva Transi juunioritest saavad kliimaaktivistid; inimesed muutuvad desinfektantide tõttu alkoholile immuunseks – Liviko suletakse ja Kunila müüb kõik Konrad Mäed *osta.ee* keskkonnas maha; riik ostab palgatoetuste abiga osaluse nii Eesti Meedias kui ka Ekspress Meedias, kõik ühendatakse SA Kultuurilehega – Müürilehe oraaklist saab Delfi oraakel.

KUU TEGIJA: SINA ISE JA MEIE KÕIK

Situatsioon, milles enamik inimesi on sunnitud praegu toimetama, toob halastamatult välja kogu eluolu põhjapaneva seotuse. Kui headel aegadel on võimalik eksisteerida mullistustes, siis pandeemiaperiood valgustab läbi meie olemise kärjelisuse. Kuigi elame individualistlikul ajastul, ei tee see maailma kuidagi vähem kollektiivseks, ja nüüdseks on selle ignoreerimine võimatu. Nn eesliinil töötavatel ja tegutsevatel inimestel pole valikut, sest nende amet kohustab, aga samavõrd kohustab see olukord ka igaüht meist tegema või mitte tegema. Ka pealtnäha mittetegu, nagu kätepesu või sotsiaalne distantseerumine, muutuvad üldises võrrandis võtmesündmusteks, mis koostöös ülejäänuga saavad määrata asjade üldise kulu. Loomulikult võib selle adumine olla raske ja sidumine üldisema tervikuga kuidagi liialt abstraktne, kuid varem või hiljem inimesed mõistavad, et vastutus enese ees on alati ka vastutus kellegi teise ees. See on meditsiiniline, humanitaarne ja majanduslik kriis, aga see on ka võimestav kriis ja sina ise saad – nagu me kõik ülejäänudki – tahtmise korral selle lõpptulemust mõjutada.

Illustratsioon: Lil Squid / The Noun Project

ELUHÄKK: TEHISINTELLEKTI KÄSITLEV TASUTA KURSUS

Foto: TalTech

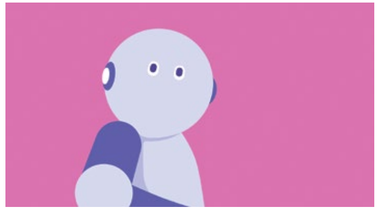

Tallinna Tehnikaülikool pakub kõigile huvilistele tasuta võimalust osaleda tehisintellektiteemalisel veebikursusel „Elements of AI", mille on läbinud nüüdseks juba üle paarisaja tuhande inimese. See ei pruugi küll tunduda kõige prioriteetsem eluhäkk, aga keset praegust ajutist(?) aeglustumist võib olla just õige hetk sukelduda intelligentsete süsteemide sissejuhatusse. Tutvustuses on öeldud, et tuuakse näiteid päriselust ja reaalsetest olukordadest, kus tehisintellekt on juba kasutusel, ja kirjeldatakse, mis suunas AI areneb (ja mis suunas mitte). Teoreetiline osa on põimitud praktiliste harjutustega ja igaüks saab läbida kursuse omas tempos.

Kokandusfanaatik ja videoblogija Arvo Kassin. Foto: Priit Simson / Ekspress Meedia / Scanpix

VÄÄRIB JÄLGIMIST: *arvokassin.blogspot.com*

Paljud juba kindlasti tunnevad juutuuberist staarkokka Arvo Kassinit. 76-aastane härra on teinud mitmeid aastaid omaalgatuslikku kokandussaadet, kus ta lennutab vaatajad staatilise kaamera ees rahulikult ja põhjalikult parasjagu presenteeritava retsepti süvakosmosesse. Kui „Prillitoos" on *zen* saade, siis Arvo Kassini kulinaarseid rännakuid võib pidada lausa post-*zen*'iks, sest kuidas nimetada teisiti oma ämmale tordi valmistamist, mille puhul saab pea ilma igasuguste montaažihüpeteta ära vaadata kõigi tordikihtide vaikselt mahlaga immutamise. Tegemist on kui väikese oaasiga keset haldamatuks muutuvat viirusemeediat. Pea vastu, Arvo!

MIKS ME KOROONALE NII TUGEVALT REAGEERISIME?

ARVAMUS

Maailm kubiseb probleemidest, mille üks põhjus on inimeste kalduvus eelistada iseennast teistele, kohest tulevasele ja tajutavat abstraktsele. Laiaulatuslik reaktsioon koroonale oli tunnistus risti vastupidisest. Mis seekord teisiti läks?

Andero Uusberg

Päev enne eriolukorra väljakuulutamist märkis kolleeg **Margit Keller** ühel koosolekul, et kas pole hämmastav, kui kiiresti võib käitumine muutuda. See mõte jäi mind saatma.

Meid ühendavas käitumisteaduste valdkonnas uuritakse sekkumisi, mis aitavad inimestel toimida tervislikumalt, vastutustundlikumalt või ettenägelikumalt. Näiteks selliseid, mis kutsuvad Eesti koolides liikuma ja kiusamisest vabanema. Enamasti on taoliste sekkumiste ühekordne mõju pigem väike. Näiteks käitumisteadlaste koostatud e-kiri aitas maksu- ja tolliametil parandada mullu tööjõumaksude laekumist ehitussektorist umbes 7% võrra. See oli väga hea tulemus! Käitumisteadustega saabki muuta maailma väikeste sammudega.

Sellel foonil oli käitumisvastus koroonale silmapaistvalt kiire ja ulatuslik. Enamik eestlasi muutis oma asjalikku ja isiklikku elu praktiliselt päeva pealt ja suuresti vabatahtlikult. Muidugi oleks mõned käitumised võinud muutuda veel kiiremini ja oma käitumist muutnud inimesi olla veel rohkem. Viirus ei lähe kahjuks Eestist mööda ja algava jutu mõte pole vähendada selle traagikat, vaid mõista toimunud muutusi sõltumata nende piisavusest.

Seega muudab oma käitumist inimene, kes tajub ohtu („koroonaviirus viib inimesi intensiivraviosakonda"), tajub riski („see võib juhtuda ka minu või mu lähedasega") ja tajub riski kontrollimise võimalikkust („koju jäämine aitab").

Mida edukamalt me käitumist muudame, seda pisemad paistavad muutust ajendavad põhjused.

Andero Uusberg on Tartu Ülikooli afektiivse psühholoogia vanemteadur. Ta uurib ja õpetab inimese käitumist reguleerivaid mehhanisme, nagu emotsioonid, motivatsioon ja enesekontroll. Andero rakendab oma teadmisi ka mõjutamispsühholoogilisi sekkumisi disainides.

Tugeva koroonareaktsiooni muudab eriti huvitavaks selle psühholoogiline ebaloomulikkus. Epideemiaga kaasnev oht on suuresti mitteisiklik, mittekohene ja mittetajutav. Näiteks, kas jätta koroona tõttu õhtusöök sõbraga ära või mitte? Õhtusöögi ärajätmise negatiivsed tagajärjed juhtuvad minu endaga, juhtuvad kohe ja on selgelt tajutavad: ma jään kindlalt ilma heast seltskonnast ja toidust, ehk saan ka sõbralt pahandada. Ärajätmise positiivsed tagajärjed seevastu juhtuvad suuresti kellegi teisega ja alles tulevikus ning on abstraktsemad: ma võin, aga ei pruugi säästa kedagi tundmatut millestki, mida ma hästi ette ei kujuta.

Laias laastus võivad inimesed ohuga silmitsi seistes maandada kas oma ärevust või ärevuse allikat ehk ohtu. Ärevuse maandamine on sageli tervislik, kuid epideemiaga võitlemisel oleks hea ka ohtu maandada. Lihtsa ohule reageerimise mudeli järgi peaks selleks psüühikas kohtuma kolm tunnetust: piisav ohutaju, piisav riskitaju ja piisav kontrollitaju. Kui kõik kolm on olemas, peaks käitumine muutuma. Kui kas või üks on puudu, järgneb pigem ärevuse maandamine.

Seega muudab oma käitumist inimene, kes tajub ohtu („koroonaviirus viib inimesi intensiivraviosakonda"), tajub riski („see võib juhtuda ka minu või mu lähedasega") ja tajub riski kontrollimise võimalikkust („koju jäämine aitab"). Käitumise muutumine kipub ära jäämama siis, kui inimene ei taju erilist ohtu („see pole hullem kui gripp"), ei pea riski kuigi kõrgeks („ma olen noor, intensiivravile satuvad ainult vanemad") või ei näe nende vältimiseks võimalusi („mis mõttega ma pingutan, kui ventilatsiooni kaudu saab viirus mu niikuinii kätte").

OHUTAJU

Kuidas tekkisid Eestis käitumismuutuseks piisav ohutaju, riskitaju ja kontrollitaju? Ohu tajumine algas selle pisendamiskatsete saatel. Osa pisendamisest oli ideoloogiline püüd demonstreerida globaliseerunud linnainimese ülitundlikkust, suuresti aga loomulik psühholoogiline reaktsioon. Uudiste kõverpeeglis paistab maailm pidevalt ohtlikum, kui see reaalsuses on, mistõttu aitab ohtude pisendamine vaimset tervist hoida.

Mis muutus? Esmalt võtsid sõna eksperdid, kellele olid Hiinast saabuvad andmed ohtu selgeks tegemas. Silmapaistev oli näiteks ühe tundmatu autori blogipostituse viiruslik levik. Aga laialdane ohutaju vajas lisaks tõeenditele ka lugusid. Näiteks Itaalia arstidest, kes peavad valima, kellel surra lasta.

Itaalia lood on mõjusad nii seepärast, et need on lood, kui ka seepärast, et need on Itaaliast. Loos on info organiseeritud motiveeritud tegelaste, mitte näiteks mehhanismide või argumentide alusel. See käivitab iselaadse reaktsiooni: me saame sündmustikku tegelaste silme läbi kujutledes virtuaalse kogemuse. Nii võib lugu pakkuda sügavamat mõistmist kui sisuliselt kaalukam argumenteeritud tekst.

Itaalia lugude europiidsus tegi neisse sisseelamise vältimatumaks. Ka Wuhanist räägiti sarnaseid lugusid, aga neid kippus vaigistama ärevust maandav sosin, näiteks, et „ega tea, kas see kõik ka tõsi on". Uhke selle siseköne üle olla ei tasu, aga pelga uitmõtte eest end hukka mõista ka ei saa. Selge see, et lähedasem lugu jõuab lähemale.

RISKITAJU

Kui lood võikast triaažist arenenud Euroopas hanerasva maha pesid, oli käitumise muutumiseks vajalik ohutaju Eestis olemas. Ohule reageerimise mudel ütleb aga, et sellest ei pruugi piisata. Isegi kui suitsetaja on kursis kopsuvähi õõvastava olemusega, võib loobumine takerduda ebapiisavasse riskitajusse: minuga seda ju ei juhtu.

Ka koroona puhul ei pruugi kõige hullem tingimata minuga juhtuda. Täpselt keegi ei tea, aga ilmselt jõuab haiglasse 1–2 nakatunut kümnest ja elu kaotab ehk 1–2 sajast. Neid riske võimendas inimeste tajus aga koroonaviiruse meediakajastus. Kui uuringutes palutakse reastada ohte elule, siis tulemus sarnaneb rohkem uudisteportaaliga, kus domineerivad terrorism ja lennuõnnetused, kui tegelikkusega, kus valdavad on südameveresoonkonna haigused. Neil päevil tundub koroonarisk suur, sest suur on selle teema osakaal meie mõtteruumis.

Riskitaju võimendab lisaks teadmatus, mis jätab võimalike riskide vahemiku väga laiaks. Selle vahemiku ühes servas on versioon taltsast viirusest, mida levitavad ainult nähtavalt nakatunud inimesed kõlava aevastusega ja mis on ohtlik vaid juba varem haigetele. Riskivahemiku teises servas on aga hoopis hirmsam versioon viirusest, mis väljub end täiesti tervena tundvast inimesest pelgalt hingates ning võib murda ka nooremaid. Tõenäoliselt ei vasta kumbki äärmus tõele. Tajutud riskiks piisab aga sellest, et kõige hullemaid versioone on raske välistada. Psüühikal on kalduvus võtta mõeldavate tagajärgede seast igaks juhuks tõsiselt kõige negatiivsemaid.

KONTROLLITAJU

Ka piisava ohu- ja riskitaju korral võinuks kiire reaktsioon koroonale siiski olemata jääda, kui poleks tekkinud ka piisavat kontrollitaju. Isegi suitsetaja, kes näeb oma tulevikus kopsuvähki, ei pruugi loobuda, kui ta ei usu, et mahajätmine oleks tema võimuses.

Paljud koroonatõrje käitumised, nagu kätepesu ja rahvakogunemiste vältimine, on kõigile jõukohased. Isolatsioon pakub rohkem väljakutset, aga julgust lisas Eesti kogemus virtuaalse eluga. Näiteks idee viia koolid päeva pealt distantsõppele, mitte esialgu vaheajale, näis enamikule Eestis täiesti teostatav, samal ajal kui mitmel pool maailmas otsustati vaheaja kasuks.

Kontrollitaju tõstis piisavaks ka laine hajutamise idee (*flatten the curve*). Retoorikavõttena annab see nägemismeelt rakendades tõhusalt edasi suure hulga keerukust. Lisaks muudab see aga viiruse ohvrite arvu osaliselt kontrollitavaks suuruseks. Meditsiinisüsteemi ülekoormust arvestamata võiks ju mõelda, et ehk peaks laskma looduse karmil lotol paratamatud piletid välja loosida, et kiirendada karjaimmuunsust ja säästa pealekauba majandust. Laine hajutamine asendab selle mõtte tegutsemist jõustava ühise eesmärgiga.

Ilmselt ootavad ees väsitavad nädalad, mil üha enam hakkavad silma muutunud käitumise pahupooled üksindusest majandusraskusteni. Mida edukamalt me käitumist muudame, seda pisemad paistavad muutust ajendavad põhjused. Küllap valab õli tulle ka ajakirjanduslik harjumus otsida kõikjalt konflikte. Nende väljakutsete seljatamisel võib olla abi nii ohutaju, riskitaju kui ka kontrollitaju sihipärasest säilitamisest.

Aga need ei ole kindlasti ainsad hoovad. Lisaks tasub kirjutada uusi kirjutamata reegleid, näiteks selle kohta, kuidas distantsilt sotsialiseeruda (skaipida sobib ka niisama!). Keskkondi tasub kujundada kasulikku käitumist toetama (näiteks järjekorras seismise turvalist pikivahet tähistavad märgised poe põrandal). Ning ohu ja riski kõrvale sobivad hästi positiivsed eesmärgid (teeme Eesti viirusevabaks!), mille tajutud väärtus, saavutamise lootus ning kättesaamise kontrollitavus oleksid piisavalt kõrged.

ÄREVAD NÄDALAD KULTUURIVÄLJAL

Ärajätmised, edasilükkamised, ajutised sulgemised ja sundpuhkused – kultuurikatkestuse kannatajaiks ei ole vaid suured teatrimajad jt institutsionaalsed kultuuriasutused, vaid ennekõike omaalgatuslikud tegijad ning vabakutselised – kunstnikud, muusikud, literaadid, produktsioonitiimid, koomikud…

Kirjutas **Müürilehe toimetus**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

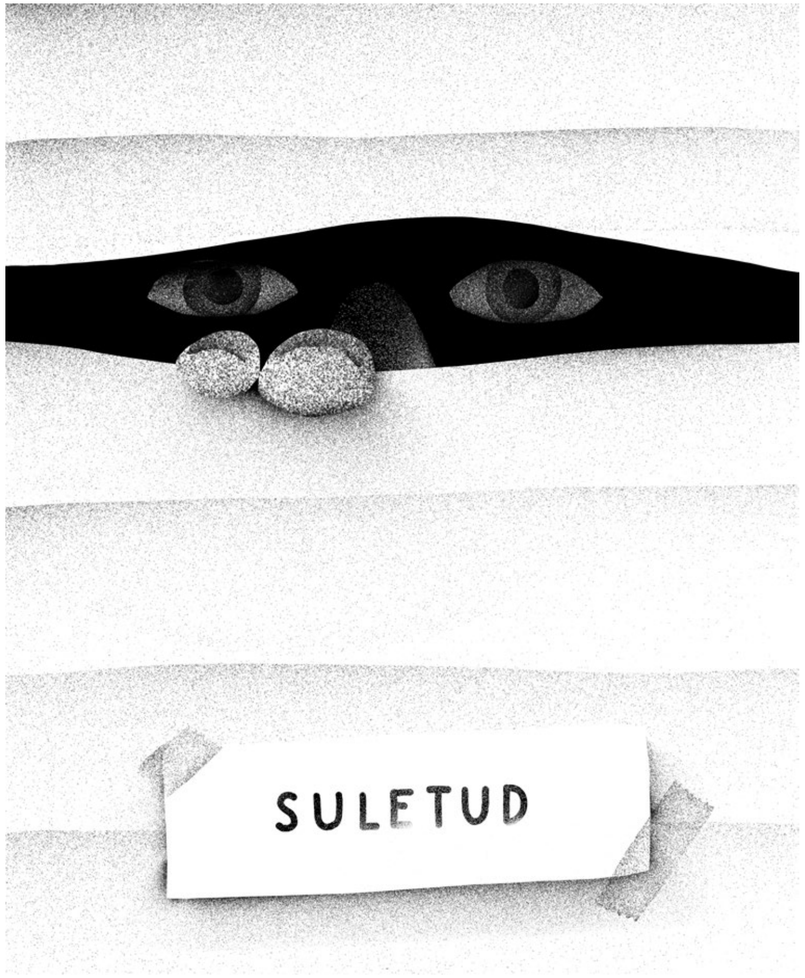

Lubage esmalt väikene ekskurss väga lähedasse minevikku. On teisipäev, 10. märts 2020. Ilm Tallinnas on jahedavõitu ja tuuline, aga lähipäevade prognoos on veelgi kehvem, kuni lörtsini välja. Kokku on Eestis tuvastatud kõigest 12 koroonaviiruse juhtu, kusjuures kõik haigestumised on toimunud võõrsil. Terviseameti riskihinnang on võrdlemisi tagasihoidlik: haiguse kohapealse laialdase leviku tõenäosus on madal[1]. Lisaks on viroloog **Irja Lutsar** mäletatavasti kaks päeva varem öelnud, et „ürituste ära jätmine ja koolide sulgemine praeguses olukorras tundub ebaproportsionaalne"[2]. Inimesed käivad tööl, poes ja koolis, pärast seda seavad sammud veel kinno, teatrisse ja kohvikusse ning päris õhtul lähevad seltskondlikumad neist peole, samas kui tubasem rahvas saab kell üheksa eetris oleva „AK" järel hoida silma peal spordimaailmas toimuval. Ühesõnaga täielik ulme.

Kes varem, kes hiljem, aga lõppkokkuvõttes leidsid ikkagi kõik kultuurikorraldajad end olukorrast, kus üks või teine väljareklaamitud sündmus tuli ära jätta või ebakindlasse tulevikku lükata.

Üks, mida suur osa kultuurirahvast aga kohe kriisi alguses avastas, oli ootamatu ja suurem ühtsustunne kui ehk varem. Seda nii kolleegide, koostööpartnerite, fännide kui ka saatusekaaslaste seas.

Nii ei ole muidugi ilus öelda, aga siin paistab olevat mängus saatuse kuri sõrm, et see kriis just nagu tellitult digikultuuri aastale langes.

Nagu igas muuski kollektiivis või koosviibimisel, tehakse ka Müürilehe toimetuses 10. märtsil juba küll mõõdukalt koroonahuumorit, aga peaasjalikult köidavad tähelepanu ikka argisemad asjad, kõik on üldjoontes nagu tavaliselt. Äkitsi tõstab müügi- ja reklaamijuht **Tanel Mütt** silmad ekraanilt ning hüüatab üdini üllatunult: „Kuulge, Tallinn Music Week jääb ära… Tähendab, lükkub augustisse!" Reaktsioonid on muidugi erinevad – kes ei suuda hästi uskuda, kes hindab veidike ülereageerimiseks, kes kiidab… –, aga ühisnimetajaks on kõigi puhul igatahes vaieldamatu üllatus.

Sellest hoolimata toimub tolle nüüd iidsena näiva teisipäeva õhtul Fotografiskas veel jaapani produtsendi **DJ Krushi** instrumentaalne kontsert, mis oli seda väisanud muusikagurmaani **Berk Vaheri** sõnul äge, aga rahvast oli olnud pigem mõõdukalt – see aga tähendab, et küllap oli üritus selle võrra tervisesõbralikum. Veel räägitakse üsna kindlas kõneviisis ka 13. märtsiks planeeritud HALLi hooaja avapeost, mida mäletatavasti kohapeal lõpuks siiski ei toimunud, selle asemel toodi pidu 14. märtsil peorahva rõõmuks *online*-ülekande vahendusel koju kätte.

ESIMESTEL OLI RASKEM

25.–29. märtsil toimuma pidanud TMW ongi esimene linnuke meie ärajäänud ürituste pikas rivis. See otsus tuleb korraldajatel teha ebakindlas olukorras, veel enne kui **Jüri Ratas** jõuab riigikogu infotunnis (11. märtsil kell 12.40) manitseda: „Ma arvan, et kõik üritused, kus seal on sada või rohkem inimest, on täna väga selge soovitus, et pigem neid ei peaks korraldama."[3] Või järgmisel hommikul riigikogu istungil hädaolukorrast rääkida: „Konkreetseid käskkirjasid või määrusi hetkel ei saa veel teha. Seda võimaldaks näiteks eriolukord."[4] Või siis seesama eriolukord 12. märtsi hilisõhtul ikkagi välja kuulutada. See oli enne.

Kui küsime mõned nädalad pärast nimetatud turbulentseid kuupäevi Tallinn Music Weeki peakorraldajalt **Helen Sildnalt**, kuidas tuli segastel aegadel otsus sündmus kogu täiega augustisse lükata, ütleb ta, et mõistmine muutunud maailmast jõudis talle isiklikult kohale juba 6. märtsil, kui ta parasjagu Soomest koju sõitis: „Vaatasin rahvahulka laevas ja sain aru, et tegelikult inimesed ei tunne end enam üksteise läheduses mugavalt. Laevast välja sõites ulatas politsei igasse autosse COVID-19 infomaterjali. Ma sain aru, et olukord on pöördumatult muutunud."

Sildna märgib, et kõige raskem on suuri otsuseid vastu võtta just siis, kui keegi sind ei sunni, pead seda ise tegema. Määravaks said sealjuures küll rahva tervise kaalutlused – sest TMW puhul on tegemist rahvusvahelise sündmusega, mida väisab iga aasta *ca* 1500–2000 väliskülalist –, aga lisaks sellele oli otsus ka ratsionaalne: „Üks oli selge: kui me otsusega kas või kaks päeva veel venitame, on rahalised kaotused nii meie kui ka meie partnerite jaoks iga päevaga suuremad." Enne oli tehtud ka terviseametiga koostööd ja riske arutatud, aga nagu me kõik teame, muutus pilt sel perioodil tõesti iga päevaga.

Segastel aegadel otsuse tegemise raskusest räägib ka Balti jaama veerel tegutseva klubi Uus Laine üks asutaja **Madis Ligema**. Tegemist oli ühe esimese meelelahutusasutusega , mis otsustas mõneks ajaks uksed külalistele sulgeda. „Reageerisime neljapäeval kell 10, kui pidi tulema peaministri erakorraline poliitiline teadaanne. Lootsime, et välja kuulutatakse eriolukord ja ongi kõik. Kuna peaminister pidas aga pooleteisetunnise kõne ja sellega mitte midagi ei öelnud, Jüri tegi Ratast, eks ole, siis oli mingis mõttes raske. Pidime otsuse ise vastu võtma ja leppisime kokku, et me ei tee uksi lahti." Kusjuures Uue Laine juhtumi muudab keeruliseks asjaolu, et uksed avatigi esimest korda alles veebruari alguses ning „rasvakihti" ei ole veel jõutud koguda – hoopis vastupidi, pikast ehitusperioodist on üleval võlgu ning klubi peale on kulunud ka suur hulk tegijate sääste.

ŠOKI FAASID

Selline šokk tekitab inimestes erinevaid reaktsioone. Kes haaras kohe härjal sarvist ja asus varem ajapuudusel edasi lükkunud suuremaid ettevõtmisi teoks tegema, kes püüdis iga hinnaga *status quo*'st kinni hoida, kes langes apaatsusse – küllap on säärasel ehmatusel nagu leinalgi erinevad üksteisele järgnevad faasid ning nõnda tabasime ka selle artikli arvukad allikad nende šoki erinevatest etappidest.

Kes varem, kes hiljem, aga lõppkokkuvõttes leidsid ikkagi kõik kultuurikorraldajad end olukorrast, kus üks või teine väljareklaamitud sündmus tuli ära jätta või ebakindlasse tulevikku lükata. Filmiprodutsent **Kristjan Pütsep** tunnistab, et Alasti Kino otsustas märtsis esilinastuma pidanud filmi „Rain" väljatoomise sügisesse lükata, muu hulgas juba seetõttu, et kogu meediaruumi olid vallanud viiruseprognoosid ja inimestel sel põhjusel mõtteis hoopis muud asjad: „Oli selge, et meie film ei paistaks sellises olukorras kuidagi välja." Selleks ajaks oli jõutud teha juba üksjagu kulutusi reklaamile, meediakampaania oli käima lükatud: „Mul on näiteks kontoris hunnik juba trükitud plakateid, mis pidid linna peale minema ja kus on suurelt kirjas „20. märts". Me tegime nalja, et kui tualettpaber otsa saab, siis on vähemalt plakatid olemas." See on küllap tuttav kirjeldus paljudele. Loota võib, et kõik need plakatid leiavad kunagi rakendust näiteks mõnes kunstiprojektis…

Selline pretsedenditu situatsioon tekitab muidugi ka ebakindlust ja ärevust tuleviku suhtes, näiteks vabakutselise lavastaja **Renate Keerdi** jaoks jäi esimese sammuna ära lavastus, mis pidi esietenduma aprilli alguses ja lükkub praeguse seisuga edasi tervelt aasta võrra – kuna see on ainuke aeg, mil teater saab võimaldada lavaproovide tegemist täies mahus. Kui pole tööd, pole ka sissetulekut, sõnab lavastaja, siin on seos täiesti mustvalge ja pooltoonideta.

Praktilises plaanis said paljud pigem hõlpsasti igapäevased või -nädalased koosolekud kolleegidega Skype'i või Messengeri tõsta, aga kõikjale digikombitsad muidugi ei ulatu, sest „katsu sa Skype'i teel sümfooniaorkestriga proovi teha", nagu märkis Rahvusooper Estonia kommunikatsioonijuht **Leenu Nigu**. Vabakutselise helirežissööri **Kaarel Tamra** n-ö leivatöö koosneb näiteks kahest osast – lisaks suurtel üritustel heli sättimisele töötab ta ka stuudios – ja ta tunnistab, et seda teist, tubasemat poolt saaks ju põhimõtteliselt ka praegu edasi ajada. Probleem seisneb aga selles, et see eeldaks bändide stuudiosse kohale kutsumist, mida ta ei taha karantiiniajal teha: „Ma arvan, et ma kardan natukene rohkem, kui on võib-olla põhjust mõnel sellisel alal, kus inimesed on paiksemad. Muusikamaailmas on ju kõik käinud kuu aja jooksul kuskil välismaal või tunnevad kedagi, kes on kusagil kaugel käinud."

Seevastu alles aastapäevad tagasi uksed avanud väikese põnevusteatri Kellerteater asutaja ja juht **Vahur Keller** ütleb, et masendust ei tekkinud, vaid pigem on just näha suurt adrenaliinitõusu. Teatritöö jätkub ja asuti kibekiirelt uusi plaane välja mõtlema, liiati võimaldas tekkinud hingetõmbehetk maale minna, kus meri on enam-vähem akna all ning lugemist ootab virn raamatuid – „millest muidu ei osanud unistadagi!".

Mart Kangro ütleb otsejoones välja, et olukorra mõju tema tööle on absoluutne: „Minu töö seisneb ainult reaalses ruumis reaalsete inimeste ees ülesastumises ja praegu ei saa seda teha."

Vabakutselise literaadi **Keiti Vilmsi** jaoks jällegi ei ole elukorraldus praktilises plaanis kuigivõrd muutunud: „Ega ma enne ka ei teadnud, mida ma teen mais, mida ma teen juunis või mis üldse aasta pärast saab, ja ma ei mõtle selle peale ka nüüd eriti." Saab, mis saab, ja tuleb, mis tuleb, lisab Vilms, kellele ei olegi muretsemine kuigi loomuomane.

SAMAS PAADIS KOOS

Üks, mida suur osa kultuurirahvast aga kohe kriisi alguses avastas, oli ootamatu ja suurem ühtsustunne kui ehk varem. Seda nii kolleegide, koostööpartnerite, fännide kui ka saatusekaaslaste seas. Sildna ütleb, et ta pole kogenud oma meeskonnaga juba aastaid sellist koostöövaimu, vastutulelikkust ja paindlikkust kui nüüd. Tajutakse kollektiivselt, et seistakse ühe asja eest ning raske on korraga kõigil. Endisest konkurendist on saanud nüüd partner. Nagu ütleb Ligema: „Me oleme kõik selles sitas koos." Nii on lihtsam mõista palvet arvete tasumistähtaega pikendada, reklaame tühistada või üürimaksed mõneks ajaks külmutada.

Ülima solidaarsusakti sooritajana lähevad aga kirja need, kes on raskel hetkel vabatahtlikult oma abikäe ulatanud, näppude vahel natuke va krabisevat. Kellerteatril on selliseid toetusavaldusi eriolukorra kehtestamise järel juba paar korda ette tulnud, kuigi mitte väga suurtes summades. Kalamaja pisikese kultuuriklubi Heldeke! omanikule **Dan Renwickile** on külastajad avaldanud soovi panna püsti rahakogumiskampaania. Annetuste küsimine tekitaks kultuuriklubi omanikus aga näruse tunde: „Kui asjad peaksid ikka puhta hapuks minema, eelistaksin pigem koha kinni panna kui paluda inimestelt niigi halbades oludes veel toetust." Tema hinnangul on praegu ka palju olulisemaid asutusi, mis toetust vajavad. Sellele mõttele sekundeerib Vilms, öeldes, et on liiga vara kelleltki üldse mingit toetust küsida ja kellelt sellel raskel ajal seda nii väga küsida olekski.

RENOVEERIMINE JA KOKASAATED

Paus ei tähenda kultuurivaldkonnas tegutsejate jaoks ainult jõudeelu maasuvilas või öökapiraamatute virna jõudsat vähenemist. Nii nagu igas leibkonnas on tekkinud ühtäkki aega, et panna maha ammu nurgas tolmu kogunud põrandaliistud või värvida üle aiatoolid, on ka loomeinimesed suunanud vabanenud energia projektidesse, mis on nimekirjas juba ammu tegemist oodanud. Baaripidajatele on poolteist kuud vältav paus muidu katkematus ürituste voos ideaalne hetk

jätkub >

< eelneb

kultuur

renoveerimistöödeks. Näiteks Sveta Baaris on käimas uute WC-pottide paigaldus ja seinte värvimine. **Madleen Teetsov-Faulkner** ütleb, et praegu tegeletakse sellega, et vastata normaalsesse elurütmi naastes külastajate ootustele: „Kui me lõpuks uksed uuesti lahti teeme, ei tohi tekkida tunnet, et Sveta on tolmu täis, vaid see peaks olema värske." Selliseid plaane saab teha muidugi ainult juhul, kui on piisavalt finantse. Tartu Genialistide Klubi jaoks seab koroonapuhanguga kaasnev majanduskriis tõenäoliselt hoopis rasvase küsimärgi mitmete maja füüsilist seisukorda mõjutavate arenguplaanide kohale, nendib programmijuht **Jaan Kroon**.

Need, kellel pole parajasti käes haldamist vajavat kinnisvara, millega koroonapaastu täita, on suunanud oma tähelepanu virtuaalmaailma. Mõned püstijalakoomikud on kolinud oma naljadega taskuhäälingusse, kus seni toimetati ebaregulaarselt. **Sander Õigusel** enda *podcast*'i veel pole, küll aga hakkas ta igavuse peletamiseks YouTube'i keskkonnas kokandussaadet tegema, Ligema on aga jõudnud paari päevaga tõlkida inglise keelde ühe filmi, oma järge ootab *kombucha*-ärile veebipoe loomine. Elektriteatri eestvedajal **Andres Kautsil** on aga võimalik lõpuks keskenduda pikalt töös olnud piletimüügiuuendusele.

DIGIPÄÄSTERÕNGAS

Nii ei ole muidugi ilus öelda, aga siin paistab olevat mängus saatuse kuri sõrm, et see kriis just nagu tellitult digikultuuri aastale langes[5]. Sest just digilahenduste poole ongi paljud kultuurisfääri asukad sunnitud pöörduma, kas siis otseselt või kaudselt rahateenimiseks või ka lihtsalt eneseväljenduseks või pildil püsimiseks.

Meeskonna kompaktsuse ja tehniliste vahendite kättesaadavuse tõttu on Facebooki *live*-formaati olnud lihtsaim rakendada muusikuil, kes said seetõttu ka kõige kiiremini „kodukontserte" andma hakata. Üks esimesi, kes niisugust lahendust kasutas, oli Orelipoiss ehk **Jaan Pehk**, kelle Türi verandalt üles võetud kontserti jälgis 18. märtsil ühel hetkel kõige rohkem 3900 inimest, aga koos järelvaatajatega on see number nüüdseks 93 000… Kohusetundlikumad kultuuritarbijad said kontserdile ka vabatahtliku ning südametunnistuse järgi valitud summas pileti soetada[6]. Küllap oli sündmuse populaarsuse juures lisaks ilmselgele (Pehu isik ja looming) oma roll ka formaadi uudsusel.

Ka *funk*- ja soulartistide agentuuri Estonian Funk Embassy asutaja **Henrik Ehte** tegevuses on tähtsal kohal läbirääkimised mitme artistiga tele- ja *online*-kontsertide tegemiseks: „Kui suudame selle käima tõmmata ja olukord normaliseerub, on lisaks esinemisteenuse pakkumisele loodetavasti ka digi-*persona* palju paremini välja töötatud ja tekib lisatulu allikas artistidele." Ta täpsustab, et praegu on aeg, mil tuleb tegeleda juri-intellektuaalomandi kaubastamisega, et artistid ei peaks enam sõltuma niivõrd *live*'idest, vaid rohkem tulu võiks saada ka näiteks *merch*'ist, muusika litsentsiõiguste müügist ja voogedastamisest: „Kui seni on esinemistulud olnud adekvaatsed ja nendest on ära elatud, siis just see pool on jäänud *to-do*-listis tegemata."

Suurematest kooslustest hakkas digitaalsete ülekandevahendite poole varakult vaatama ka Kelleriteater, mis on tegelenud Vahur Kelleri sõnul juba 15. märtsist peale lavastuse veebis edastamise tehniliste küsimustega, et lastelavastus „Canterville'i kummitus" juba 29. märtsil digilavale tuua. Kusjuures otseülekande 300 viieeurost piletit müüdi läbi vaid 10 tunniga, mispeale teater avas piletimüügi sama päeva õhtupoolikul toimuvale kordusetendusele. Leidlikkus, eriti neil karantiiniaja algushetkedel, oli Kelleri sõnul aga muidugi seotud ka riskiga: „On väga kihvt, et näiteks videomeediafirma Still Frame pöördus ise minu poole plaaniga hakata tegema *live*-etendusi. Väikese firmana võtavad nad samamoodi riski nagu meiegi. Aga kuna oleme olukorras, kus töö on mõneks ajaks seiskunud, siis on võimalik niimoodi katsetada."

Rahateenimine ei olegi veebi poole vaatamiseks ainuke põhjus, nagu ei ole muusikutelgi piletimüügist teenitava tulu suhtes ülemäära suuri ootusi. Nõnda vastas ka Jaan Pehk ebaviisakale küsimusele („Kuidas rahaliselt läks ka?"), et kuivõrd majanduslikult tal mingeid ootusi ei olnud, siis võib öelda, et läks isegi üle ootuste kenasti!

DIGIMÜNDI PAHEM POOL

Aga kus üks näeb vaid e-edulugu ja digikultuuri vohamist, küsib teine ettevaatlikult, kas sellest ikka tõesti piisab. Kui juba piletimüügiga on veebinähtuste puhul – kust oleme ikka harjunud tasuta ammutama – keerulised lood, siis ammugi ei müü läbi ekraani kokteili. See aga paneb raskesse seisu baarimüügist tulu teenivad kultuuriklubid. Liiati on nägemis- ja kuulmismeelest vähe, palju jääb nõnda saamata ja kogemata. Seda rõhutab ka Ligema, öeldes, et kultuuriloome suurem mõte on see, et „sa tuled arvutist välja, sotsialiseerud ja saad midagi kõikidele meeltele. Kultuur on nii lai sensoorne valdkond". See on ka põhjus, lisab Ligema, miks me ei saa vähemasti praeguste tehnoloogiliste vahenditega viia täit kultuurielamust vaid veebipõhistesse *live*'idesse ja digiplatvormidele.

Teine probleem seisneb selles, et ka igasuguse eriolukorra väliselt sõltume me liiga palju ekraanidest ja digitaalsetel platvormidel pakutavast, nõnda märgib Dan Renwick: „Praegu on huvitav situatsioon, sest üks murekoht on vaatajad, kelle tähelepanu on saaliski jaotatud nutiseadmete ja lava vahel. Aga segavate tegurite hulk on *live*-voogedastuste ajal miljon korda suurem." Meelelahutustööstus peabki nüüd muutma viisi, kuidas sisu edastatakse ja kuidas publiku tähelepanu köidetakse.

Sõltumatu Tantsu Lava loovprodutsent **Evelyn Raudsepp** tõdeb, et teatritele on küll juba edastatud eriolukorras üleskutse videosalvestuste tegemiseks, aga siinkohal tasub tähele panna, et teleteater on väga igav formaat. Samas mõõnab Raudsepp, et loomingulisi ja uudseid lahendusi peab praegu kindlasti leidma: „Võimalik, et me teeme ka näiteks kinnise esietenduse *à la* kolmele sõbrale või kümnele inimesele." Ei saa välistada, et siit paistab institutsionaalselt hästi toetatud ning vabakutseliste või iseseisvamate kultuurivormide erinevus, sest Sõltumatu Tantsu Lava, nagu Raudsepp isegi tunnistab, ei sõltu otseselt piletimüüginumbritest, mis aga ei tähenda, et piletitulu oleks neilegi tähtsusetu.

Kui vestleme vabakutseliste tegijatega, siis pilt veidi muutub, aga muidugi ei saa ühe valdkonna spetsiifikat otse teise üle kanda, pilt on palju kirjum. On valdkondi, mis töötavad kõige paremini (või isegi ainult) vahetult, otse publikule, kohapeal, ja kultuuriväljal on ka ameteid, mille spetsiifika ei ole digivaatemängudega erinevatel põhjustel eriti hästi kohandatav. Helirežissöörina teab Tamra, et seni on muusikud pigem teinud küll telefoniga salvestusi õdusatest kodukontsertidest, aga sellistesse formaatidesse pole alati põhjust tema ametivendi ja -õdesid paigutada. Nii ei seisagi suuremad produktsioonitiimid ainult meil, vaid kogu maailmas jõude: „Isegi tuntud saadete puhul, nagu igasugused „Late Show'd", tehakse praegu ülekandeid kodudest, nii et suured tiimid on igal pool tööta."

Eriti pessimistlik on vabakutseline koreograaf ja Eesti Teatriliidu 2019. aasta parima tantsulavastuse laureaat **Mart Kangro**, kes ütleb otsejoones välja, et olukorra mõju tema tööle on absoluutne: „Minu töö seisneb ainult reaalses ruumis reaalsete inimeste ees ülesastumises ja praegu ei saa seda teha. Mul ei ole tegelikult võimalik mingeid muid meediume kasutada, et kuidagigi jätkata, põhimõtteliselt peaksin leidma mingi teise töö." Umbes samasugusest seisust võib ennast varsti leida lavastaja Renate Keerd. „Juhul, kui jääb ära ka Tartu Uue Teatri suvelavastus „Serafima + Bogdan", kus osalen näitlejana, on mu järgmised proovid planeeritud alles 2021. aasta algusesse, mis ühtlasi tähendab seda, et ka mu järgmine töötasu laekuks alles *ca* aasta pärast," kirjeldab 2018. aastal teatriliidu etenduskunstide ühisauhinna pälvinud lavastaja võimalikke tulevikuväljavaateid. Ka Keerd on vabakutseline. Ka tema tunneb ennast kaitsetuna, sest riigi loodud turvavõrgu vahelt pudenevad vabakutselised justkui läbi. „Tervisekindlustuse olemasolu oleks juba arvestatav samm lähemale inimväärsemale elule," edastab Keerd sõnumi valitsusele ja kultuuriministeeriumile.

KÕIGI ELUALADE KULTUURITEGELASED, ÜHINEGE!

Suur-Karja tänaval tegutsevate ametnike jaoks pole see muidugi mingi uudis. Ministeerium teadvustab vabakutseliste habrast seisundit, kinnitab kultuuriministeeriumi kunstinõunik **Maria-Kristiina Soomre**. Kriisi esimestel päevadel lisas ta oma sotsiaalmeedia seinale postituse kõigile ennast peagi Kangro ja Keerdi positsioonist leida võivatele loomeinimestele, meenutades neile vabakutseliste loovisikute loometoetust[7]. Selline toetusmeede on olnud saadaval juba alates 2005. aastast, kuid Soomre sõnutsi ei tea paljud, keda see võiks praegu aidata, sellest midagi.

Ometi on tegemist esmase riikliku päästerõngaga, millest vabakutselised saaksid kriisiolukorras kinni haarata. Meede tagab kuueks kuuks miinimumpalga ja tervisekindlustuse olemasolu ning toetust on võimalik seejärel veel pooleks aastaks pikendada. Kangro toob meetme olulise kitsendusena välja asjaolu, et see asetab loomeisiku kahvlisse: kui vahepeal õnnestub mõne projektiga natuke raha teenida, siis toetus katkeb automaatselt ja uuesti saab seda taotleda alles aasta pärast. See kutsub susserdama, kuigi on paljudele abiks. Soomre väitel leiavad selle meetme tavaliselt üles need, kelle jaoks see ongi viimane õlekõrs. Statistika näitab, et nendeks on olnud peamiselt kunstnikud.

Dénes Farkas ütleb, et ta on õppinud elama pidevas majanduskriisis: „Olen olnud juba aastaid harjunud hirmuga, et järgmine kuu pean ateljee ära andma või korteri pangale müüma."

Vestlus vabakutselise kunstniku **Dénes Farkasega** selgitab põhjust. Farkas ütleb, et ta on õppinud elama pidevas majanduskriisis. „Olen olnud juba aastaid harjunud hirmuga, et järgmine kuu pean ateljee ära andma või korteri pangale müüma," kirjeldab Veneetsia kunstibiennaalil Eestit esindanud Farkas oma argipäeva. Ta ei usu, et valitsus temasugust loojat majanduskriisi tingimustes abistama tõttab, sest kultuurivaldkonna vabakutselise toimetulek pole ilmselt kellegi tähtsaim mure.

Arusaam, et kultuur ja kunstid on esimene valdkond, millelt keerulises majanduslikus situatsioonis raha ära võetakse, ning viimane, kuhu seda kriisi lõppedes juurde tuleb, on kultuuriavalikkuses laiemalt levinud. Selle kinnituseks piisab, kui heita pilk viimase 15 aasta riigieelarve kuluridadele. Näiteks riigi kujutava kunsti valdkonnale eraldataval rahastusel kulus uuesti masueelsele tasemele jõudmiseks kümme aastat. See tekitab loovisikutes paratamatult tunde, et oma muredega jäädakse üksi ning vähesed toetusmeetmedki kaovad ruttu (tuleb siiski ära märkida, et loometoetus elas üle ka eelmise majanduskriisi). Nii võibki tunduda mõistlikum leida endale arvete tasumiseks uus töökoht, mis tagaks stabiilsuse, kuni ühel hetkel muutub stabiilsus olulisemaks kui vabakutselise tiitliga kaasnev vabadus. Just sedasi kaovad Renwicki arvates kultuuriväljalt paljud talendikad artistid ja interpreedid.

Kangro näeb lahendusena vabakutseliste konsolideerumist: „Me oleme niikuinii ühiskonnas märkamatu suurus. Need üksikud institutsioonid, mis minusuguse eest seisaks, on ka ise väikesed." Institutsionaalne tugi tooks nähtavuse ja annaks juurde kõlapinda. „Riigi silmis on teatrid suured partnerid, kelle eest tuleb vastutada, kuigi üldises kultuuripildis annavad sajad vabakutselised väga palju tooni, nad ei ole mingi väike osa kultuuriväljast," toob Kangro välja fundamentaalse ebakõla. Ta sooviks, et vabakutseliste hääl kostuks ümarlaua aruteludel proportsionaalselt nende panusega kultuuriväljal.

Riigi kujutava kunsti valdkonnale eraldataval rahastusel kulus uuesti masueelsele tasemele jõudmiseks kümme aastat. See tekitab loovisikutes paratamatult tunde, et oma muredega jäädakse üksi ning vähesed toetusmeetmedki kaovad ruttu.

Tavaliselt tekib esindatus mõne katusorganisatsiooni, näiteks teatriliidu kaudu. Kangro aga sinna ei kuulu. Küll aga kuulub koos suuremate teatritega Eesti Etendusasutuste Liitu (EETEAL) Sõltumatu Tantsu Lava (STL), mis suhtleb ministeeriumiga liidu vahendusel. Kuigi STL täitis ära tabeli eriolukorra tõttu kaotsi läinud tuludest nii institutsiooni kui ka vabakutseliste seisukohast, leiab STLi loovprodutsent Evelyn Raudsepp, et EETEAL pole suuteline kõnelema korraga nii suurte teatrimajade, projektiteatrite kui ka väikeste MTÜde eest. Nende tegutsemistingimused on lihtsalt nõnda erinevad.

Soomre nõustub nii sellega, et suuremad institutsioonid on ministeeriumiga suheldes eelisseisus, kui ka sellega, et valdkonniti ja inimeseti võivad mured olla väga mitmesugused: „Üksiku hääle kuuldavaks tegemine ongi problemaatiline, kuid kindlasti peaks püüdma ühiseid kitsaskohti artikuleerida." Kui see jääb suuremate katusorganisatsioonide või institutsioonide ülesandeks, tuleks neil hoolikalt mõelda, kelle nimel nad räägivad. Näiteks vabakutselised näitlejad täidavad paljudes teatrimajades olulisi auke. Õnneks saavad kutselised trupid sellest enamasti ka ise aru. „Olukord on kõige ebamugavam just vabakutselistele teatritegijatele, kellest tuleb praegu kõige rohkem hoolida," märgib Kuressaare Teatri tegevjuht **Piret Rauk**.

Kõige nähtavamalt on hakanud ühisel häälel kõnelema muusikavaldkonna esindajad. Juba eriolukorra kehtestamise päeval saadeti valitsusele neljast punktist koosnev ettepanekute nimekiri, mis käis muu hulgas välja kontserdikorraldajate ja vabakutseliste muusikute toetamiseks erakorralise fondi loomise ja kontserdipiletite käibemaksumäära langetamise. Päev hiljem hakati kaardistama valitsuse otsusega kaasnevat majanduslikku mõju muusikasektorile ning välja andma eriolukorra nädalakirja, mis koondab operatiivset infot ja nutikaid lahendusi keerulise situatsiooniga toimetulekuks.

Music Estonia tegevjuht **Virgo Sillamaa** näeb valdkonna ühtsust praegu ääretult olulisena. Info peab liikuma ja kogunema väga kiiresti, et ministeerium oleks suuteline esindama võimalikult paljusid pooli. „Otsige kontakti üksköik millise esindusorganisatsiooniga, kes võiks teie sisetunde ja teadmiste järgi kõige paremini teie muresid esindada," jagab Sillamaa soovitusi kultuurisektoris tegutsevatele inimestele. Nii on tõenäolisem, et ka vabakutseliste „nähtamatud mured" jõuavad riiklikesse kriisiplaanidesse. Sillamaa hinnangul valitsuse esimese abipaketi meetmed väikeettevõtjatena tegutsevate loomeisikuteni üldjoontes ei ulatu. Positiivse poole pealt loeb Sillamaa kultuuriminister **Tõnis Lukase** sõnumitest aga välja, et riik ei mõtle kriisis ainult enda ülalpeetavatele institutsioonidele, vaid valdkonna osana nähakse ka erasektorit.

VABAKUTSELISTE LOOVISIKUTE LOOMETOETUS

Vabakutselisel loovisikul, kes on viimase kolme aasta jooksul oma loomealal loonud ning kelle teoseid on sel ajal avaldatud või üldsusele suunatud, on õigus esitada kultuuriministeeriumile taotlus loometoetuse saamiseks. Kui vabakutseline loovisik kuulub erialasesse loomeliitu, tuleb tal taotleda toetust otse vastavast liidust. Loometoetust on õigus saada kuus kuud, võimalusega pikendada toetuse perioodi veel kuue kuu võrra. Loometoetuse suurus on Vabariigi Valitsuse kehtestatud riiklik miinimumpalk ning toetuse saajale on tagatud ravikindlustus. Loovisik võib esitada taotluse igal ajal, kui ta on kaotanud oma sissetuleku ja vastab seaduse tingimustele. Taotluste esitamiseks ei ole tähtaegu.

Vaata lähemalt: *kul.ee/et/loomeliidud-ja-vabakutseliste-loovisikute-loometoetus*

KÜMME VÕIMALUST, KUIDAS KRIISI AJAL KULTUURI TOETADA

- Jäta juba ostetud piletite eest raha tagasi küsimata või vaheta need kinkekaardi vastu.
- Osta pilet mõnele veebikontserdile või -etendusele.
- Osta veebist artistide plaate ja *merch*'i.
- Kuula voogedastusteenustes kodumaist muusikat.
- Osta kinopilet filmide veebis vaatamiseks. Sellist teenust pakub näiteks oma kodulehel kino Sõprus.
- Osale näituste virtuaaltuuridel.
- Soeta paber- või e-raamatuid poodide ja kirjastuste kodulehtedelt. Näiteks Tallinnas saab tellida raamatupoest Puänt raamatuid Bolti toidukulleriga otse koju.
- Osale kampaanias „2020 minutit eesti kultuuri heaks", tehes tänavu 2020 minutit vabatahtlikku tööd mõne kultuurisündmuse tarbeks.
- Veebiplatvormi Fienta või Patreoni kaudu on võimalik teha mitmetele kultuuriasutustele otseannetusi.
- Kui raha pole, siis toeta hea sõnaga või aita sõna levitada!

jätkub >

< eelneb

teeriumi märtsi viimasel nädalal koostatud prognoos laekumiste kohta ütles samas, et kui piirangud leevenevad mais ja majandus taastub, siis rahapada märgatavalt ei kahane. Prognoosid muutuvad aga päevpäevalt. Seepärast tasuks kultuurihuvilistel olla valmis ka selleks, et mõni põnev algatus või loominguline kooslus kaob jäädavalt pildilt. Raudsepa hinnangul ei pruugi see olla iseenesest halb nähtus, sest näiteks teatriskeenel toimub ületootmine.

„Otsige kontakti ükskõik millise esindusorganisatsiooniga, kes võiks teie sisetunde ja teadmiste järgi kõige paremini teie muresid esindada," jagab Virgo Sillamaa soovitusi kultuurisektoris tegutsevatele inimestele.

Muusik **Aivar Tõnso** laiendab seda tõdemust kultuurimaastikule tervikuna: „Meil toimub väga palju, aga palju on ka selliseid sündmusi, mille puhul tekib küsimus, kas need peavad toimuma või on tekkinud lihtsalt tegemise rutiin. Võib-olla aitab kriis senisest rutiinist välja murda ning korraldada oma tegevust edaspidi paremini ja rohkem läbi mõeldult."

Kultuurivälja esimeseks koroonaohvriks võis olla Pärnu kultuuriklubi Tempel, mis lõpetas eriolukorra väljakuulutamise järel tegevuse oma senises asukohas. Klubi eestvedaja **Andres Tölp** ütleb, et esialgu oli plaan sulgeda uksed 15. mail, kuid valitsuse otsus kiirendas seda protsessi. Hoolimata sellest, et nüüd jäävad ära nii vinge lõpupidu kui ka klubi neljas sünnipäev, tunneb Tölp isegi kergendust: „Meil oli pausi vaja. Endal oli tunne, nagu oleks neli aastat tagasi bändiga tuurile läinud ja iga nädalavahetus on olnud 2–3 kontserti. Nüüd saab vähemalt natuke iseenda ja maailma üle mõtiskleda." Õnneks peaks tegu olema ajutise otsusega ning Tölp tegeleb juba klubile uue pinna otsimisega.

Templi saatus võib tabada teisigi väikseid kultuuriasutusi. Heldekese omanik Renwick on veendunud, et nii mõnedki kohad lõpetavad oma tegevuse jäädavalt. Heldeke kuulub just sellesse riskigruppi. „Meid ei peeta peavoolu kultuuriasutuseks, meil puuduvad toetajad ja puudub ka rahastus nii kohalikul kui ka riiklikul tasandil," selgitab Renwick. Tuleb loota ainult iseendale ja uskuda, et kõik läheb hästi. Vahur Kelleri jaoks on Kellerteatri, Templi ja Heldekese tüüpi kultuuriasutuste püsimajäämine põhimõtte küsimus: „See on nagu looduses, et mitmekesisus näitab elujõudu. Kui ellu jäävad ainult suured, siis on kultuur ise tervikuna tunduvalt nõrgem või isegi surmaohus."

SELLEST SAAB MEIE SÜGIS!

Esialgu peaks kultuuripaast kestma 1. maini. Lootust, et rahvas pääseks teatrisse või kinosaali varem, ei hellita praegu mitte ükski kultuurikorraldaja. Pigem on küsimus selles, kas viirusepuhangule suudetakse Eestis mai alguseks piir panna ja mismoodi poolteist kuud kestnud kultuurikatkestus publikule mõjub. Henrik Ehte tunneks ebamugavust, kui mai lõppu pikalt ette kavandatud Lexsoul Dancemachine'i uue albumi esitluskontserdid plaanipäraselt toimuksid. „Väljavaade peost katku ajal tekitab seest õõnsa tunde," tunnistab Ehte. Sajad higist nõretavad ihud *funk*-gruuvi saatel üksteise külge liibudes katarsist kogemas – Lexsouli kontsertidele omane *vibe* tunduks tõepoolest kummastav, kui globaalne koroonaepideemia peaks ka aprilli teises pooles sama hooga jätkuma.

Teisalt on neid, kes planeerivad märtsis ära jäänud üritusi juba mai algusesse. Nende seas on Sander Õigus, kes oleks pidanud märtsis-aprillis vähemalt 60 korda lavale astuma. Mõne tühistatud etteastetest on koomik suutnud nüüdseks mai algusesse ümber tõsta. Sellega kaasneb paratamatult risk, et eriolukorda pikendatakse ja tühistamiste ning esinemisgraafiku ümbermängimise tramburai hakkab uuesti pihta. Samas, kui minna kaasa maailmalõpu meeleoludega, võib kriis kujuneda isiklikus plaanis pikemaks kui ühiskonnas üldisemalt.

Kui kevad on paljude jaoks juba maha kantud ja suvi veel ebamäärane, siis sügisest kõneletakse kui kultuuriplahvatuse perioodist: mitmed kevadest sügisesse nihkunud festivalid (HeadRead, Jazzkaar, Üle Heli), esietendused ja kontserdituurid, karantiinis ilmavalgust näinud kirjandusteosed, laulud ja *stand-up*'id, kõik konkureerimas ürituste, filmide ja lavastustega, mis pidid juba esialgse plaani järgi sügisel publiku ette jõudma. Kultuurigurmaani võib oodata alates septembrist ees tõeline prassing! „Nii tihedalt üritusi täis pikitud sügist pole Eesti ajaloos veel olnud," ennustab Tamra, kes räägib entusiastlikult loomingulisest renessansist, mille võrseid aimub juba praegustest (küll olude sunnil koduseinte vahel tärkavaist) loomepalanguist. „Teatavasti avastas **Newtongi** gravitatsiooniteooria seitsmeteistkümnendal sajandil katkuisolatsioonis," muheleb Tamra.

Tegijate jaoks kaasneb võimaliku sügisese üleküllusega aga küllaltki palju peavalu. Kodumaised filmitootjad proovivad ajastada omavahel esilinastuste aegu, et filmid ei satuks üksteise otsa. Pütsep teab rääkida, et eriolukorra tõttu jäi ära vähemalt kolm kevadesse planeeritud esilinastust („Rain", „Hüvasti NSVL" ja „Viimased"), lahtine on, mis saab „Salmonitest". „Eesti Filmi Instituut proovib nüüd koordineerida, et sügisesed teeksid omakorda n-ö kevadistele ruumi," avab Pütsep filmimaailma kaadritaguste tegevuste tausta. Probleem olevat aga selles, et sügisene aken uute filmide näitamiseks on võrdlemisi väike: esilinastusi saab teha septembris-oktoobris, novembris algab juba PÖFF ja detsembris tahetakse vaadata jõulufilme.

Esialgu peaks kultuuripaast kestma 1. maini. Lootust, et rahvas pääseks teatrisse või kinosaali varem, ei hellita praegu mitte ükski kultuurikorraldaja.

Kultuurigurmaani võib oodata alates septembrist ees tõeline prassing! „Nii tihedalt üritusi täis pikitud sügist pole Eesti ajaloos veel olnud," ennustab Kaarel Tamra.

Ja isegi kui kalender kuidagi sõbralikult paika loksutatakse, jääb ikkagi õhku küsimus, kas sellele pidulauale üldse jagub sööjaid? Kui menüü on nõnda rikkalik, tekib paratamatult konkurents. Publik võib küll januneda kultuurielamuste järele, kuid seda publikut on olnud Eestis alati vähe. „Kuigi teatristatistika näitab suurt vaatajate kogunumbrit, tuleb arvestada, et toimunud on ka tohutu üleprodutseerimine ja tegelik vaatajate arv etenduse kohta ei ole kuigi palju kasvanud," osutab Raudsepp. Tema sõnul on käinud publiku nimel vähemalt etenduskunstide vallas juba pikemat aega tihe rebimine.

KULTUURIAUSTAJAST KULTUURIPATROONIKS

Majanduse kohale koonduvad järjest süngemad murepilved viivad päris kindlasti niigi napid publikunumbrid esialgu langustrendi. Viimase majanduskriisi käigus tühjenesid esimesena teatrisaalid, vähenes raamatumüük ja loobuti paljude kultuuriinimeste jaoks niivõrd olulistest firmasündmustest, mis olid rammusaks vorstitükiks sektoris tegutsejate õhukesel leivaviilul. Tamra teab omast kogemusest, et ettevõtete suvepäevad on üks esimene kulurida, mis kriisis ohverdatakse. Juhtumisi elatub sellest suur osa meelelahutus- ja kultuuriavalikkusest. Seepärast loodab Tamra, et seisak jääb võimalikult lühikeseks: „**Arto Aas** ütles ju, et üks päev selles isolatsioonis tähendab majanduse mõistes hiljem vähemalt nädal aega taastumist. Mida kauem me laseme sellel juhtuda, seda sügavamale auku me kukume."

Küsimus pole seejuures ainult kultuuritarbijate õhemas rahakotis. Pikalt vinduv sotsiaalne distantseerumine võib jätta oma jälje ka kollektiivsesse alateadvusesse, pannes rahvarohkete sündmuste puhul automaatselt tööle ohuandurid. Ehte pakub, et piletimüük võib kannatada veel pikka aega paranoia tõttu, mis kriisi tulemusena inimestesse kiduma jääb. Kerge skepsisega vaatab tulevikku ka Farkas: „Ma iseenesest väga optimistlik ei ole ja pigem tunnen hirmu, kuidas pikaajaline suletus ja sellega kaasnev frustratsioon inimestele mõjuvad."

Müürilehega vestelnud kultuuriinimeste seas morbiidsed meeleolud pigem ei valitse. Keerulises olukorras otsitakse hoopis positiivset. Osutatakse asjaolule, et kultuuriväljal toimetavad vintsked sellid, kes on pressinud end aegade jooksul läbi paksust ja vedelast. Loovate ideedega väljatulemine ongi ju sektoris toimetajate leivatöö, nagu märgib kalambuuritar Vilms. „Võib-olla inimesed hakkavad kultuurivaldkonna väärtusest rohkem aru saama, kui nad on sellest mingiks ajaks sunniviisiliselt ära lõigatud," on Keller lootusrikas. Tema hinnangul on liiga paljud pidanud kultuuri iseenesestmõistetavaks, kuigi tegelikult ei ole selles midagi iseenesestmõistetavat. Iga kontserdi või plaadi taga on kümnete inimeste sajad töötunnid.

Mingil määral saab loomeprotsessi toetada riik, kuid kriisi järellainetusena võiksid muutuda ka individuaalsed kultuuritarbimise harjumused. Jätkuvalt on sõpruskondades norm paluda semudel ennast listi panna, kui mõni neist kontserdi korraldab. Sildna arvates tuleks sõpru hoopis rahaliselt toetada, et nende tegevus saaks ka tulevikus jätkuda. Tallinn Music Weeki eestvedajal on kultuuri austajatele väga sirgjooneline sõnum: „Me kõik saame aru, et need ajalehed, kohvikud, galeriid, disainerid, muusikud ja festivalid meie ümber, mida armastame, on tegelikult olemas ainult siis, kui me oleme valmis ka ise nendesse rahaliselt panustama. See on fakt." Eriti kehtib see fakt rasketel aegadel.

Sildnaga samas suunas mõtlevad ka Sveta Baari tegijad. Teetsov-Faulkner loodab, et keeruline aeg kasvatab missioonitundega kundede hulka. Seejuures võiks kriisijärgne nihe tarbimisharjumustes paista lisaks ettevõtte bilansile välja ka peosaalides toimuvast. „Kui muidu käid peol või *live*'i vaatamas ja suitsetad enamiku kontserdist või peost maha, siis nüüd tekib ehk tunne, et jess, ma saan tantsida," tahaks Sveta Baari asutaja loota.

Aga see on helesinine tulevik. Ebakindlas olevikus tellis Sveta Baari tööta **Tiiu Saame** endale seemneid, et teha teoks unistus kodusest kasvuhoonest. Isolatsioonist tingitud jõudehetkedel on ta lugenud raamatut maailma süsiniku emissiooni kohta. See on tema kuues vaba päev. Mitte paanikas ega hirmul, vaid täis mõtestatud tegevust. „Praegu on neil, kes ei pea tööl käima, tõsiselt palju vaba aega, et oma elu üle järele mõelda. Mõelda, mida nad päriselt teevad ja mida ühiskonnas saab muuta," ütleb Saame veendumusega, nagu kodune karantiin oleks inimkonnale saadetud õnnistus. Ja võib-olla ongi? Võib-olla ei sünni sellest sisekaemusest ja sunnitud pagendusest tulevikus ainult intellektuaalselt haarav kunst, vaid mingi teistmoodi elutunnetus, mille vundamendiks on seemned ja raamatud? Võib-olla süveneb sääraste *zen*-meeleolude taustal aga hoopis loomeinimeste prekaarsus? Võib-olla mõlemat?

[1] *COVID-19 andmed 10.03.2020. – Terviseamet.*
[2] *Irja Lutsar: ürituste ära jätmine ja koolide sulgemine praeguses olukorras tundub ebaproportsionaalne. – Delfi, 08.03.2020.*
[3] *Riigikogu infotund, 11.03.2020.*
[4] *Riigikogu istung, 12.03.2020.*
[5] *Kultuuriministeerium kuulutab 2020. aasta digikultuuriaastaks. – Kultuuriministeerium, 16.05.2019.*
[6] *Artistidele tuli siinkohal appi ka piletimüügiga tegelev Eesti idufirma Fienta, kes teatas 17. märtsil, et loobub eriolukorra lõppemiseni korraldajatelt teenustasu küsimisest, mis on, nagu öeldakse, kriisiajal abiks ikka!*
[7] *Loomeliidud ja vabakutseliste loovisikute loometoetus. – Kultuuriministeerium.*

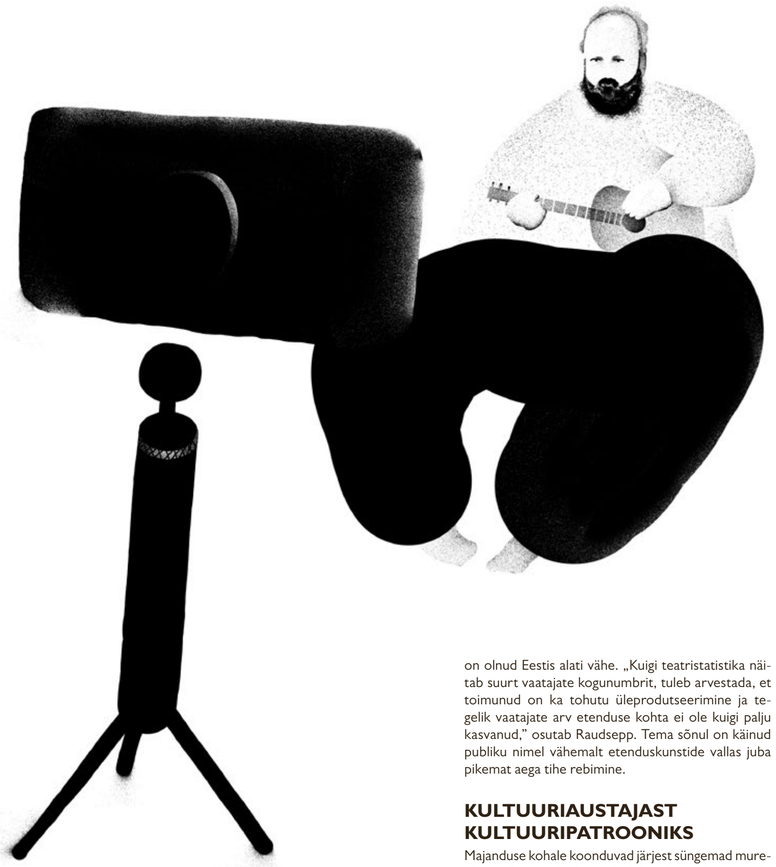

DISAINERITE PROOVIKIVI

Mariliis Mõttus

„Disaintooted on luksustooted ning kui ühiskond vaesub, on luksuskaup esimene, millest loobutakse," sõnab disainer **Marit Ilison**, kelle algatusel saadeti eelmisel nädalal kriisikomisjonile ja valitsusele disainivaldkonna mikro- ja väikeettevõtete pöördumine. Praegu tegeleb ta kahjude küsimustiku analüüsi ja leevendusmeetmete ettepanekutega. Disaineritele senised pakutud meetmed eriti ei rakendu, kuna ettevõtted on väikesed – keskmiseks töötajate arvuks 1,6 inimest – ning peamiseks mureks üürimaksed, käibevahendid ja varasemad kohustused, ütleb Ilison. Ehtedisainer **Claudia Lepiku** sõnul on aga jätkusuutlikkus ja toetused antud valdkonnas olulised ka seetõttu, et disainerid hoiavad kultuuri ja väärtusi, mis esindavad käsitööoskusi ainult parimas mõttes.

Enamik disainereid, kellega loo tarbeks ühendust võtan, on enda sõnul esimesest šokist üle saanud, kuid meeleolud on endiselt kõikuvad. Samas pole keegi alla andnud ning pigem töötatakse välja uusi lahendusi, kuidas hakkama saada. Kuna füüsilised poed on kinni, pakutakse veebipoodides tooteid allahindlusega, mis on praegu enamikule ainus sissetulekuallikas. **Tanel Veenre**, kelle jaoks on suurim löök esinduspoe sulgemine ning ligi 30 edasimüüja ärakukkumine, on enda sõnul tüübilt pigem homses kui tänases elaja ning nii on tal kogutud pisut rasva, mille arvelt mõnda aega edasi liikuda. Samuti otsustas ta annetada 20% oma veebimüügi tulust Toidupangale, et aidata neid, keda olukord kõige valusamalt hammustab – esimese nädala ülekanne on lausa 516 eurot. Disainer **Annike Laigo** sõnul on teda säästnud eelmise kriisi järel rakendatud konservatiivsem joon, kuid püsikulud on kukile ronimas ning kõik sõltub jällegi sellest, kui kaua kriis kestab.

Kui rahaliselt mõjutab olukord kõiki loovettevõtjaid, ajendab see haarama ka „pliiatsi" järele. **Karl Korsari** töötegemine on näiteks suhteliselt halvatud, sest tema kasutatavad kangad tulevad suuresti Itaaliast. Samas rõhub ta praegu veebimüügile ning tunneb, et just nüüd on võimalus pääseda Exceli tabelitest ning keskenduda loometööle. Ka brändi Crystal Rabbit looja **Kristel Jänes** tegeleb sellega, milleks muidu mahti ei ole: „Kriis on viljakas aeg loomingulisteks purseteks. Disaineritel on võimalus praegu loometöö protsessi pikemaks venitada, rohkem keskenduda ja sügavuti uurida. See innovaatiline ja aus ilu, mis tänu eriorukorrale ilmavalgust näeb, on meie tuleviku näitaja," ütleb ta.

Samamoodi tundub lohutuseks olevat inimeste mõistev suhtumine. Stella Soomlaisi nahastuudio asutaja **Stella Runnel** oli üks esimesi, kes sotsiaalmeedias oma ettevõtte olukorra üksipulgi lahti võttis, ning ta on saanud selle pinnalt väga palju toetavaid sõnumeid nii klientidelt kui ka koostööpartneritelt: „Enda kogemuse pealt tundub, et kriis on kodanikke lähendanud – inimesed on heasoovlikumad, toetavamad ja mõistlikumad ning paljude probleemide kontekstis on see juba pool võitu. Ka meie enda tiimis on tekkinud suurem ühtsus ja ühise eesmärgi poole püüdlemine – soovime väljuda sellest kriisist sama naiskonnaga." Tunneli lõpust valgust otsides loodab ka **Mare Kelpman**, et kriis võiks aidata inimeste tarbimisharjumusi ümber kujundada ning suunata nad ostma kauakestvamaid kohalikke tooteid.

Lugeda on mõnus – eriti paberilt.

Hakka tellijaks.

Püsilepinguga leht koju iga kuu **1.80 €** eest.
Vaata: *tellimine.ee/muurileht*

MÜÜRILEHT

TUUMIKPEREGA ELLUJÄÄMISMATKAL

Lastekasvatus on üks pikemat sorti ellujäämismatk. Kuidas on juurdunud idee, et sedasorti matka on optimaalne läbida tuumikpere vormis, kus pooled tajuvad end oma muredega üksi olevat ning tunnevad alailma puudust ajast, vabadustest, kogukonnast? Ütleme otse välja: tuumikpere on ebaõnnestunud nii laste, vanemate kui ka riigi jaoks.

Kirjutas **Leene Korp**, illustreeris **Ander Avila**

Perekond on rahva püsimise ja kasvamise alus ning meie ühiskonna nurgakivi. Need mõtted on kirjas Eesti põhiseaduses. Kuigi seadusandlus on kimpus selle nurgakivi täpsema määratlemisega ja näiteks juriidilises mõttes vajabki perekond iga kaasuse puhul eraldi lähenemist, on meil olemas perekonna tunnetuslik norm: normaalses, traditsioonilises peremudelis on (abielus) ema-isa ja nende laps(ed). Mida vähem sulge ja rohkem lapsi, seda traditsioonilisem pere. See on mudel, kus tegutsetakse ühise kodu ja pereõhkkonna nimel, ema on teinud tasakaaluka valiku laste ja töö vahel (s.t ilmselt valis mõlemad), isa panustab kodu toimimisse rohkem rahaliselt (sest palgalõhe ja ühiskonna ootused) ning seal, kus oskab ja õigeks peab. Sellise pere liikmeid tunnustavad institutsioonid aasta ema tiitliga, seda normi taastoodavad huviringide ankeedid, lasteraamatud, pereajakirjad. Teisisõnu, meie ideaaliks on mudel, mida kutsutakse tuumikpereks.

Rohkem kui igas neljandas lastega leibkonnas (28%) on tuumikpere komplektist emb-kumb vanematest puudu ja tegeldakse üksikvanemlusega.

Samas pole sedasorti tuumikpere üldse nii tavaline, kui me ette kujutame. Samal ajal kui ajakiri Pere ja Kodu teatab rõõmsalt, et neli last on uus kolm, ei jaga suur osa Eestis elavatest inimestest tavalisel päeval oma toitu, kodu ega raha mitte kellegagi. Kõigist leibkondadest on nimelt 40% üheliikmelised. Suure osa neist moodustavad vanemad inimesed, kuid muudeski vanuserühmades levib üksi elamine jõudsalt, sest tõsised paarisuhted saavad alguse aina hiljem ja nende purunemine on lihtsam, kui perre pole sündinud lapsi. Nii liigutakse pärast suhet taas üksi edasi.

Elust lastega on saanud üks malbe, kauakestev, enamiku poolte jaoks suhteliselt kurnav koduarest.

Kui rääkida vaid lastega peredest, on lood statistikaameti andmetel järgmised: abielus vanematega kasvavad pooled lastest, vabaabielus vanematega 30% (mis on ELi kõrgeim näitaja) ning suur osa ülejäänud lastest kasvab ühe vanemaga peres. Pole ju paha. Samas, rohkem kui igas neljandas lastega leibkonnas (28%) on tuumikpere komplektist emb-kumb vanematest puudu ja tegeldakse üksikvanemlusega.

Nagu teada, on üksikvanemaga laste käekäik sotsiaalteadustes omaette uurimisteema. Jälgitakse usinalt nende hakkamasaamist karjääri, psüühika ja eraelu võtmes, tõdedes, et neil on kõigil puhkudel üpriski raske, eriti võrreldes tavalisest tuumikperest tulnutega. Lahutatud peresid ohustavad mõistagi ka vaesusriskid, tüüpiliselt on ohtralt jama teise vanema käest elatise kättesaamisega. Muidugi on ühe vanemaga perekondadele reserveeritud spetsiaalne koht ka perepoliitilistes aruteludes: neile osutatakse sageli kui katkistele või probleemsetele, sekkumist vajavatele peremudelitele.

Aga mis siis, kui üksikvanemaga pered pole mitte omaette probleem, vaid hoopis mingi suurema probleemi sümptom? Ja üleüldse, kui hästi läheb siis peredel, kus täiskasvanuid on kaks?

Leene Korp on TÜ ühiskonnateaduste instituudis doktorant ja ühe haridusinnovatsiooni algatuse juures kommunikatsiooniinimene. Head mõtted tulevad tal enamasti kõndides.

VENTIILIDE LEIDMINE

Kuni ülikooli minekuni ei tundnud ma peaaegu kedagi, kes poleks olnud silmapaistvate kitsaskohtadega perekondlikes suhetes. Tavalised perekonnad mu ümber, emad-isad-lapsed, sekka mõni vanaema, said hakkama üsna närvilisel moel ja nende kodusid külastades jäi silma mitut sorti pingeid: meeste-naiste, vanemate-laste, õdede-vendade vahel. Neid oli raske mitte märgata. Ma ise tülitsesin oma vennaga lakkamatult.

Mulje, et igaühel on kukil niisugune vigaselt toimiv perekondlik üksus, tundus mulle samas normaalne. Märkasin ka pingetele tasakaalu pakkuvaid praktikaid. Suuremal osal sõpradest, sugulastest ja naabritest tundusid olevat oma igapäevased pagemisvõimalused, pinget leevendavad ventiilid, mida kasutada, kui kodus kiskus tüütuks. Naabrinaine tegi puukuuride taga salaja suitsu, samas kui tema mees nokerdas midagi paarikümne meetri kaugusel garaažis, teatud sorti emad-sugulased eelistasid varjuda kööki (pidupäevadel ka kollektiivselt), isad-sugulased töötubadesse, lapsed kappidesse, puuonni või ninapidi raamatutesse. Need, kes ei olnud enda jaoks selliseid ventiilkohti leidnud, olid tavaliselt kõige närvilisemad.

jätkub >

< eelneb

Mäletan, et esimest hästi toimivat perekonda nägin teismelisena. Oli kohe tunda, et seal on midagi teisiti: nende koosolemises ja koduses õhkkonnas oli kergust, nad oskasid üksteist (ja mind!) märgata ja kuulata. Üritasin nende mõnusat koosolemist ohutult väikekodanluse alla paigutada, aga see ei läinud läbi. Nende kodu lihtsalt polnud pinget täis ning mõjus kuidagi kenana. Selle külaskäiguni ei olnud ma isegi mõelnud, et nii saab. Alles hiljem, tudengipõlves tekkis arusaamine, et olemas on terve posu teisi kooslusi, mis samuti ilusti toimivad, näiteks lasteta paarid ja inimesed, kes jagavad korteripinda.

Liigutused, mida saaks kogukondades teha naabri või sugulasega kordamööda, tehakse ära omapäi, sest sugulane elab kaugel ja naabriga pole sidet.

PROBLEEMNE TUUMIKPERE

Kuidas siis läheb sel tavalisel tuumikperel?

Ilmneb, et näiteks laste vaatenurgast pole asjalood kuigi roosilised. Uuringud osutavad, et vanemad ei paku lastele piisavalt emotsionaalset turvatunnet ega üleüldist tähelepanu. Lisaks tunnevad pea pooled 12-aastased, et nende vanemad ei arvesta nendega.

Kuid asi pole ainult emotsioonides või hoiakutes, vaid ka praktikates. Laste digiaega vaadates torkavad silma ühed enim muret tekitavad numbrid kogu ELis; elukorraldus ei võimalda lastele ka piisavat autonoomsust, mille toob keskse väärtusena välja lapse õiguste konventsioon, samal ajal kui lapsevanemaid vaevab järeltulijate aja üksikasjadeni äraplaneerimine. Lisaks ohustab lapsi kasvav hulk terviseriske ja meeleoluhäireid.

Mis puudutab lapsevanemaid, siis nemadki pole just kuigi õnnelikud. Küsitlusuuringud näitavad, et vanematel jääb puudu nii oskustest kui ka omaette olemise ajast. Pooled neist leiavad, et vajaksid laste kasvatamisel rohkem nõu ja abi (53%), nad tunnevad masendust (53%) ja sooviksid leida rohkem aega iseendale (isadest 39%, emadest 57%). Üsna kesiselt hindavad emadisad oma oskusi lahendada perekonnaliikmete vahelisi konflikte ja rahustada jonnivaid lapsi, mis kodutundele just eriti palju kaasa ei aita.

Mõjukaid tegureid on siin terve hulk. Vanematelt nõutaksegi aina rohkem. Kui mõnel Euroopa maal viiakse seitsmenda klassi õpilased iga päev kooliukseni ja pärast tullakse järele ka, siis Eestis kihistavad vanemad selle peale naerda. Kui aga vaadata autos aega parajaks tegevate emade-isade hulka huvikoolide parklates, siis on selge, kuhu me suundume, pannes panti oma vaba aja ja laste iseseisvuse. Üleüldse võib tõdeda, et elust lastega on saanud üks malbe, kauakestev, enamiku poolte jaoks suhteliselt kurnav koduarest.

Lisaks on käes ajastu, kus lahked nõuanded ja seinast seina ideaalid imbuvad veebi kaudu otse koju, ületades erasfääri piire nii palju kordi, kui need Facebooki seinale manatakse. Ajalehed ja sotsiaalmeedia tuletavad alailma meelde, et laps vajab kasvamiseks aeglast elu, eakohaseid ülesandeid, hästi toimivat kodu, emotsioonide toetamist ja orgaanilist banaani. Arukas veebileht soovitab lapsevanemal kõigi poolte hüvanguks rohkem magada, andes viis või kümme suurepärast ja tõenduspõhist nippi, kui tegelikult on probleemi tuumaks terve perekonna lakkamatu ülekoormus. Vähe sellest, lisandub ka grupisurve. Sõbrad teevad pilte oma lapse uuest Montessori riiulist, sinul aga on terve kodu täis lahkete sugulaste kingitud plastist kila-kola.

ABISTAVATE KOGUKONDADE NAPPUS

Mõistagi on suurepärane, et vanemaid teavitatakse selgete sõnumitega, kuidas on parim last kasvatada ning tema ja iseenda eest hoolitseda. Küsimus on eelkõige selles, et vastutajate ring on kitsavõitu ja piirdub tavaliselt kahe täistööajagra täiskasvanuga, kes on seejuures üsna tavalised inimesed. Või siis 15% laste puhul on neid täiskasvanuid vaid üks.

Oma jälje on jätnud ka kogukondade, laiendatud perekondade ja muude täiendavate või alternatiivsete mudelite nappus. Liigutused, mida saaks kogukondades teha naabri või sugulasega kordamööda, tehakse ära omapäi, sest sugulane elab kaugel ja naabriga pole sidet. See toob kaasa täiesti loogilise tagajärje: koormus kasvab, aega on vähem ja vaeva rohkem ning vaimsed ja füüsilised ressursid kuluvad. Pole siis ime, et mõnest poolest võib kujuneda soodsatel tingimustel kaabakas, kes vaimse vägivalla ja võimuga oma enesetunnet parandab. Pereelu süsteemsed probleemid ja argivaevad koos õigustatud ootustega partnerile jätavad oma jälje ka paarisuhte toimimisele. Pooled abielud lahutatakse ning pärast suhte kokkuvarisemist on vanemate läbikäimine sageli niru, kui mitte lausa põlglik. Sellega pannakse korralik põnts laste vaimsele tervisele nagu ka vanemate omale. Pole siis ime, et sotsiaalteaduslike meetoditega käiakse selle põntsu tagajärgi mõõtmas.

Üks lisategur tundub olevat seegi, et paiga- või praktikapõhiseid ventiile on vähemaks jäänud. Eelkõige mitmekesisuse mõttes, sest nii kuuri taga suitsukimumise kui ka puuonnis passimise asemel saab sotsiaalmeedias ringi paarutada või telefonimängu mängida.

PEREPOLIITIKAST JA ILUSTAMISEST

Mul oli mõned aastad Instagramis oma teemaviide #nooreemapäevafeil. Panin sinna pilte oma ebakonventsionaalselt käituvatest lastest. Igavusest röökiv tütar ehituspoe tualettpottide vahel pikutamas. Tühiasja pärast karjuv poeg, tobe nägu ees. Minidraamad jäätisega Emajõe-äärsetel rohealadel. Tuttavatele tegi see nalja ning vahel juhtus, et tänaval astusid ligi ka võhivõõrad, kes mu Insta elu jälgisid ja tahtsid sel teemal juttu teha. Enamasti rõõmustati, et küll ma ikka näitan, kuidas pereelu päriselt käib! Teinekord heideti poolnaljatamisi ette ka inimeste paljunemisjulguse vähendamist.

Kuigi mu järeltulijad on nüüdseks suuremaks sirgunud ja kumbki neist naljalt peldikupottide vahele ei viskuks, õpetas #nooreemapäevafeili periood mulle nii mõndagi: esiteks on lastesaamine Eestis üsna püha, teiseks võetakse huumorit sel teemal vastu lahkesti, kuid filtritega, ja kolmandaks on küllaltki ebaselge, mis on perekondade puhul avalikku ja mis erasfääri kuuluv.

Traditsioonililselt on perekond olnud pigem apoliitilise erasfääri osa ja perekonnaasjad olid siseasjad, millesse ei sekkutud. Selle arusaama nägu on ka vaikiv või tõrjuv suhtumine perepROBleemidesse, alkoholi kuritarvitamisse ja lähisuhtevägivalda. Tundub, et samad juured on ka kõrvalseisjate mittesekkuval hoiakul laste füüsilise karistamise või alandamise suhtes ja küllap isegi lapsevanemate vastumeelsusel abi paluda. Siiski on ka need igapäevaelu nähtamatud osad praeguseks erasfäärist väljumas – nii nähakse riikide vastutusalana vanemluse toetamist, positiivset pereõhkkonda, raskuste puhul abi otsimist jms. Meie oma silme all on saanud tabuvabamaks ka lähisuhtevägivallast kõnelemine.

Paraku lükatakse nii mõnigi nendest tänuväärsetest arengutest Eestis iibepoliitika teenistusse. Meil on meeletu lastesaamise surve, mille oleme nii omaks võtnud, et ei märkagi enam selle ebanormaalsust. Piisab aga sellest, kui minna veidikeseks ajaks mõnele maale, kus perepoliitikale pole nii meeletult ressursse kulutatud (muide, pere- ja lastepoliitikale tehtavad kulud moodustavad Eestis 2,7% SKPst, mis on terve protsendi jagu rohkem kui ELis keskmiselt), ning saad taas silme ette objektiivsema pildi. Euroopas kasutatakse naistepäeva pidustusi ja meeleavaldusi naiste elu kitsaskohtadele osutamiseks, Eestis aga korraldatakse sel puhul uhke konverents, kus räägitakse päev otsa naise eneseteostusest pereemana. Saa üks laps, saa teine ka – ja, nagu öeldud, neli on uus kolm.

SUURTE RISKIDEGA ELLUJÄÄMISMATK

Kõigist kulukatest meetmetest hoolimata on iive endiselt negatiivne. Seni on ilma meetmetetagi paari heidetud, lapsi tehtud ja neid iseseisvaks kasvatatud. Milles nüüd asi?

Lastekasvatus on üsnagi vaevanõudev tegevus – nagu üks ellujäämismatk või keskmisest hullem õppus. Vahva on võtta sedasorti põnev matk ette koos ühe hästi valitud kaaslasega, kes on armas südamele, sarnaste hobide ja maailmavaatega jne, teisisõnu kellegagi, kelle inimene on saanud ise välja valida. Vahva on ehitada ning täita kodu mööbli ja kodumasinatega, nautides taas võimalust teha meelepäraseid valikuid. Ja esialgu kõik vast toimibki. Häda on aga selles, et värskelt ehitatud kodus läheb lahti „lastekasvatusmatk", mis on pikk ja kurnav, võib juhtuda, et ka hingetõmbepausideta. Ja vahepeal võib kõiksugu varustust katki minna.

Tuumikpere puhul on riskid kogu aeg suured. Kui üks suhe perekonna sees katkeb, näiteks vanemad lähevad laiali, siis tekib kriis. Kriiside korral pole struktuurset tuge sageli kuskilt võtta, sest perekonda toetavad institutsioonid – lastekaitsetalitused, pereterapeudid, psühholoogid – tegutsevad omade reeglite ja arusaamade järgi. Vähe sellest, kuna sellised kriisid toimuvad koduseinte vahel, s.t erasfääris, siis lähikondsed ei suuda pahatihti otsustada, kuidas käituda, ja valivad selle kimbatuse tõttu kõrvalseisja rolli. Paratamatult käivad nende kitsaskohtadega kaasas parastused ja süüdistused, mis kõrvalseisjate endi pingeid leevendavad. Värske üksikvanem võib näiteks kuulda kaugelt sugulaselt paari minuti jooksul nii seisukohta, et ta võiks rahaliselt ikka ise ilusti hakkama saada, kui ka soovitust lastele rohkem aega pühendada, sest nad on ju puha katki. Matkametafooriga jätkates oleks see nagu pärast ühest jäsemest ilmajäämist kuulda vastutulijalt: „Kaotasid jala? No siis rooma edasi, kullake!"

LAIENDUSTETA VERSIOON

Tuumikpere, see traditsiooniline, on teadupoolest tööstusrevolutsiooni tulemus. Kui enne industriaalajastut elati ja toimiti suurtes kogukondades, mille liikmed moodustasid talumajapidamise, käsitöö või kaubandusega seotud majandusüksusi, siis uued töökohad tehastes tõid kaasa suurema mobiilsuse. Sedasi kadus vajadus sugu- või muu kogukonnaga suures ringis koos elada ja oma üksuse toimimisse panustada. Järgnes ridamisi erinevaid protsesse. Pikkamööda hakkasid sugukondade funktsioone täitma mitmesugused institutsioonid, iseseisva üksuse asemel said uued perekonnad tarbijateks, vähem tähtsaks muutus ema ja laste roll võrreldes palgateenijast isaga.

Tuumikperede tippajastuks võiks pidada 1950–60ndaid, mil maailmas oli märkimisväärne suhtarv perekondi, kus isad tõid leiva lauale ja emad pühkisid laua puhtaks. See napp aeg asendus kärmelt olukorraga, kus leiva lauale toomise eest hakkasid hoolitsema mõlemad vanemad, kuid laua puhtaks pühkimist jätkasid emad. Laias laastus on sama seis kestnud siiamaani.

Sellelt põgusalt visandatud ajalooliselt tuumikpere pildilt on aga puudu kaasategutsejad: vanaemad-vanaisad, onud-tädid, naabrid ja kodukandi elanikud, kodu-abilised-teenijad. Suurema osa tuumikpere ajaloost on seda perekonda ümbritsenud Teised – kas laiendatud perekonna, paigapõhise kogukonna või vähemalt tasustatud palgatöötajate kujul, kes suurenenud mobiilsuse tingimustes lihtsalt kaasa liikusid. Isegi Nõukogude Liidus olid koduabilised legaalsed ja liidu esimestel aastakümnetel planeeriti uusi maju ehitades kohe ka teenijatube.

Nüüdisaegsel tuumikpere pildil pole enamikku nendest Teistest aga enam päriselt näha. Vanaemad-vanaisad käivad tööl ning laiendatud perekonnad on ära hajunud, aja kiirenemisele, kõigi täiskasvanute töötamisele ja elustiilide mitmekesisusele makstakse lõivu kogukondade vähenenud läbikäimisega, naabrite uksed on rohkem kinni kui iial varem. Eestis on ka koduabilise jt teenuste sisseostmine alles lapsekingades, mida piirab lisaks sotsiaalsetele normidele ka võrdlemisi lühike pink.

Olgu pingiga lood sedasi või teisiti, kõik need asjaolud on viinud tuumikpere kujunemisprotsessi ummikusse ja muutnud perekonna hapramaks, kui see on seni olnud.

KODU IKE

Kas tuumikpere king pigistaks vähem, kui üks vanematest ei käiks tööl ja pühenduks lastekasvatamisele? Need riigid, kus mittetöötavate emadega toimus pikemaajalisem eksperiment, saavad siin jagada oma kogemust: kodus istuvad emad neelasid arvukalt erinevaid ravimeid ja surid oma sisemuses üksindusse. Ka nüüdisaegsed uuringud on osutanud lastega kodus olevate vanemate isolatsioonile – pole oluline, kas koduseks vanemaks on emad või isad, üksikuna tunnevad nad end ühtviisi. Tuumikpere ajastul saab kodust ike – ise turvaline ja hea, aga kole painav.

Üks tuumikperega kaasnevatest paratamatustest ongi kodu. Enda kodu ihalus on omamoodi vimka, mille viskab meile meie vabadusvajadus – vabadus valida endale korter või maja ning osta ja rivistada sinna erinevaid meeldivaid esemeid. Igale perele oma komplekt. Vabadus otsustada, kellega koos elada – ja kellega mitte.

Paraku eksisteerib see vabadus eelkõige esialgu, enne tuumikpere korralikku käimatõmbamist. Järgmisena tuleb eksperimentaalsem etapp, kus kogukonnavaba perekond hakkab katsetama lastekasvatust omas kastmes. Selle käigus kaotab värske lapsevanem aastateks enda isiku- ja valikuvabadused, perekond aga finantsvabadused: kodu soetamine ja ülalpidamine vajab raha, mistõttu vähemalt üks vanematest peab tingimata tööl käima. Kodu nõuab ka igapäevast hoolt, niisiis koguvad emad, mõnikord ka isad kodus toimetades aastakümnetega tuhandeid töötunde ega saa omaenda rajatud seinte vahel rahulikult molutadagi.

KINNI JOOKSNUD VALIKUD: KARJÄÄR JA PERE

Tuumikpere on ebaõnnestunud – ebaõnnestunud laste, emade, isade, perest irdunute ja neisse mitte kunagi astuvate inimeste jaoks, isegi riigi jaoks, kes ei saa neist kinnistest kodudest kätte oma hädavajalikku 2,1 last. Ainsaks võitjaks ongi vist tarbimisühiskond, kuid selle edust kaotab jälle maakera.

Suurema osa tuumikpere ajaloost on seda perekonda ümbritsenud Teised – kas laiendatud perekonna, paigapõhise kogukonna või vähemalt tasustatud palgatöötajate kujul.

Lastega koju jäädes ähvardab täiskasvanuid isolatsioon ning pereelu ühildamine tööeluga on korralduslik absurd, mille puhul aastad mööduvad töö ja laste trennide vahet joostes ning end abituse pärast masenduseni manitsedes. Kust me oleme aga pähe võtnud, et eneseteostus karjääri või laste abiga ning nendevaheline pingeväli ongi kaks ainsat valikut? Ehk tasuks võtta eesmärgiks hästi toimiv elu, kus vanem ei tunne end üksildase kobakäpana, laps saab emotsionaalset tuge kas või mitmelt täiskasvanult ning kõigil on pisut rohkem aega?

Kui tahame, et ellujäämismatkad ei oleks nii kurnavad ning lastel oleks parem tagala, peaksime niikuinii vaatama kogukondade poole. Need ei pruugi olla sugukondlikud, sest sugulasi ei saa sugugi valida. Need ei pruugi olla ka teab mis radikaalsed.

Võib lihtsalt alustada oma erasfääri piiride nihutamisega, oma sõprade seas tuumikperesid pidavatele „olmekangelastele" abi pakkumise ja neilt julgemalt abi küsimisega. Ilmatu palju kasu oleks sellestki, kui tagada igale lapsele sekulaarsemat sorti ristiperekonnad, kes nende käekäigu ja heaolu vastu huvi tunnevad ning häda korral appi saavad tulla. Ja naaber – talle võiks ukse lahti teha. Pealegi ei maksa unustada, et isegi katoliiklased, need traditsioonilise perekonna eestvedajad, elavad ühisuses.

Tuumikpere on ebaõnnestunud – ebaõnnestunud laste, emade, isade, perest irdunute ja neisse mitte kunagi astuvate inimeste jaoks, isegi riigi jaoks.

e_lektron
e_lektron
e_lektron
e_lektron
e_lektron
→ elektron.art

Kõheda vastasmõju festival / Festival of Spooky Action at a Distance
→ elektron.live
Kultuuriministeerium
Kanuti Gildi SAAL

LOOMULIK JA ÕIGE

Perekond on ühtaegu nii paratamatu kui ka ebaloomulik ning inim- ja abielu mööduvad igal juhul *loomuliku* ja *õige* pinges. Seal, kus on olemas abielu, on tingimata ka selle rikkumine. Kust aga otsida abielu tähendust ja juuri, kas XIX sajandi korralikust kodanlikust perekonnast või hoopis Jeesuse ja Pauluse juurest?

Tõnu Õnnepalu

Perekond on paratamatus, abielu – kah. Kui jätta kõrvale tema ajaloolised, religioossed, kombelised, seadusandlikud ja ökonoomilised avaldumisvormid. Need kõik on muidugi ajutised ja muutuvad, isegi – ja veel eriti – kui esitlevad end igavestena. Kuid abielu ise – kindlasti igavene. Mingil moel. Sõnagi on eesti keeles erakordselt õnnestunud ja valgustav. Inimene vajab elus abi, teise inimese abi, ükskõik kui võimas, iseseisev ja tugev ta ka poleks. Enda arvates. Kuidas aga seda abi vastu võtta ja anda, kuidas elada koos teisega, elamata endast lahus, *kuidas jääda ellu*, olgu siis abi- või mitte – need on küsimused, mis ei saa mitte iialgi lõplikku vastust. Mitte iialgi. Seda suurem on muidugi kiusatus „see asi" üks kord ja igaveseks ära lahendada. Nii või naa. Inimene on hüsteerik. Inimene pole iial *normaalne*. Seepärast, kuigi paratamatu, on abielu ka võimatu. See tähendab, inimkond on emiiririliselt tõestanud, ja aastatuhandete vältel, et ta on täiesti võimalik. Kui vaid üks silm ideaali suhtes kinni pigistada. Abielu on kahtlemata see koht, kus ideaali ja tegelikkuse vaheline pinge on kõige valusam. Igavesti. Sest miskipärast ei saa läbi ka ilma selle ideaalita. Ma ütleksin, et praegusel ajal, kui „päris" abielu näivad tõsiselt võtvat veel vaid võitlevad kristlased ja võitlevad geid (ühtedele on see miski, mis neil veel on, teistele miski, mida neil veel pole), suhtub ka nende vahele jääv „ükskõikne enamus" abielu (või kooselu) küsimusse tegelikult vägagi tõsiselt. See on üks meie aja suuri küsimusi. Kuigi ma ei tea, kas ta iial seda ongi lakanud olemast.

Praegu näivad „päris" abielu tõsiselt võtvat veel vaid võitlevad kristlased ja võitlevad geid – ühtedele on see miski, mis neil veel on, teistele miski, mida neil veel pole.

Abi- ja kooselu sisaldavad nii inimese võõrandamatut vajadust ennast tühistada, ennast ära anda – kallimale, lastele, missioonile – kui ka hirmu sellesama äraandmise ees, soovi kesta, jääda alles, endana ja jagamatuna.

Kas pole „elukaaslane" hoopis nõudlikum sõna kui „abikaasa"? „Abikaasas" on veel midagi kergemeelset, on teatav minnalaskmine. Abikaasa on justkui palju pikema keti otsas (sest küll ta ikka koju tagasi tuleb) kui elukaaslane. Elukaaslane peaks ju jagama sinuga tervet su elu, kogu tema sügavuses – just praegu. Abikaasal on aega seda teha terve elu (ja lõpuks see jääbki tegemata ja sellest pole lõpuks ka midagi), kuid elukaaslane peab sellega kohe toime tulema – kas nüüd või mitte iial!

Foto: Rauno Volmar / Ekspress Meedia

Tõnu Õnnepalu on kirjanik. Viimati ilmunud teosed: „Valede kataloog. Inglise aed" (2017) ja triloogia „Mujal kodus" (Pariis-Aaker-Lõpmatus, 2019).

ÄRA ANDA VÕI ENDAKS JÄÄDA

Igasugune abi- või kooselu asub kahe võimsa ja vastandliku tungi pingeväljas, võngub nende vahel edasitagasi ja teinekord muidugi annab ka suure pauguga lühiühendust. Ühel pool on õnn ja armastus, teisel pool kindlus ja rahu. Ühel pool on inimese võõrandamatu vajadus ennast tühistada, ennast ära anda – kallimale, lastele, missioonile –, teisel pool hirm sellesama äraandmise ees, soov kesta, jääda alles, endana ja jagamatuna. Mõlemad on võimatud tungid. Võimatu on olla üks(i) ja võimatu on olla koos. Ei saa ennast lõplikult anda ega muidugi ka andmata jätta. See on see inimelu draama ja ühtlasi igikorduv abieludraama. Kõik abielud on dramaatilised, mõned vaid peidavad oma draama sissepoole, teised elavad välja.

Mida muud nägi **papa Freud**, kui asus uurima ja ravima oma (nais)patsientide „hüsteeriat". Nimi on siin muidugi väga eksitav, viidates nimelt selle haiguse soole (kr *hystera* – „emakas"), või siis hoopis valgustav, kui otsida täpselt vastassuunast. Nende inimelu kõige kesksemate ja valusamate asjadega on ju tihti nii, et neist räägitakse tegelikkusele täpselt vastupidiste sõnadega. Kui ma ütlen, et inimene on hüsteerik, siis eriti käib see mehe kohta. Mees on peaaegu paratamatu hüsteerik, naine võib vahel isegi mõlema jalaga maa peal seista. Ometi olid patsiendid, kes papa Freudi diivanile heitsid, enamasti naised. Muidugi. Nende mehed olid liiga suured hüsteerikud, et oma hüsteeriat tunnistada. Naised püüdsid leida abi oma meeste hüsteeriale. Naised tõid diivanile oma õnneliku abielu musta varju. Selles mõttes nägi **papa Jung** isegi selgemini – nägi mitte ainult õiget asja, vaid ka õiges kohas. Vist oma eluloojutustuses räägib ta kellestki mehest, moraalsuse ja normaalsuse verstapostist, pastorist, keda kogudus armastab ja kes ongi lõpmatult armastusväärne, rahvalik, empaatiline – sädelev suhtleja, südamesse tungiv jutlustaja. Vaadeldes seda ideaalset meest, küsib Jung: huvitav, kus on tema vari? See mõistatus saab lahenduse päeval, kui tolle toreda pastori naine Jungi vastuvõtule tuleb.

Mulle ikka meenub see muserdatud pastoriproua, kui kuulen järjekordseid kirglikke kõnesid traditsioonilise abielu ja perekonna hüvedest. Ühest küljest on need täiesti mõistetavad. Kust veel otsida ideaali kui mitte minevikust? Seal tundub ju kõik olevat olemas olnud. Ja muidugi oligi – kõik, nii hea kui ka halb, ja arvatavasti just täpselt samades proportsioonides kui nüüd. Aga teistmoodi. Minevik, ja eriti kaugem minevik, on täielikult meie unelmate ori. Me võime sinna projitseerida kõik oma fantaasiad ja soovkujutelmad. Minevik on tumm. Ja abitu.

Ja ega mineviku allikal joomas käimine olegi ju paha. Kui see kosutus aitab vastu astuda tuleviku teadmatusele, kui see aitab *aktsepteerida* tõsiasja, et mida me ka ei mõtleks või sooviks, teel oleme me tundmatusesse. Ka sellises igaveses asjas nagu perekond ja abielu.

KORRALIKUD NAISED JA HUVITAVAD NAISED

Nii et jah, miks mitte kummarduda nende üle mõtiskledes XIX sajandi traditsioonilise ja kristliku perekonna kohale, uurida seda lähemalt, leida sealt inspiratsiooni. Ajas lähemale tulles muutub kõik juba ruttu liiga moodsaks ja kahtlaseks, kaugemale minnes liiga eksootiliseks ja arusaamatuks. XIX sajandi inimene on meile juba piisavalt tuttav ja arusaadav, aga näe, elas veel õnnelikult maailmas, kus abielulahutust peaaegu ei tuntud, aga kus perekonnaõnn oli tõstetud juba aukohale. Eriti kui rääkida kodanlikust perekonnast, kus abikaasad ei rühmanud enam ainult igapäevase ellujäämise nimel ning piiril, võides just nimelt mõelda ka sellelesamale (perekonna)õnnele. Ühesõnaga, elasid juba nagu meie. Kujundasid kodu, koolitasid lapsi, reisisid. Hoolitsesid oma tervise eest. Niivõrd kuivõrd. Praeguses mõttes oli tolle traditsioonilise kodanliku pereema eluviis kõike muud kui tervislik. See oli lausa hukatuslik. Korsett ümber, istus too naine oma kodu akna all ja tikkis. Muidugi mitte ainult! Tuli hoolitseda laste eest, jagada teenijatele juhiseid ja nende järele valvata, olid lubatud ka väikesed jalutuskäigud kodust välja, muidugi mõõdetud, kenasti tippivate sammudega, kübar peas ja kindad küünarnukkideni, ka suvel. Selle korraliku naise olukord ei erinegi nii palju naiste „kohutavast" olukorrast kuskil väga traditsioonilises moslemiriigis nüüdisajal. Korralik naine oli tänapäeva mõttes vang. Mis ei tähenda muidugi, et need korralikud naised oleksid olnud aina õnnetud. Kindlasti mitte! Inimene kohaneb alati oma aja oludega ja leiab kas nende kiuste või vahel just tänu neile oma tee õnneni. Küllap tundsid need perepreouad enamasti uhkust oma positsiooni ja varanduse, ilusa kodu ja kombekate külaliste üle, eks valmistanud neilegi rõõmu laste kasvamine ja lõpuks ka see, et mees ikka koju tagasi tuli. Vahel, tõsi, kahjuks küll koos mõne haiguse või hädaga, olgu hingelise või füüsilisega.

Sest see traditsioonilise perekonna õitseaeg oli teadagi ka bordellide õitseaeg. Ja mitte ainult bordellide. Olid head naised ja olid halvad. Halvad kippusid olema huvitavamad. Ma ei pea silmas mitte õnnetuid vaeseid lõbutüdrukuid, vaid natuke kõrgemat klassi. Neid *ülalpeetavaid naisi*, kes võisid elada luksuses, olla haritud, olla kunstnikud (tantsijannad!, näitlejannad…), ühesõnaga, pakkuda meestele seda vaimse ja ihulise vabaduse maitset, mida nad kodust kas ei leidnud või ei julgenud otsidagi.

ESIMENE KIVI

Nii nagu abielu, nii on igal ajastul ja igas ühiskonnas kuidagiviisi institutsionaliseeritud ka abielurikkumine. On ühiskonna huvides, et seegi poleks täiesti „metsik". Mulle tundub, et meie just nagu vabameelsel ajastul on abielumoraal isegi valusam, igatahes isiklikum küsimus, kui ta oli sel vaarisade ja -emade ajal, mil ühiskond oli asja inimese eest rohkem ära korraldanud (nii ühes kui ka teises mõttes).

Kus on juba abielu, seal muidugi mõista on ka selle rikkumine – seda märkas ka Jeesus, kes kahes tuntud perikoobis abielurikkumise teemat valgustab. Üks on teadagi see, kus abielurikkumiselt tabatud naist tahetakse kehtiva (usu)seaduse kohaselt kividega surnuks visata. Jeesus ütleb siis, et eks visaku see esimene kivi, kes pattu pole teinud. Siin näeme tema erilist sisendusjõudu. Sest ei varem ega hiljem pole taoline üleskutse introspektsioonile inimestele erilist mõju avaldanud. Mina ja pattu teinud!? Esimene kivi lendab enne, kui see mõte sündidagi jõuab, ja teised muidugi selle järel – just nimelt selleks, et see mõte sündida ei saakski. Kuid evangeeliumijutustuses antakse meile mõista, et inimesed lasid oma kivid käest maha kukkuda ja läksid vaikides laiali…

Ja teine kirjakoht on muidugi too, kus Jeesus, taas pühakirja käsuseadusele frontaalselt vastu astudes („teile on räägitud…" – „aga mina ütlen…"), kuulutab, et kes iganes on võõra naise peale himuga vaadanud, see ongi juba abielu rikkunud. Sellest ütlusest on tuletatud küll midagi täiesti võimatut: keeld *ka mõttes* abielu rikkuda. Tundub pigem, et neid Jeesuse sõnu saab mõista siiski ainult ühel arukal moel: *kõik* on abielurikkujad, algusest peale ja igavesti, mida nad ka ei teeks või mõtleks… Kui just mitte pidada silmas neid, kes Pauluse veidi mõistatusliku ütluse kohaselt end taevariigi pärast „kohitsenud" on.

Kui rääkida kristlikust abielust, ei tohiks ka unustada, et abielus kui niisuguses pole mitte midagi iseäranis kristlikku. Abielu oli olemas enne Kristust, nii juutidel kui ka paganatel, ja kristlus võttis selle üle kui, ütleme, elu paratamatuse. Abielu on siitilma küsimus, seega teisejärguline. Ta on väiksem pahe. Parem heita abiellu kui põleda himus ja ringi hoorata, arvab Paulus. Tema isiklikult ei tee küll kumbagi. Sest ülevam kui abielluda mehe või naisega on muidugi ennast *otse* taevariigile pühendada. Abielluda mitte kõrvale, vaid otse *üles*. Kes aga sellega hakkama ei saa, neile jääb ikka perekond ja abielu. Ükskõik mis vormis.

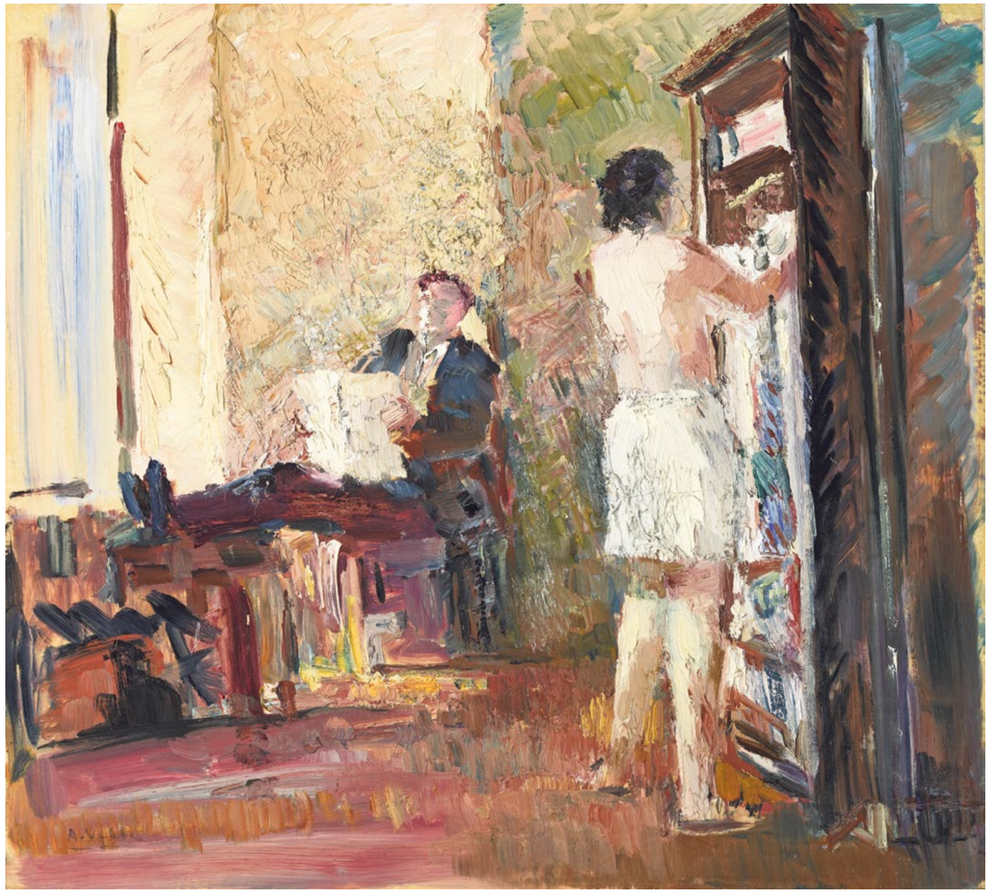

Ado Vabbe „Mees ja naine", õli, 1940. Eesti Kunstimuuseumi maalikogu

LOOMULIK VÕI ÕIGE

Abielu on loomult ebaloomulik. Äärmine eksitus oleks segi ajada piibli (või üldse religioosne) õigus „loomuõigusega" (mis üldse on üks XVIII sajandi valgustuse õieti kirikuvastane ja mitte eriti järjekindel kontseptsioon). Ei piibel ega ükski muu pühakiri kuuluta loomulikku inimest. Piiblist võib küll leida loomuliku inimese kirjeldusi. Üks selliseid on näiteks dekaloog (ehk kümme käsku). Sealt saame teada, et loomulik inimene tapab, varastab, vannub valet, rikub abielu jne. Kuid *õige* inimene ei peaks seda tegema. Ei tohiks seda teha! Nii möödub inimelu paratamatult loomuliku ja õige vahelises pinges, ükskõik millel see tema „õige" ka ei põhineks. Igal juhul on see fiktsioon, mitte miski, mida otse „loodusest" leida võiks. Samuti ei ole sellel midagi pistmist normaalsusega. Normaalsus saab olla vaid statistiline. Igas inimeses on midagi „normaalset" (mõni tema parameeter ikka jääb antud populatsiooni normaaljaotuse piiresse) ja midagi kindlasti ka ebanormaalset ehk erandlikku. Keegi pole täiesti normaalne. Ega täiesti ebanormaalne. Ka normaalsusel pole mingit pistmist õige ja valega. Ühiskonnas hakkamasaamiseks tuleb muidugi harrastada teatavat normaalsuse mimikrit, seda teevad ühel või teisel määral kõik.

Veel võimatum kui leida kahte ühesugust inimest, on leida kahte ühesugust inimpaari.

Tolstoi kuulus maksiim sellest, et kõik õnnelikud abielud sarnanevad üksteisega, aga õnnetud on kõik õnnetud isemoodi, ei ütle õieti midagi muud kui seda, et kõik abielud on lõppude lõpuks *ka* õnnetud. Sest veel võimatum kui leida kahte ühesugust inimest, on leida kahte ühesugust inimpaari. Õnn on soovkujutelm ja vahel õnnestub selles püsida päris kaua, aga varem või hiljem lööb lühiühendus tegelikkusega korgid välja. Peamine on siis mitte unustada: see äkiline *blackout* ei ole veel lõpp. See võib olla hoopis algus.

TUUL JA PAJUD EHK PEREKOND 19. SAJANDIST TÄNAPÄEVANI

Perekonna „traditsiooniline" ideaalmudel, nagu me seda ette kujutame, ei pärine kusagilt tsivilisatsiooni koidikust, vaid on 19. sajandi romantismi ja jõuliselt esile kerkinud kodanluse pärand.

Milvi Martina Piir

Ettevõtja Jaan Zimmermanni perekond Metsarahu villa õuel 1935. aasta juulis. Foto: Tedrekin / Wikipedia Commons (CC BY-SA 4.0)

Umbkaudu 18.–19. sajandi vahetuse kandis asub *ancien régime*'i ja modernse maailma elukorraldust eraldav veelahe. Sestsaadik mööndunud kümmekond põlvkonda on piisavalt pikk aeg suurteks muutusteks muu hulgas nii isiklikes suhetes kui ka perekonnas institutsioonina. Nimetatud ajapunktis moodustasid perekondadest suurema osa põlluharijate omad – kuigi linnad olid juba arvestatavad tõmbekeskused igat masti sisseränd ajatele, elas enamik inimesi ikkagi maal. Tavajuhul kujutasid majapidamised endast väikseid tootmisüksusi, kus vajaminev toit, rõivastus ja tarbeesemed valmistati kohapeal. Lisaks võidi tegeleda mingi oskus- või käsitööga, seda nii linnas kui ka maal. Esimesed vabrikudki meenutasid oma töökorralduselt pigem suuremat sorti majapidamisi ja ka 19. sajandi jooksul võrseid ajanud rahvusmõte, alates suhteliselt vastloodud USAst kuni Vene impeeriumi lääneprovintsideni, kujutles natsiooni eeskätt talupidajate ja maaharijatena – eluviis, millele ei paistnud veel alternatiivi.

Toonased perekonnasuhted lasevad end kirjeldada patriarhaalsetena *par excellence*: peremees tegi otsused ja andis korraldused ning teiste asi oli kuuleluda. Just seda ühelt ontlikult majapidamiselt eeldatigi. See oli tööstusajastueelne maailm oma eheduses, nagu seda kujutab **Kenneth Grahame'i** nüüdseks lastekirjanduse klassikaks kujunenud „The Wind in the Willows". Ilmunud 1908. aastal, nostalgitseb raamat veel sajandi jagu varasema tegelikkuse ja väärtuste järele. Viimased sarnanesid omakorda märksa enam perekondlike väärtustega aastal 1600 kui aastal 2000.

Grahame'i eelindustriaalse idülli pealkirja on tõlgitud eesti keelde nii eest taha kui ka tagant ette[1]. Järgmises lühikeses mõtiskluses kasutan pealkirja kujundina, kus pajud tähistavad tegelikku perekonda selle ajaloolises arengus ning tuul viise, kuidas me perekonnast mõtleme, perekonna ideed ja ideaali.

TUUL PAJUDES

On lootusetu otsida sissejuhatuses kirjeldatud elukorraldust tänapäeva läänemaailmast, kus maa- ja (ees-) linnaelanikkonna tasakaal nihkus lõplikult viimase kasuks juba möödunud sajandi keskpaiku. Koos üldise valimisõiguse ja uue, tööstusmagnaatide kihi esilekerkimisega toimus oluline nihe poliitilise võimu alustes, mis lakkas toetumast pärilikele ametitele ja staatusele. Samm-sammult kodutööndust asendanud tööstusliku tootmise vahetas omakorda välja kontorikeskkond, kus enamik inimesi veedab suure osa päevast. Modernsetel majapidamistel peaaegu puudub seos tootmisega, isade absoluutne võim on unustatud ning verejärgne pärilus ei mängi vara ja jõukuse edasikandumisel ainulist rolli. Need on väga põhjapanevad muutused, mis ei toimunud kindlasti kiiresti, sirgjooneliselt ega ilma tagasilöökideta.

Mida on urbaniseerumine toonud kaasa perekonna jaoks? Teadus ja tehnoloogia pikendavad üha inimeste keskmist eluiga ning see jätab perekonna vormidele, funktsioonidele ja finantsidele aina uusi märke, mille mõistmine pole igas aspektis sugugi kerge. Linlikud institutsioonid on võtnud üle mitmed tööstuseelse majapidamise funktsioonid, nagu toidu ja tarbeesemete tootmine, aga ka lastehoid, vanurite hooldus jms. Lapsevanemlus pole enam seksuaalse lävimise paratamatu tagajärg. Loomulikult ei tähenda see, et kõik moodsasse perekonda sündivad lapsed on soovitud, kuid tänu moodsatele pereplaneerimise viisidele on lastel vähemalt võimalus seda olla.

Tänapäeval ei ole perekond enam indiviidide ühiskondlikus olemises esikohal, samas on perekonnaelu emotsionaalne aspekt muutunud aina tähtsamaks ning lähisuhetest otsitakse eelkõige individuaalset rahulolu.

Suurim muutus on aga mentaalne ja puudutab perekonna ideoloogiat ning imagot tervikuna. Kuna pered ei tugine enam eelmistelt põlvedelt päritud omandile ja neid ei hoia koos ühine majandustegevus, tekib mulje moodsate perekonnastruktuuride ebastabiilsusest ja haprusest. Seda vaistlikku ettekujutust süvendab lahutuste ja vabade kooselude suur suhtarv, mõlemad on ajaloolises plaanis väga hilised nähtused. Tõepoolest ei asu perekond enam esikohal ei indiviidide ühiskondlikus olemises ega nende töistes pürgimustes. Teisest küljest on aga perekonnaelu emotsionaalne aspekt muutunud aina tähtsamaks ning lähisuhetest otsitakse eelkõige individuaalset rahulolu.

PAJUD TUULES

Perekonna lähiajaloo süvamuutustest annab kujukalt aimu viis, kuidas sellest tavatsetakse mõelda. Perekonna „traditsiooniline" ideaalmudel, nagu me seda ette kujutame, ei pärine kusagilt tsivilisatsiooni koidikust, vaid on 19. sajandi romantismi ja jõuliselt esile kerkinud kodanluse pärand. Isegi selline pealtnäha ilmselge perekonna funktsioon nagu lastekasvatamine saavutas enesestmõistetavuse just 19. sajandi keskklassi eetoses. Kodanlikust perekonnamudelist eeldati, et see sobib igaühele. Laiemalt kujutas selle võidukäik endast vastukaalu majanduslikele, tehnoloogilistele ja sotsiaalsetele protsessidele, millega ühiskonna äärmused enam kuigi hästi toime ei tulnud. Keskklassi perekond muutus ühtviisi püüdlemisväärseks ideaaliks nii tseremoniaalse, päritolupõhise aristokraatliku perekonna kui ka räpaka ja peost suhu elava alamklassi perekonna jaoks. Samast sotsiaalsest tegelikkusest pärinebki ettekujutus kuldsest kodukotusest, mis kehastab igavesi, muutumatuid väärtusi, mida ühiskond näis industrialiseerimise tõmbetuules järjepidevalt kaotavat. Vastukaaluks tempokalt muutuvale maailmale „avastati" kodused võlud ja kodukolde hubasus kui midagi igipõlist, mille säilimise nimel tasub pingutada.

Loomulikult peitis seegi vaikelupildike endas omajagu õõva. 20. sajandi alguses teadvustasid **Sigmund Freudi** uurimused kodanliku perekonna sisemisi paineid ja seadsid selle ideaali tugeva kahtluse alla. Väidetava maapealse paradiisi pealispinna alt paljastusid pimedad sopid, kus sündsuse nimel varjati konflikte ja kannatusi. Freudi huvitasid eelkõige lapsed kui eeldatavalt perekonna olulisimad liikmed. Nii ilmalikud kui ka vaimulikud autoriteedid olid ju kuulutanud nende soetamise ja kasvatamise perekonna eksisteerimise peamiseks eesmärgiks. Freud osutas pereliikmete tihedale emotsionaalsele seotusele, näidates perekondliku idülli tegelikku keerukust ja komplitseeritust. Olgugi et hilisemad põlvkonnad on Freudi vaateid paljuski ümber hinnanud, aitasid tema tööd omas ajas kaasa mõistmisele, et isiksuse kujunemise seisukohalt on kõige kriitilisem just varane lapseiga ja perekonna rüpes omandatud kogemused.

MÕTTEPAUS TUULEVAIKUSES

Kõigile muutustele vaatamata ei ole tänapäeva perekond läbinisti uudne ja modernne, ka mitte võrreldes „traditsioonilise" perekonnaga, mis, nagu ilmneb, pole ise kaugeltki põline nähtus. Lääne perekonna ajalugu on pikk ja keerukas ning isegi kui mõned selle aspektid on ajaloo käigus teadlikult kõrvale jätud, ilmutavad need ennast niipea, kui tegutsetakse spontaanselt, ilma piisava eneserefleksioonita.

Näiteks ei ole me kindlasti aristokraadid, ehkki omistame endile meelsasti rafineeritust, mida mineviku kõrgklass tavatses pidada oma privileegiks. Teisest küljest aga eelistavad ka siniverelised – kes minevikus oleksid poseerinud jäigalt ametlikul esindusportreel, täis vihjeid põlvnemisele ja kuulsatele eellastele – näidata end tänapäeval avalikkusele sundimatutes stseenides ja armastavate lapsevanematena. Meile võiks meeldida mõelda endast kui keskklassist, kuid suurem osa meist elab märksa tagasihoidlikumates oludes kui 19. sajandi jõukas ja õilmitsev linnakodanlus. Mitmeski mõttes sarnaneme endiselt talupoegadega. Muidugi ei teeni me oma ülalpidamist maad harides ja suurem osa meist ei paikne ülepea maal, kuid elame siiski üsnagi piiratud korterites, tihedas intiimses kontaktis oma pereliikmetega, huvitumata suuremat oma esivanemate vägitegudest või suguvõsa prestiižist. Need kõik on tööstuseelsele majapidamisele iseloomulikud tunnused. Lihtsad uskumused ja arusaamad pole kuhugi kadunud, kuid need ei ühildu inimeste reaalsete tegudega nii selgelt ja üheselt mõistetavalt, nagu see toimus minevikus. Üksnes laste eest hoolitsemist, seda perekonna esmalt kodanluse rüpes selgesti teadvustatud funktsiooni, võib praegu mõista kui kõiki ajaloolisi perekonnatüüpe läbivalt ühendavat tunnust. Selle perekonnaelu aspektiga on üha enam hõivatud kõik sotsiaalsed klassid ja mõlemad sood, vähemalt ideaalis.

HOMNE TUULEKAART

Võib tunduda raske rääkida modernsest perekonnast, põrkumata tohutu hulga lahendamatuna näivate probleemidega. Siiski võiks teadmine perekonna variatiivsusest minevikus pakkuda selleks mõningast julgustust. See ei muuda midagi nende jaoks, kes on valinud perekonna oma uusarhailise nutulaulu refrääniks – kui võtta praeguste kogemuste mõõdupuuks müüt 19. sajandi ja 20. sajandi alguse perekonnast, saabki tulemuseks olla vaid pettumus.

Just 19. sajandi keskklassi sotsiaalsest tegelikkusest pärineb ettekujutus kuldsest kodukotusest, mis kehastab igavesi, muutumatuid väärtusi, mida ühiskond näis industrialiseerimise tõmbetuules järjepidevalt kaotavat.

Ehk pakub lohutust väljavaade, et tõenäoliselt ei kao ka tulevikus sugulusel põhinevad kooseluvormid, mis täidavad üht või mitut tööstusühiskonnaelse perekonna funktsiooni. Kas sahiseb tuul pajude või pajud tuules, pole seejuures vast enam kõige põletavam küsimus.

Perekonna tuleviku üle mõtiskledes tunduvad mulle rõhutamisväärsetena kaks teineteisest peaaegu eristamatut aspekti. Esiteks on nii legaalselt kui ka sisuliselt asutud tunnustama perekondi, mis ei põhine abielul ega konventsionaalsel heteroseksuaalsel asjakorraldusel. Teiseks on märkamatult toimunud perekonna mõiste lahtihaakimine võimu ja jõukuse kategooriatest. Need ei sobitu kuidagi kiindumusel põhineva inimkooslusega, mille loomine on kättesaadav igaühele. Muidugi ei asu ka tänapäeva perekonnad väljaspool sotsiaalseid, eetilisi, emotsionaalseid ja demograafilisi pingevälju. Kuid kui rääkida perekonna peasisust – sellest, mida pidada perekonna essentsiks või olemuseks –, võiks vaikimisi eeldusena olla selleks just meie kõigi inimlik sarnasus. Isegi kui sügavalt juurdunud ajumustrid tõrguvad veel kujutlemast tulevasi põlvkondi, kel napib tädisid ja onusid, õdesid-vendi ja nõbusid, oleme ilmselt lähenemas arusaamale, et üksikisiku kasvamine õnnelikuks inimeseks on olulisem kui mütologiseeritud pürgimine liigi või rahvuse säilimise suunas.

Kui võtta praeguste kogemuste mõõdupuuks müüt 19. sajandi ja 20. sajandi alguse perekonnast, saabki tulemuseks olla vaid pettumus.

Milvi Martina Piir (PhD) on kirjanik, ajaloolane ja kasvatusteadlane, kelle uurimisaladeks on eeskätt ajalooõpetuse metodoloogia, Euroopa ideeajalugu ning Austria ajalugu. Lisaks teeb ta Vikerraadios ajaloosaadet „Naine ajas".

[1] *1995. aastal tegi kirjastus Ühiselu otsa lahti, avaldades **Sirje Veski** tõlke „Pajud tuules", 2001. aastal ilmus kirjastusel Ersen samanimeline adaptsioon **Jana Linnarti** tõlkes. 2002. aastal avaldas Kirilille kirjastus samuti adaptsiooni „Tuul pajuokstes" **Katrin Siiraku** eestinduses. 2018. aastal ilmus aga Varrakult **Linda Tinnu Targo** tõlge „Tuulesahin pajudes".*

PEREKOND KUI POSTIMEHE „MEIE EESTI” KÜLGEDE IDEOLOOGILINE NURGAKIVI

Eesti suurimas päevalehes on rubriik, mille sisu ei vasta tasakaalustatud ajakirjanduse standarditele. Seda kureerivad ja täidavad peamiselt ühe rahvuskonservatiivse erakonna taustaga autorid, kes propageerivad läbivalt kitsast arusaama perekonnast.

Kirjutas **Elise Rohtmets**, illustreeris **Johanna Adojaan**

„Meie Eesti” rahvus- ja iibeteemalisi artikleid lugedes jääb suhu imelik maik. Ei oskagi hoobilt näppu peale panna, mis valesti on. Alates artiklitest, mis sõna otseses mõttes lihtsalt annavad teada, et **Tammsaare** arvates põhjustas preilindus sündivuse languse[1] või et vanasti peeti EWs oluliseks ka eugeenikat[2], ning lõpetades täiesti korralike intervjuudega vananevast rahvastikust. Jääb mulje, et rubriik võiks olla pigem blogivormis ettevõtmine või ehk isegi uus parempoolne kultuurileht – igatahes mitte päevalehele sobilik ajakirjandus. Kuna „Meie Eestist” on ilmunud Sirbis professionaalne meediaanalüüs, pole artikli mõte seda korrata[3]. Minu eesmärk on tuua esile mõningaid hoiakuid ja väärtusi, mida rubriik lugejale edastab.

„MEIE EESTI” AJAKIRJANDUSVABADUSE KONTEKSTIS

2018. aasta sügisel enne parlamendivalimisi hakkas Postimehes ilmuma uus rubriik „Meie Eesti”. Samal aastal ilmus ajakirjanduses ridamisi lugusid Postimehe omaniku ja Isamaa liikme **Margus Linnamäe** püüdlustest piirata ajakirjandusvabadust[4]. Toimetusest lahkusid viie osakonna juhid ja staažikad ajakirjanikud ning rahvusvaheline meediavalve organisatsioon Piirideta Ajakirjanikud mõistis Linnamäe tegevuse hukka[5]. Nende juhtkirjas seisab, et „Meie Eestit” kirjeldati algul „ekspertide ajakirjandusena”, mis loodi allikate sõnul Linnamäe juhtimisel, kuid mille sisu üle ei ole peatoimetajal kontrolli. Need „ekspertidest” ajakirjanikud olevat valinud Linnamäe isiklikult või tema otsesed alluvad ilma toimetusega konsulteerimata. Organisatsiooni hinnangul toodab „Meie Eesti” konservatiivse maailmavaatega sisu, mis „sageli esitab arvamusi faktidena ja toetub käsitlustes kitsale nägemusele”.

Ajakirjandusuurija **Ragne Kõuts** ja analüütik **Priit Pärnapuu** analüüsisid Sirbis suure põhjalikkusega „Meie Eesti” artiklite sisu ja järeldasid, et kuigi lugudes esineb teadaandeid sündmustest või muudatustest, siis puuduvad muud uudisloo tunnused, näiteks „on neis harva eri allikaid ning autorid ei püüdle tasakaalustatud ja mitmekesise käsitluse poole”[3]. Kõuts ja Pärnapuu nendivad sarnaselt Piirideta Ajakirjanikega, et rubriik esindab „selgelt ja varjamatult kellegi käsitlust sotsiaalsest reaalsusest isegi siis, kui need on esitatud andmetele või uuringutele tuginevalt”. Mõlemas analüüsis on välja toodud ka Eesti pressinõukogu tauniv otsus „Meie Eestis” ilmunud isapuhkuse artiklite kohta. Sotsiaalministeerium kaebas pereteemalised artiklid „Mehed koju, naised tööle! Kuhu jääb valikuvabadus?” ja „Uus direktiiv lämmatab perede valikuvabadust” pressinõukokku, kus esimesel juhul leiti, et ilmus eksitav info, ning mõlema puhul ei peetud arvamusi faktidest eristatavaks. Nüüdseks on nimetatud artiklitel ka sellekohane märge sissejuhatusse lisatud.

Ajakirjanik **Marju Himma** väitel peaks „Meie Eesti” olema sildistatud reklaamina, sest ajakirjanduses tuleb eristada ostetud sisu muust sisust. „Meie Eesti” on tema hinnangul kinnimakstud sisuga. „Olgu teemaks sotsiaalküsimused, keelepoliitika, rahvastik, julgeolek – ikka ja jälle kõlas nendes tekstides soovitusi konservatiivse maailmavaate ja otsesõnu ka Isamaa eelistamiseks.”[6] Ainsana ei seadnud avalikult „Meie Eesti” ajakirjanduslikku legitiimsust kahtluse alla eelmine Eesti Ajalehtede Liidu tegevdirektor ja ajakirjandusõppejõud ning nüüdne värske Postimehe peatoimetaja **Mart Raudsaar**. Kriitilises vastuses Himmale rõhutas ta näiteks, et kõik peale „reklaamitoimetuse materjali, mis ilmub leheveergudel”, on ajakirjandus, ning see, et „Meie Eesti” ei mahu angloameerika kolme põhižanri – uudis, olemuslugu, arvamuslugu – alla, ei tähenda, et see pole ajakirjandus[7]. Tagantjärele paistab aga, et Himma arvamus kattus suuresti nii Piirideta Ajakirjanike kui ka Kõutsi ning Pärnapuu järeldustega. Kõnekas on siinkohal Raudsaare hiljutine kommentaar, et tema soovib juhtida Postimeest tervikuna, ilma eraldiseisvate osade ja keeruka juhtimisstruktuurita[8].

Artiklites vastandati võimukandjaid ja huvigruppe (EL ja karjeristidest feministid) eesti perekondade ja nende õigusega ise oma äranägemise järgi toimetada.

RAHVASTIKURUBRIIGI IDEOLOOGILINE KOMPASS

Ka minu hinnangul esitab „Meie Eesti” mõne erandiga ühe maailmavaate käsitlust, mida nimetaksin rahvuskonservatiivseks. Rahvastikurubriigis, kus kirjutatakse iibest, perekonnast ja eestlaste püsimajäämisest, leidub mitmeid ehtsa propaganda näiteid, olgugi et need on õnneks pigem valget laadi, kuigi esineb ka otsest valetamist. Valget laadi propaganda tähendab, et toimetaja analüüsi eesmärk, näiteks kuidas iivet suurendada, on regulaarsele lugejale teada ning see tugineb enamasti legitiimsetele uuringutele, kuid on esitatud viisil, mis toetab kindlat maailmavaadet.

Rahvastikurubriik on jagatud teemaplokkidesse, mis ilmuvad kord nädalas. Tavaliselt koosneb teemaplokk kolmest või neljast artiklist, millest kaks on arvamusartiklid või intervjuud, üks toimetaja ülevaade mõnest küsitlusest või uuringust ning toimetaja kokkuvõte kogu teemaplokist, mis sisaldab ka tema arvamust. Need lood, mis sarnanevad enim uudistega, kajastavad Isamaaga seotud algatuste, nagu SA Pere Sihtkapital, loomist või teadusuuringute kokkuvõtteid. Kuni 2019. aasta suveni kureeris rubriiki toimetaja **Lea Danilson-Järg**, kes on lasterohkust propageeriva MTÜ Sündimusuuringud juhatuse liige, ning alates 2019. aasta sügisest toimetab seda kauaaegne poliitik **Aimar Altosaar**, kes kuulus enne Vabaerakonnaga liitumist IRLi ridadesse. Danilson-Järg lahkus 2019. aasta juulis „Meie Eestist”, sest Isamaa poliitik ja rahvastikuminister **Riina Solman** määras ta siseministeeriumi rahvastiku ja perepoliitika osakonda juhatama.

Perekonna puutumatus on toodud ettekäändeks, et kritiseerida perepoliitikat, mis soodustab „traditsiooniliste” soorollide muutumist.

ISAPUHKUSE KRIITIKA

Rahvastikurubriigi üks suur teema on perekond ja selle puutumatus, täpsemalt 2020. aasta suvel jõustuva vanemapuhkuse kriitika. Leheruumi on antud mitmel korral MTÜ Lasterikkad lsad eestvedajale ja lsamaa algatusel loodud SA Pere Sihtkapitali nõukogu esimehele **Taavi Tamkivile**, kelle sõnul „sunnib” see isad koju ja emad tööle[9]. Samal seisukohal on Danilson-Järg, kelle kirjutised isapuhkusest said pressinõukogult noomituse ning sisaldavad enim propaganda jooni. Näiteks kirjutab ta artiklis „Lastele pühendumine keelatud!”, et jagatud vanemapuhkus, kus ühe osa saab välja võtta ainult isa (30 päeva), on „mõjukate ja sõnaosavate pere valikuvabadust piiravate vasakpoolsete ning feministlike eestkõnelejate tegevuse tõttu” loodud seadus ning „ka Eestis on märgata ideoloogiat, mis väärtustab üksi naise majandusliikku edenemist”[10]. Tegelikult lisatakse praegusele ligi 18 kuu pikkusele vanemahüvitise perioodile üks lisakuu, mida saab kasutada ainult isa, kusjuures ta võib olla puhkusel emaga samal ajal. Järelikult tuleb valikuid hoopis juurde ja kedagi ei sunnita enneaegselt tööle. Artiklis kasutatakse ka populistlikku võtet, vastandades kohalikke „terveid peresid” ja direktiividega nende vabadust piiravat ELi. Selline raamistus kinnitab konservatiivselt meelestatud lugejale juba valimiste ajal sissetöötatud narratiivi meie eluviisi sekkuvatest, rahvust ja perekonda vaenavatest Euroopa ametnikest, kelle liitlased on sotsid ja sotsiaalministeerium.

Toon samal teemal välja veel kaks silmatorkavat lugejaga manipuleerimist. Esimene neist on minu hinnangul rohkem poliitikas levinud versioon õlgmehikese argumentatsiooniveast, kus vastasele ei omistata mitte nõrka argumenti, vaid auditooriumile moraalselt vastuvõetamatut positsiooni, ja osutatakse selle absurdsusele. See ei nõua lugejalt argumenti süvenemist, kuna see mängib moraalsetel emotsioonidel. Autor lükkab eos tagasi näited Põhjamaade uuringutest, mille järgi isapuhkust võtnud pered on kauakestvamad ja õnnelikumad, sest tema meelest ei ole need suutnud tuvastada põhjuslikkust. Selle asemel öeldakse lugejale, et taoline uuringutele viitamine on „katse tõestada, et vaid ema hoolitsust saanud väikelapsed on kehvemad võrdsemalt jagatud hoolitsust saanud lastest, mis on muidugi absurdne”[10]. Kuna autor ei saa uuringute sisu tegelikult kahtluse alla seada, tuleb rünnata uuringutele viitamise praktikat ennast, tekitades lugejas kogu raamistuse vastu umbusaldust. Mõju on seda suurem, mida vähem on lugejal aimu, mida saab ja mida ei saa teaduslikult mõõta. Mitte ükski sotsiaal- ega loodusteaduslik meetod ei võimalda teha olemusväiteid inimese väärtuse kohta. See on eetika pärusmaa ja kindlasti ei esita ükski institutsionaalse filtri läbinud uuring kellegi kohta selliseid väiteid.

Kordagi ei ole küsimuse all paradigma, kas rahvastikukriis on tõepoolest olemas ja kas etniliste eestlaste iibe tõstmine on ainus lahendus.

Teine näide on väite toetamiseks kahtlaste allikate kasutamine ja tänavaküsitluse esitamine teadusuuringutega võrdväärsena. Näiteks head ajakirjandustava rikkuvas artiklis „Vanemahüvitis kui ideoloogiline malakas”[11] väidetakse, et naised ei taha ainult isadele mõeldud vanemapuhkust. Väidet toetatakse sotsioloogide kritiseerituid Ühiskonnauuringute Instituudi „uuringuga”, mis näitas, et ainult vähesed emad soovivad seda. Ühtlasi nimetatakse seda ainsaks teema-

kohaseks uuringuks, kuigi tegelikult oli sotsiaalministeerium tellinud Praxiselt koguni viis sellekohast uuringut. Tagatipuks läks Danilson-Järg Ühiskonnauuringute Instituudi andmete kehtivuse demonstreerimiseks Pelgulinna perekeskusesse ise emasid küsitlema.

Danilson-Järgi artiklites oli põhirõhk perekonna puutumatusel. Vastandati võimukandjaid ja huvigruppe (EL ja karjeristidest feministid) eesti perekondade ja nende õigusega ise oma äranägemise järgi toimetada. Sama lähenemist kasutab ka lsamaasse kuuluv psühholoog **Avo-Rein Tereping**, kes on mitmel korral „Meie Eesti” veergudel figureerinud. Tema meelest on eksklusiivne isapuhkus vastuolus meie põhiseadusega, mille kohaselt on perekond puutumatu[12]. Perekond peaks saama psühholoogi järgi ise otsustada, kui palju keegi lapsega kodus on (mida ta tegelikult saabki). Perekonna puutumatust käsitlev seadus ütleb aga samas, et riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks. Perekonna puutumatus pole niisiis absoluutne.

Rahvastikurubriigi eesmärk on näidata, et kolmelapseline heteroperekond on eestlaste rahvastikukriisist väljatoomise võti ja sellena tuleb seda kaitsta ELi direktiivide ja feministide eest.

Sotsiaalministeeriumi lehelt näeb, et tegemist on pere käitumist soodustava valikuga, mitte kohustuse või piiranguga. Perekonna puutumatuse mõte ei seisne selles, et riik ei tohi juurutada üht- või teistviisi käitumist soodustavat poliitikat. Kui see nii oleks, siis rikuks ka lastetoetuste maksmine perekonna puutumatust, sest mõjutab inimesi rohkem lapsi saama. Lisakuu isapuhkust on üpris malbe sotsiaalse insenerluse meede ega erine palju kolmanda lapse toetusest, mis toimetaja endagi sõnul kolmandate laste sündi tublisti tõstis ja talle sestap meelt mööda on[13]. Muudatuse mõte on soodustada isade ja laste vahel tugevama sideme teket, vähendades samal ajal naiste diskrimineerimist tööturul. Pigem on perekonna puutumatus toodud ettekäändeks, et kritiseerida perepoliitikat, mis soodustab „traditsiooniliste” soorollide muutumist.

RAHVASTIKUKRIIS

Rahvastikurubriigist paistab, et meil on rahvastikukriis, ja selle lahendamiseks tuleb just eestlaste iivet tõsta. Artiklis „Eesti rahva ellujäämise nimel” võtab Altosaar kokku tema kureeritud „prominentsete arvajate” ideed[14]. Asjatundjatena on ta esitlenud mitmel korral sel teemal sõna saanud rahvastikuteadlast **Jaak Uibut**, kes pooldab lastetusmaksu tulevikumaksu nime all, sotsioloogi **Rein Taagepera**, kes soovitab lastest rõõmu tunda, elektroonikainseneri **Andres Taklajat**, kes leiab, et pensionimäär tuleb siduda lastega, ning rõhutab, et pensionita riikides on iive positiivne. Tereping nendib, et laste suhtes pole aus, et tulevikus on iga põlvkond üha väiksem. Kordagi ei ole küsimuse all paradigma, kas rahvastikukriis on tõepoolest olemas ja kas etniliste eestlaste iibe tõstmine on ainus lahendus. Arvajad mõjuvad autoritaarselt ja isegi hirmutavalt, kui asetada see konteksti, kus oma vaimse ja füüsilise tervise hinnaga lapsi sünnitav naine väärib ebapiisava soorituse korral väiksemat pensioni või maksustamist, rääkimata meestest, kellel ei ole ilma naise nõusolekuta üldse võimalust rahva kestmisse panustada.

Riina Solmani intervjuu[15] ja IRLi endise regionaalministri **Vallo Reimaa** artikkel[16] esindavad etnosekeskset rahvuskäsitlust, kus vajalik on just etniliste eestlaste kasv ja domineerimine. Rahvuskonservatiivsus Eestis ongi etnosekeskne, s.t rahvus on etnose sünonüüm. Kui rahvuse puhul võib olla ühendajaks kogetud ajalugu, siis etnose puhul on sidujaks jagatud esivanemad, teisisõnu veresidemed. Kui rahvuse ehk natsiooni mõiste kätkeb endas konstrueeritust, s.t rahvusesse ei sünnita, vaid see luuakse kultuurilise enesetunnetuse kaudu, siis etnos on antud, paratamatu, olgugi et etnost on raske määratleda piiritletult nagu ka rasse ja paljusid teisi varem jäigalt liigendatud bioloogilisi kategooriaid. Ühtegi teistsugust, rahvust laiemalt defineerivat käsitlust rubriigist ei leia. Märgiline on Solmani intervjuus kõlav kommentaar nukkude kohta tema aknalaual: „Kolleegid siseministeeriumist kinkisid rahvastikuministrile esimesel tööpäeval ideaalperekonna nukud, mille poole püüelda: isa, ema ja kolm last.”

Rahvastikurubriigi eesmärk on näidata, et kolmelapseline heteroperekond on eestlaste rahvastikukriisist väljatoomise võti ja sellena tuleb seda kaitsta ELi direktiivide ja feministide eest. Inimese kohus on lapsi kasvatada, mis tuleneb kohusest oma rahvust säilitada. Alternatiivsete käsitluste jaoks ruumi ei ole. Kui üldse, siis näidatakse alternatiivide laastavat mõju meie ellujäämisele. Näiteks kirjutatakse nii EW-aegsete sotsiaaldemokraatide individualismist ja selle põhjustatud väikestest peredest[17] kui ka nüüdisaegsete sotsiaaldemokraatide madalast iibest ja allajäämisest elujõulistele konservatiividele, kes on eeskujulikult üle rahva taastootmispiiri paljunenud[18].

„Meie Eesti” ei ole Objektiiv ega isegi Objektiiv Light, kuid kannab sellest hoolimata rahvuskonservatiivse propaganda jooni, mis sobiksid paremini mõnda maailmavaatelisse blogisse või erakonna lehte.

[1] *Gortfelder, M. 2019. Tammsaare nägi tühjade hällide süüdlasena preilisid. – Postimees, 04.03.*
[2] *Danilson-Järg, L. 2019. Rahvusliku kasvatuse kongress pidas vajalikuks ka eugeenikat. – Postimees, 04.03.*
[3] *Kõuts, R.; Pärnapuu, P. 2019. „Meie Eesti”. – Sirp, 19.07.*
[4] *Koorits, V. 2019. Margus Linnamäe teeb toimetuse arvamusest üle sõites Postimehest konservatiivse maailmavaate lipulaeva. – Delfi, 05.02.*
[5] *News Editors Abandon Estonia's Leading Daily Because Owner Meddling. – Reporters Without Borders, 02.07.2019.*
[6] *Himma, M. 2019. Postimehe „Meie Eesti” tuleb tähistada sildiga reklaam. – ERR.ee, 04.03.*
[7] *Raudsaar, M. 2019. Postimehe „Meie Eesti” on osa ajakirjandusest. – ERR.ee, 06.03.*
[8] *Raudsaar, M. 2020. Linnamäe palus mul teha Postimehest Eesti parim ajaleht. – ERR.ee, 07.02.*
[9] *Tamkivi, T. 2018. Käsud ja keelud viivad tülini, vaja on valikuvõimalusi. – Postimees, 17.12.*
[10] *Danilson-Järg, L. 2019. Lastele pühendumine keelatud! – Postimees, 11.02.*
[11] *Danilson-Järg, L. 2018. Vanemahüvitis kui ideoloogiline malakas. – Postimees, 17.12.*
[12] *Tereping, A. R. Indiviidid või perekond, selles on küsimus. – Postimees, 01.04.*
[13] *Danilson-Järg, L. 2018. Lasterikka pere toetus tõi kolmandate laste buumi. – Postimees, 15.10.*
[14] *Altosaar, A. 2019. Eesti rahva ellujäämise nimel. – Postimees, 06.10.*
[15] *Solman, R. 2019. Eestlaste osakaal rahvastikus peab tõusma. – Postimees, 02.10.*
[16] *Reimaa, V. 2019. Rahvusriiklusega ei tohi mõtlematult mängida. – Postimees, 25.09.*
[17] *Danilson-Järg, L. 2019. Poliitiline eliit kui muutuste eestvedaja. – Postimees, 25.02.*
[18] *Danilson-Järg, L. 2019. Kas maailmavaade loeb ka magamistoas? – Postimees, 25.02.*

Elise Rohtmets soovib, et kõiki puudutavad keerulised teemad oleksid ilusti ja selgelt lahti kirjutatud. Praegu spetsialiseerub ta Tartu Ülikooli magistrantuuris teadusfilosoofiale. Teda huvitavad darvinism, ulme ja kultuurifeminism.

Johanna Adojaan on krutskeid täis udupäine kunstihing, Antwerpeni Kuningliku Kunstiakadeemia fotograafia magistrant. Loodetavasti saab ta vaimu vaibumise vältimiseks peatselt jälle mööda kohalikke vanakraamiturge kolistada ning magusate Belgia vahvlite lõhna sisse hingata.

EMAD, KES KÄISID SPERMAPANGAS

Meespartneri puudumise tõttu ei pea soovitud lapsed sündimata jääma – appi tulevad spermapangad, kus pakutakse lisaks viljakusprobleemidega heteropaaridele abi ka teistele emaks saada soovijatele.

Kirjutas **Sanna Kartau**, illustreeris **Andrei Kedrin**

Erisugused peremudelid on kinnitamas kanda kõikjal. Isade, emade, laste, tädide, kasu- ja vanavanemate perekonstellatsioonid võtavad väga erinevaid vorme ning seni kuni kõikide poolte huvid ja vajadused on kaetud, ei ole mingit põhjust nende suunal kulmu kortsutada. Vabadus valida, millise pere keegi loob, on oluline ühiskondlik eesmärk ja saavutus.

Eesti kliinikutes on sage vedeliku importimine Taani spermapankadest, olgugi et eesti rahvusest meeste sperma kvaliteet on võrreldes norrakate ja taanlastega palju kõrgem.

20. sajandil realiseerunud vabaduste hulka kuulub võimalus saada lapsi väljaspool heteroabielu. Variante on palju: adopteerimine kodumaal või mujal, sperma- või munarakudoonorlus viljastumisraskustega indiviididele ja paaridele, surrogaatemadus ja *in vitro* viljastamine oma eri vormides. See artikkel keskendub naistele, kes on otsustanud saada emaks spermadoonorluse abiga. Kes kasutavad spermadoonorlust? Kuidas see toimib ja kui palju maksab? Mis on selle moraalsed aspektid laiemalt ning mida toob tulevik?

NAISED JA EMADUS

Enamik inimesi kasvab üles teadmisega, et soovib kunagi lapsi saada. Umbes kümnendikku heteropaaridest kimbutavad viljatusprobleemid, millest pool on seotud mehe häiretega. Siin tuleb appi doonorseemnevedelik.[1] Naispaarid, kes soovivad lapsi, kasutavad samuti spermadoonoreid. Lisaks ei tähenda partneri puudumine, et inimene ei võiks last tahta – spermapankade uksed on valla ka üksikutele naistele.

Enne 21. sajandit nähti spermadoonorlust kui vajalikku, kuid salajaseks jääma määratud praktikat, mida oli mõistlikum lapse, ülejäänud perekonna ja tuttavate eest varjata.

Vestlesime selle artikli jaoks kahe vallalise naise ja kahe lesbipaariga, kes valisid lapsesaamiseks spermadoonorluse kasutamise. **Kadri** (40) (*nimi muudetud*) elab üksi ja otsustas kaks aastat tagasi iseseisvalt spermadoonoriga lapse saada ning kasvatada teda üksikvanemana. Ta saab praegu viljatusravi ja plaanib pea inseminatsioni läbi teha. **Monika** (38) on gümnaasiumiõpetaja ning kahe lapse ema, kellest üks on saadud spermadoonorluse abiga. **Annely** (43) ja **Eeva** (35) on koosellunud paar, kes on saanud samal moel kaks last. Samuti on koosellunud **Leili** (36) ja **Kristi** (35) (*nimed muudetud*) ning nende perre on saabunud tänu doonorspermale üks laps.

Sanna Kartau on luuletaja, ajakirjanik ja blogija, kelle huviorbiiti kuulub mustmiljon teemat spermast meigimaailmani, taimedest muusikani. Ta korraldab Berliinis üritustesarja Domicilium ning igapühapäevast loovkirjutamise töötuba.

Teenuse vajajaid jagub ning ehkki mõned varjavad enda valikut, kerge häbipuna palgel, pere ja tuttavate eest, elab Eestis sadu lapsi, kes on sündinud tänu anonüümse bioloogilise isa spermaheldusele ja ema sügavale soovile.

Koosellunud Leili ja Kristi plaanisid kasutada sama anonüümse doonori seemnerakke, et koos lapseootele jääda. Leili jaoks töötas inseminatsioon esimesel korral, Kristil aga mitte: „Oi, see oli maailma kõige suurem pettumus. See oli tohutult valus. […] Lapse sünnini põhimõtteliselt oli ikkagi valus. Sest mina jätkasin enda teekonda nii tavaviljastamisega, mis oli füüsiliselt koormav – kõik need kaalutõusud, tujud ja asjad tegid olemise niigi raskeks –, kui ka katseklaasiviljastamisega. Kuna see lõpuks ei õnnestunud, siis ma lihtsalt loobusin."

Emadusest mittehuvituvale inimesele võib tunduda üllatav, kui ekstreemselt valulik ja traumaatiline on ühele naisele ning tema perekonnale pikk võitlus viljatusega. Rasestumisprobleemid tõstavad paari ja indiviidi stressitaset, madaldavad enesehinnangut ning – eriti ühiskondades, kus lapsesaamine on uks täiskasvanute maailma – rikuvad naise või paari suhte ülejäänud kogukonnaga.[2] Inimesed, kelle jaoks lapsesaamine on elukaare tippsündmus, on viljatuse tõttu sügavalt pettunud ning asuvad rasestumiseks alternatiive otsima.

PROTSESS JA JURIIDIKA

Enamikus maailma riikides alustati nüüdisaegsete viljatusravivõimaluste pakkumist kaheksakümnendatel. Eestis osutavad doonorspermaga kunstliku viljastamise teenust mitmed kliinikud, nii avalikud kui ka eraasutused. Kui ma end täna läbivaatusele kirja paneksin, võiksin teoreetiliselt juba paari kuu pärast rasedana ringi jalutada. Enne muna- ja seemneraku püha liidu loomist tehakse naisele erinevaid teste, et välja selgitada, kas ta tervis on korras. Teisest soost partneri olemasolu korral uuritakse ka teda, et aru saada, miks lapseootele jäämine on seni raskendatud olnud.

Abielus naine peab saama meespoolelt allkirja, mis kinnitab, et too on sellisel viisil lapsesaamisega nõus. Olgu mainitud, et koosellunud lesbipaarilt seda ei oodata. „Kui oled kooselus, siis keegi ei taha teise poole allkirja. Eeva võiks põhimõtteliselt kogu aeg käia ja uusi lapsi teha ning keegi ei küsiks minu käest, kas mina ka sellega nõus olen," ütles Annely, Eeva partner.

Eesti seaduste alusel on naisel võimalik teada doonori rahvust, nahavärvi, haridustaset, perekonnaseisu, laste olemasolu, pikkust, kehaehitust ning juuste ja silmade värvi – kõik muu jääb anonüümseks. Võimalik on leida doonor ka enda tutvusringkonnast, kuid sellega võivad kaasneda rasked vestlused ja peavalu, mida anonüümsus aitab vältida. Intervjueeritud naistest mõned olid seda kaalunud, kuid tajusid, et seonduvaid keerulisi tegureid oleks liiga palju. Murekohaks võib osutuda näiteks tuttava spermadoonori hilisem soov lapsega kontakti otsida. Sama probleemiga võib silmitsi seista juhusuhte käigus rasestumise korral: „Ütleme, et tema [lapse geneetilise isa] elu ei ole läinud nii, nagu ta arvas, ja ta tahtis ka mingil hetkel lapsi. Kui ta saab teada, et see on tema laps, siis ta võib nõuda isaduse tuvastamist," selgitas Kadri. „Kui kasutad doonorit, siis on selge, et tal ei teki mingisugust õigust vanemlusele."

Eesti kliinikutes on sage vedeliku importimine Taani spermapankadest. See on üllatav, kuna tehtud uuringud näitavad, et eesti rahvusest meeste sperma kvaliteet on võrreldes norrakate ja taanlastega palju kõrgem.[3] Samas on importimine arusaadav, kui võtta arvesse Eesti väiksust ja kõige põhjamaise jumaldamist. Monika, kes otsustas saada oma teise lapse üksi anonüümse spermadoonori abiga, kirjeldas valikuvariante samas üsna kesistena: „Minu suureks pettumuseks olid kõik doonorid taanlased. Kõik blondid, hallide-siniste silmadega. Mina olin just tahtnud pruunisilmset ja mõtlesin, et kui pakutakse, siis ehk isegi tumedanahalisemat."

Eestis annetab enamasti seemnerakud viljastatava naise meespartner (91% juhtudest), anonüümseid doonoreid oli vaadeldud viie aasta (2012–2017) kohta 9% – sel moel sai lapse 369 naist.[4] Väga tagasihoidlikult arvutades võib öelda, et nüüdseks on doonorspermaga lapse saanud naisi kindlasti üle viiesaja. Olgu mainitud, et siin ei ole võetud arvesse naisi, kes ise internetist spermat tellivad ja selle õigel ajal käsitsi sisestavad – kiire guugeldamine paljastab rikkaliku infovaramu soovitustest isiklike lugude ja ostuvõimalusteni, olgugi et selline teguviis on Eestis illegaalne ja seaduse järgi võib kunstlikku viljastamist teha ainult arst.

Kunstliku viljastamise ja embriöokaitse seadus sätestab lisaks, et ühe inimese sugurakkudega võib viljastada kuus naist. Konservatiivsemas Austrias on see number kolm ning spermaekspordi tippriik Taani lubab ühel doonoril viljastada kaksteist naist.[5] Tähtis on silmas pidada, et kuigi piirnumber küll eksisteerib, siis doonoreid võtavad vastu eri kliinikud ning omavahel doonorite kattuvust ei kontrollita – seega me ei tea, kas seadus ka tegelikkuses sellisel moel rakendub.

PROTSEDUUR JA VALIKUD

Kunstlikku viljastamist ja doonorsperma kasutamist puudutavad numbrid on aga üllatavad. Esiteks näeme, et nii kehale kui ka meditsiinisüsteemile kõige lihtsam protseduur ehk sperma manuaalne sisestamine emakasse (IUI) on vastutav vaid 2% eest rasedustest. Viljakusravi muud meetodid, IVFi eri vormid, pakuvad naise kehale palju suuremat väljakutset, kuna hõlmavad munarakkude korjet, mida tehakse mõnikord üldnarkoosi all. Sage on ka hormoonravi kasutamine rakukobara ellujäämistõenäosuse suurendamiseks, mis mõjutab naise füüsilist ja vaimset enesetunnet. Hoolimata protsessi keerukusest eostati 98% kunstliku viljastamise teel sündinud lastest just sel moel – aastatel 2012–2017 üle 4400 beebi.

Kes maksab, tellib muusika – invasiivsemate protseduuride kasuks aitab otsustada see, et kui *in vitro* viljastamine on viljakusprobleemidega naiste või paaride jaoks kuni 40. eluaastani täielikult ravikindlustusega kaetud, siis füüsiliselt ja meditsiiniliselt kergema IUI-protseduuri eest peab naine või paar ise maksma, mis tähendab rohkem kui 400-eurost väljaminekut ühe katse eest: ühe anonüümse spermadoosi eest tuleb tasuda vähemalt 190 eurot, millele lisanduvad protseduuri enda hind ning olenevalt olukorrast erinevad ravimid ja süstid, mis viljastumisele kaasa aitavad. Kuna viljakusmuredega naise puhul on ühe korraga edu saavutamise tõenäosus 10–15%, siis sageli peavad nad läbima seda teekonda mitu korda (ning kordi enam maksma), et asi lõplikult õnnestuks.

Kahe lapse emaks saanud Eeva oli endale IUI võimaldamiseks mõnda aega raha kogunud. „Hind tuleb kokku päris suur. See, et kolmandal korral õnnestus, tundub mulle protsente vaadates mõlemal juhul päris hea tulemus. Rahaliselt võib asi keerulisemaks minna, kui neid kordusi muudkui tuleb ja tuleb. Mõni teeb kuus korda ja ikka ei toimi."

Nii IUId kui ka IVFi proovinud Kristi meelest on protseduuride kompenseerimise erinevus ebamõistlik. „Praegune olukord sunnib naisi IVFi poole kiirustama. […] See [IUI] peaks ikkagi tasuta kättesaadav olema, eriti kui võtta arvesse, et riik tahab, et iive tõuseks. Kui rääkida rasedus- ja sünnitusriskidest, siis loomulikumal teel rasestudes on riske vähem kui kehavälise viljastamise korral."

Abikaasalt allkirja saanud, arstile enda otsusest teada andnud ja doonori välja valinud, peab naine seaduse järgi kuu aega ootama, enne kui arst saab viljastamise teha. Viljastamine on võimalik ainult siis, kui munarakk on just munajuhast vabastatud, ja seetõttu ajastatakse sperma sisestamine naise tsükli õigele hetkele ning sageli kasutatakse hormoonisüsti, et folliikulis olev ebaküps munarakk valmiks ja vabastataks õigel ajal. Naine istub günekoloogilise läbivaatuse tooli. „Pestud" ja töödeldud sperma liigutatakse kõrrest kateetrisse. Kateeter sisestatakse naise vagiinasse ja arst tühjendab kateetri sisu emakasse. Kui kõik õnnestub, rammib üks õnnelik seemnerakk munaraku väliskestast läbi ja viljastab selle. Elu võibki alata.

ANONÜÜMSUS JA TULEVIK

Erinevalt Rootsist või Inglismaast on Eestis spermadoonorlus anonüümne ja lastel ega teistel pereliikmetel ei ole õigust mehega ühendust võtta. Ühelt poolt tähendab see, et spermadoonori elu ei raputa uksele koputav kümneaastane kutt, kes sooviks teda issiks kutsuda, aga teisalt puudub sündinud lapsel ligipääs poolele oma bioloogilisest perest ning geneetilisest informatsioonist. Kehtiva seaduse kasuks räägib aga asjaolu, et tõenäosus, et mees otsustab oma sugurakke annetada, on palju väiksem, kui kliinik või seadus tema anonüümsust ei kaitse.

Anonüümsus on aga interneti ja vabalt kättesaadavate geenitestide ajastul iganema määratud mõiste. Sama spermadoonorikoodiga järeltulijad loovad internetis tugigruppe – erinevatesse peredesse sündinud ühe isaga lapsi võib olla kümneid, kui mitte sadu. Populaarsust koguvad personaalsed geenitestid (nt 23andMe või Ancestry.com) aitavad saada selge pildi isa geneetilisest materjalist, muutes aina kergemaks inimese identifitseerimise. Seetõttu on paljud USA ja Euroopa kliinikud liikumas lahenduste poole, mis võimaldavad emadel juurde maksta, et kasutada viljastumiseks seemnevedelikku, mille omanik nõustub pakkuma lapsele võimalust endaga ühendust võtta.

Spermadoonorluse erinevate aspektide üle on arutlenud pikalt meditsiinitöötajad ja lapsevanemad, kuid laste arvamust eriti küsitud ei ole. Selle peamine põhjus on valdkonda pikalt katnud saladusloor – enamik lapsi lihtsalt ei tea, et nad on saabunud siia ilma tänu spermadoonorile. Enne 21. sajandit nähti spermadoonorlust kui vajalikku, kuid salajaseks jääma määratud praktikat, mida oli mõistlikum lapse, ülejäänud perekonna ja tuttavate eest varjata. Doonoritena kasutati sageli meditsiinitudengeid. Tööd ja juhtumeid ei dokumenteeritud, detailid salastati või hävitati kiirelt.

Esimene enda taustast teadlik spermadoonorluse abiga sündinud põlvkond on aga nüüd ka enda arvamust avaldama hakanud. Nii mõnedki neist peavad selgelt küsitavaks anonüümsuse moraalset poolt. Soov enda pärisisaga kohtuda on paljudel. Mõned tunnevad, et vanemad on nad reetnud, eriti kui nad kuulevad enda päritolust hilja, alles pärast teismeiga. Teistel on küsimusi enda tausta kohta või nad tajuvad, et nende enda identiteet on seotud doonorist isaga ning temaga suhte puudumine tähendab, et nad ei ole võimelised ka iseend täielikult mõistma.[6]

Nii mõnedki spermadoonorluse abiga sündinutest peavad selgelt küsitavaks anonüümsuse moraalset poolt. Soov enda pärisisaga kohtuda on paljudel.

Variante lapsele selle loo rääkimiseks on mitmeid. „Me leppisime kokku, et mingis vanuses koostame talle raamatu. Leili lubas joonistada, mina lubasin kirjutada. Seal on tema tulemise lugu, et ta saaks kohe varakult teada, kes ta on ja kuidas siia sai. […] Siis on see väga loomulik osa tema kasvamisest. Mida varem me räägime, seda parem on see tõenäoliselt talle," selgitas Kristi.

Just selle impulsi tõttu on sündinud USAs spermadoonorite laste register (Donor Sibling Registry), et aidata luua kontakte ja suhteid sama bioloogilise isaga, kuid erinevates peredes üles kasvanud laste vahel, viies aeg-ajalt kokku ka saidil kondavaid doonoreid ja nende bioloogilisi järeltulijaid. Sagedased on bioloogiliste poolõdede ja -vendade kohtumised ja kokkutulekud – see ühendab peresid ja võimaldab lapsele suhteid inimestega, kes näevad välja temaga üllatavalt sarnased. On väga tõenäoline, et säärased suhted muutuvad ajas aina loomulikumaks. Salatsemine ja varjamine ei ole enam lihtsalt võimalik ning teadlikult loodud sidemed perede vahel teenivad laste huvisid.

Riikide arv, kus sperma anonüümne annetamine on keelatud, aina kasvab. Geneetilise info kättesaadavuse tõttu on doonoritele anonüümsuse tagamine ka keerulisem ning see peletab potentsiaalsed doonorid eemale. Belgias anti 2018. aastal doonorspermaga eostatud lastele õigus 18-aastaselt enda isa kohta infot pärida ning uuringud näitavad, et ainult üks mees viiest jätkaks sperma annetamist, kui see infopäring tähendab nende tuvastamist.[7] Riikides, kus säärased seadused on kauem kehtinud, ootavad doonorspermast huvitatud naised pikkades järjekordades või reisivad hoopis rasestumiseks riikidesse, kus ligipääs spermale on lihtsam.[8]

Juba mainitud USA spermadoonorite laste registri veebisaidi esilehel on foto grupist siniste särkidega noortest, kellel on rinnal suurelt kiri „Eesti" või „Estonia", Eesti vapid, maakaart või sinimustvalge lipp. Kirjutasin saidi loojale **Wendy Kramerile** meili, et teada saada, kellega on tegemist. Kramer vastas mulle kiirelt: „Fotol on grupp ameeriklasi, kes on kõik eesti spermadoonorite eostatud!"

[1] *Borght, M.; Wyns, C. 2018. Fertility and infertility: Definition and epidemiology. – Clinical Biochemistry, nr 62, lk 2–10.*

[2] *Greil, A. L.; Slauson-Blevins, K.; McQuillan, J. 2010. The experience of infertility: a review of recent literature. – Sociology of Health and Illness, nr 32 (1), lk 140–162.*

[3] *Virtanen, H. E.; Jørgensen, N.; Toppari, J. 2017. Semen quality in the 21st century. – Nature Reviews Urology, nr 14 (2), lk 120–130.*

[4] *KVI2: Kliinilised rasedused kunstliku viljastamise tulemusel sugurakkude omaniku ja viljastuse meetodi järgi. – Tervise Arengu Instituut, 2020.*

[5] *Annual Review 2019. – International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association, 2019.*

[6] *Mahlstedt, P. P.; LaBounty, K.; Kennedy, W. T. 2010. The views of adult offspring of sperm donation: essential feedback for the development of ethical guidelines within the practice of assisted reproductive technology in the United States. – Fertility and Sterility, nr 93 (7), lk 2236–2246.*

[7] *Mahieu, F.; Decleer, W.; Osmanagaoglu, K.* et al. *2019. Anonymous sperm donors' attitude towards donation and the release of identifying information. – Journal of Assisted Reproduction and Genetics, nr 36 (10), lk 2007–2016.*

[8] *Prägi, P.; Mills, M. C. 2017. Assisted Reproductive Technology in Europe: Usage and Regulation in the Context of Cross-Border Reproductive Care. – Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences, lk 289–312.*

NOORE EMA TUJUD JA TUNDED

Noor ema on üks huvitav karakter – nalja ta ei mõista, samas võib tunda ületamatut uhkust väikeste asjade üle. Lapsevanemaks olemine muudab elulähedasemaks, rahulikumaks ning mõõtmatult empaatiliseks.

Hanna Linda Korp

Kui mu tütar Paula umbes kaks aastat tagasi siia maailma saabus, tahtsime juba esimesel päeval pärast sünnitust koju tagasi minna, et omasoodu kosuda. Härra lastearst vaatas mind, vaevu püsti seisvat noort ema, ja küsis: „Kas te olete kindel, et te saate ise hakkama?" Elavnesin silmapilkselt: „Muidugi, ma olen ju 15 aastat tädi olnud!" Mõni päev hiljem naersin ennast korralikult välja. Sama hästi oleksin võinud arstihärrale teatada, et olen 15 aastat Neopetsi või Tamagotchiga mänginud. Vastsündinu eest hoolitsemine ei olegi sama mis paariaastase jõnglasega kohvikus ja loomaaias käimine. Veelgi enam, mul polnud aimugi, kui *tundlik* võib noor ema olla. Hoiatus: selles kirjatükis tegutsev noor ema on minu *alter ego* ning teised noored emad ei ole kohustatud temaga samastuma (aga võivad, muidugi).

ÜKSIK EMA

Üks kummalisimaid ja mõneti ka kurvimaid emale omaseid tundeid on üksindus. Kui hakkasin Paulaga kolmetunniseid jalutuskäike tegema, tahtsin peaaegu igale vastutulevale lapsekäruga inimesele südamest välja prahvatada kogu rõõmu ja vaeva, mida ma väga lühikese aja jooksul ja ülimalt kontsentreeritud kujul kogenud olin: „Kas sa saad aru, mul on laps ja ta tõesti elab? Mu keha toodab talle süüa ja ta tõesti kasvab! Mu lapsel on nina ja naba ja udujuuksed ning ta ei taha kõhuli olla! Aga ma ei saa üldse oma tunnetest aru! Ma armastan teda ja kardan ka! Olen suure osa päevast temaga kahekesi ja see on vahepeal hirmus! Aga ei tohiks ju olla?" Olin oma sisemonoloogi paljastamise ääre peal, kuid sain siiski sõnasabast kinni, sest see ootamatu avameelsus ei käi eestlase suhtlemisetiketi juurde. Ehkki võiks!

Üksindustunnet võimendab ka see, et ühtäkki on noorel emal ainult kodune sfäär, kus ennast tõestada, ja seda enam võib näida, et tööl käiv teine pool elab palju etemini. Seejuures ununeb, et ka isal on kurb ja üksik tunne, mis sest, et ta saab iga päev endale korralikud riided selga panna ja uksest välja astuda. Isainstinkt tekib umbes samal hetkel kui emainstinktki – ja nii nukker on täita üheksast viieni mingisuguseid tööülesandeid, kui tead, et selle asemel võiksid vaadata, kuidas su laps nohiseb läbi une, üritab endale tervet rusikat suhu pista või jälgib aknast puulehtede sahisemist. Mulle tundub, et sünnitusjärgse depressiooni ennetamiseks tasuks kaaluda, kas äkki ei ole pärast sünnitust võimalik mõlemal vanemal koju jääda, kuni kõik kolm jalad alla saavad. Ilmselt aitab mingil määral ka see, kui naeratad absoluutselt igale vankriga vastu jalutavale noorele emale või isale laialt ja mõtled hästi intensiivselt: „Sa saad hakkama! Kõik on priima!"

AASTA EMA

Eelnevast võib jääda ekslik mulje, nagu noor ema oleks kogu aeg kurb, isegi siis, kui ta ei arva end sünnitusjärgset depressiooni põdevat. Tegelikult on asi selles, et hormoonide tõttu on tunnete virvarr esialgu äärmiselt kirju. Väga lühikese aja jooksul on keha (ja vaim) väga palju läbi elanud ja aju ei tule uue teabe läbiseedimisega lihtsalt piisavalt nobedalt toime. Noored vanemad ei mõista nalja, ütles mu ema ükskord väga õigesti, kui mu isa proovis meile heatahtlikult vemmalt mängida. Tõesti ei mõista, ma olen ju asunud äsja täitma Maailma Kõige Tähtsamat Ülesannet ja sina julged minu üle naerda?! Ajapikku see surmtõsidus muidugi kaob, kuid värskelt ametisse vannutatuna võivad kohutavalt tähtsatena tunduda näiteks sellised detailid: 1) mitmenda elukuu mitmenda nädala mitmendal päeval hakkad oma lapsele lisatoitu andma; 2) kas riietad teda ikka piisavalt orgaanilisest villast valmistatud kombekasse; 3) kas su laps riivab silmaõnneks olen ka ise vastu päid ja jalgu saanud. Ükskord pidas üks teine noor ema, nähes, kuidas Paula tuubist püreed sööb, vajalikuks sõbrannale demonstratiivselt valju häälega märkida, et *tema* küll oma lapsele tuubipüreed ei anna, sest teeb kõik ise valmis! (Palju õnne, sina oledki aasta ema, võid nüüd maha istuda!) Selle asemel et internetis, omavahelistes vestlustes ja, kõige olulisem, oma peas pidevalt teiste valikuid kahtluse alla seada (juhul kui need last tõesti ei kahjusta, sest sellisel juhul tuleb kohe reageerida), võiksid noored emad (ja mina isegi) aidata üksteisel emakogemust mõtestada. Kõik emad on aasta emad!

ANONÜÜMNE EMA

Üks koht, kus aktiivselt hukkamõistust loobumist harjutada, on igasugused beebiringid. Vaatad teisi emasid ja näed, et kõigil on juuksed natuke sorakil, silmaalused tumedad ning pükste peal paar eilset plekki. Aga… sa ei saa isegi pärast tervet aastat kestnud iganädalast beebide võimlemistrenni teada, mis on nende emade nimed (kui sa just ise ei küsi, aga see oleks ju liiga familiaarne!), sest trenni alguses tutvustad sa oma last, mitte ennast. Eriti skisofreenilisena mõjub see näiteks laulutunnis, kus mina pean laulval häälel ütlema: „Tere, olen Paula!" Aga ma ei ole ju Paula, ma olen Hanna! Lastel ei ole üksteisega tutvumiseks nimelaulu vaja, aga emadel paraku on.

TUNDLIK EMA

Lapse esimene eluaasta näib kestvat umbes kaks aastat, sest hetki, mille lõppu ei paista, on väga palju. Ka poolikult magatud ööde tõttu tekkinud kergelt palavikuline enesetunne venitab ajataju. Keerulises hetkes sees olles näibki, et laps on *terve elu* karjunud, et ta ei hakkagi *mitte kunagi* kõhuli olema, et ta ei ole otsaga teleriekraani; 4) kas loed talle juba paarikuuselt **Jaan Krossi** ette; 5) kas keedad luti iga kord läbi, kui see maha kukub jne.

Just selle iseenese liialt tõsiselt võtmise tõttu võib näida, et kõik valikud, mida *mina* teen, on õiged, sest lapsel on ju kõik hästi, ja järelikult teevad teised valesti. Ka mina olen teiste valikuid salamisi hukka mõistnud, ning kilomeetri kaugusel paduvihma käes, süles nuttev laps, kes tahab lähedust, süüa ja rahulikku ema. Ma tean, et see olin tõesti mina, kes need hetked läbi elas, ja olen õnnelik, et tookord mõistuse juurde jäin, aga ma ei mäleta enam seda *tunnet*. Kõik tunded on normaalsed, kõiki võib tunda, kõik läheb üle, ketrab mu peas nagu mantra. Aga seda mantrat ei ole võimalik lihtsalt uskuda, selle peab läbi elama.

LAPSIK EMA

Ehkki noore ema üksindustunne võib vahel üle pea võrsuda, on lapsevanemaks olemise suurim pluss see, et sul on võimalus kasvatada endale täitsa oma maitse järgi sõber, kellega iga päev aega veeta (ehk siis päris Tamagotchi!). Näiteks saab kuulata lapsega neljapäeva hommikul kell pool üksteist, kui kõik su sõbrad viibivad kontorites, vabalt valitud vinüülplaati (ja mitte keegi ei arva, et oled päevavaras); teha tekkidest onni ja süüa seal kuivatatud ploome; mängida suvalise maja ees puu all okste ja mullaga; sõita päev otsa jalgrattaga ringi; magada lapsega koos „legaalselt" lõunaund; arendada peenmotoorikat ja ruumilise mõtlemise võimet (LEGO DUPLO, pusled, plastiliin) jne.

Lapsevanemaks olemise suurim pluss see, et sul on võimalus kasvatada endale täitsa oma maitse järgi sõber, kellega iga päev aega veeta.

Proovimata potentsiaalset lugejat sigima kallutada, tahan siiski öelda, et lapsevanemaks olemine muudab elulähedasemaks, rahulikumaks (vaatad põrandalt riisiterasid korjavat last ja mõtled, et see ongi puhas *zen*) ning mõõtmatult empaatiliseks. Praktiseerin *mindfulness*'i ja kohalolekukunsti kogu aeg ning iga päev, mis sest, et minu guru õppis alles potil käima.

Hanna Linda Korp on Värske Rõhu kriitikatoimetaja ja kaheaastase Paula ema.

NOORE ISA MÕTTED VABADUSEST

Värskel lapsevanemal tekib aeg-ajalt õigustatult küsimus, et milleks see kõik? Millal saab naasta normaalsusesse ja tagasi oma individuaalse vabaduse?

Herkko Labi

Ühel õhtul meenus mulle, et auto on rongijaamas ja hommikul on seda kindlasti vaja, et lapsed lasteaeda viia. Ütlesin abikaasale, et käin kähku üksi ära, kuid mu nelja-aastane tütar Hiie-Mai tahtis kaasa tulla. Andsin paari ilusa palumise peale järele, aitasin talle saapad jalga ja nii me läksimegi kahekesi õhtuhämaruses mööda Keava külavaheteed. Tänavalaternad küll helendasid, aga tähti täis taevalaotus paistis siiski selgelt. Näitasin Hiiele kõndimise kõrvale ajaviiteks telefonist universumi taevakaardi rakendusega erinevate tähtede ja planeetide nimesid ning asukohtasid. Sealjuures tuli mul äkki idee osta tulevikus koju korralikum teleskoop, millega koos lastega koduaias tähti vaadata. Mainisin seda ka Hiiele, kes mõtles pikalt ja küsis siis: „Kas me näeme siis Laikat ka?" Ma olin segaduses ja palusin täpsustada, mida ta selle all mõtleb. „Seda Laikat, kes kosmosesse lendas ja tagasi ei tulnud," vastas ta.

Teadlik lapsevanem peab teadvustama ja juhtima pidevalt nii enda kui ka oma laste tundeid ja mõtteid. Pahameelt, viha, tülpimust, väsimust ning oma vanematelt saadud kahtlaseid käitumismustreid.

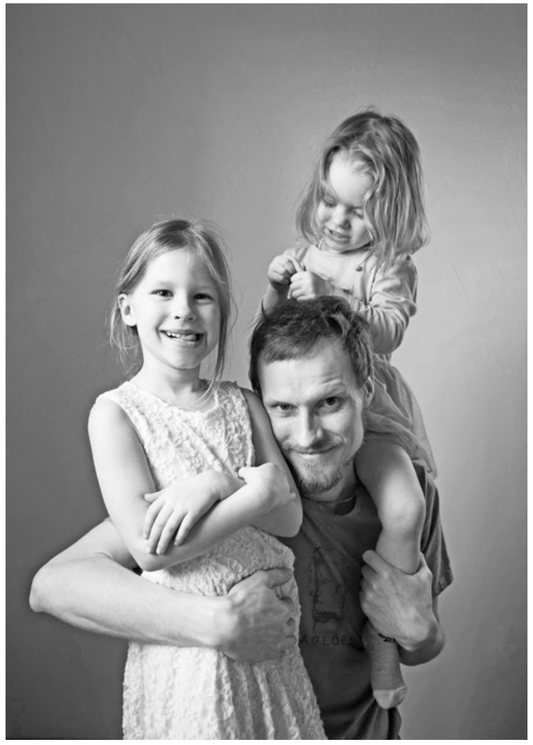

Herkko Labi on kahe tütre isa ja teenohik, kes peab Metsakosmose blogi ja korraldab sügisel Telliskivi Loomelinnakus toimuvat uut perefestivali Futujaama.

Eelmine suvi rääkisin ma Hiie-Maile kuulsast koerast, kes saadeti esimese elusolendina raketiga avakosmosesse. Hiie elas seda raskelt üle, et Laika-nimeline koer ei tulnudki tagasi, ja nuttis korduvalt, et kus Laika siis ikkagi on ja kas issi saab selle koera kuidagi tagasi tuua. Meie mitmepäevane arutelu päädis kingakarbist ehitatud kosmoselaevaga, mille sisse panime pehme mängukoera. Issi ronis pööningule ja viskas kosmoselaeva kõrge kaarega luugist alla muru peale. Lõbu oli muidugi laialt! Pärast paari päeva väsis ära kingakarp ja väsis ka Hiie muretsemast, kus Laika siis ikkagi on. Nüüd talvel keset Keava teed, kui Hiie-Mai mulle tähtsalt seletas, kuidas me uue teleskoobiga koos kosmosest Laikat otsime, käis mu seest läbi mingi tähenduslik jutt. Milleks see kõik, eks?

Kui küsida, miks olla noor isa, siis põhimõtteliselt just selleks isaks olemine ongi. Kui jalutad lapsega käest kinni õhtuhämaruses rongijaama poole ja kõige ootamatumal hetkel tunned siirast imestust, miks tahab tütar otsida teleskoobiga üles Laika. Ja korraga see ka meenub, südames miski liigutab ja naeratad, pisarad silmis.

SENISE ELU LÕPP

Aastake tagasi rääkis mu enda ema loo ühest tuttavast meesterahvast, noorest isast, kes pakkis jõulude eel kaubanduskeskuses kingitusi oma kahe- ja nelja-aastasele tütrele. Kui ema alustuseks küsis, et kuidas tal ka läheb, vastas mees pikema pausi järel: „Noh, olen ellu jäänud!" Seda lugu rääkis ema mulle vastuseks, kui ma jagasin talle enda järjekordset muret lastega hakkamasaamise teemal. Minu väiksem tütar Elliko oli siis poolteist ning Hiie-Mai kolme ja poolene. Tundub, et ema alateadlikult justkui vihjas, et kui noorem on kahene ja vanem neljane, siis saan ka mina lõpuks vastata, et jäin ellu.

Veidi aega edasi vestlesin ühe naistuttavaga, kelle kolmest lapsest kõige vanem käib juba ülikoolis, keskmine lõpetab keskkooli ja noorem põhikooli. Ta rääkis mulle, kuidas teiste kogenud emadega kõneldes on ta saanud paljudelt tagasisidet, et kui laps astub esimesse klassi, siis tõesti läheb kergemaks. Okei. Kuigi mul on ühe lapsega veel kolm ja teisega viis aastat minna, siis see „kergem aeg" ju ikkagi lõpuks saabub, eks?

Järgmisena võiks mõelda välja loo vanemast, kelle kodust on lapsed juba ära kolinud ja kes räägib nüüd, kuidas alles pärast laste täiesealiseks saamist tundis ta esimest korda suuremat vabadust. Kuidas laste puberteet keeras küll närvid lõplikult tuksi, kuid viimaks on saabunud teenitud puhkus. Mitte et need eelmised kaks lugu oleksid välja mõeldud, aga siit koorub üks vähemalt noortele isadele-emadele tuttav muster: esimeste laste sünniga tekib loomulik ja tihtilugu teadvustamata ärevus seoses kaotatud vabadusega.

Laste sünni järel on toimunud lühikese ajaga väga suur muutus. Üks oluline, mõjuvõimas ja aastatega kivistunud tükk meie minast tunneb end põhjusega ohustatuna. Enamasti hakkame siis värskete lastevanematena alateadlikult otsima kergendavaid õlalepatsutusi, mis ometi kinnitaksid, et kogu see uus lastega seotud värk ühel hetkel tulevikus siiski lõppeb ja me saame oma individuaalse vabaduse tagasi. Mida varem, seda parem, aga end lõpuni ohverdada me igal juhul ei kavatse! Väikeste sammude haaval see kinnihoidmine varasemast, laste tuleku eelsest elust muidugi väheneb ja selle asemel hakkame mõistma paratamatust: lapsed ei lähe otseselt enam kuhugi ära ja minevik ongi minevik. Eks mõned vanemad lasevad ka vastutuse eest jalga, aga paljud on siiski pärast esimese šoki üleelamist valmis minema laste nimel lõpuni ja jätma kõrvale selle „enda vabaduse". Kuid mulle tundub, et siin on hoopis tähtsam arusaam, et see ihaletud vabadus oli tegelikult illusoorne ka siis, kui me veel lapsevanemad polnud.

TEE VALGUSTUSENI

Vabadus on millestki vaba olemine. Laste saabudes on see enamasti soov olla vaba kõigest sellest, mis lastega kaasneb. Mitte vaba lastest endast, vaid just nendega kaasnevast. Kas või paariks tunniks või vähemalt päevaks. Või vahel ka terveks nädalaks. Isaks olemise teekonna alguses mõtlesin ma kogu selle vabadusteema juurde eneseirooniaks välja anekdoodi kahest viimasest võimalusest, kuidas 21. sajandi allakäiguajastul on inimesel veel võimalik valgustuda. Esimene on vaid valitutele mõeldud klassikaline vaimne elu maailmamürast eemal mägikloostris koos kaheksatunniste meditatsiooniide ja palvustega. Aastatepikkuse kannatlikkuse, lahtilaskmise ja lihasuretamise järel ühel müstilisel momendil see tõesti juhtubki ja inimene saab valgustatuks. Teine võimalus on valida teadliku lapsevanema tee 21. sajandi Lääne heaoluühiskonnas.

Kes on teadlik lapsevanem? Lisaks kõigele muule, s.t tervislikule toitumisele ja laste kehahooldusele, õigetele ja iseseisvalt läbiuuritud kasvatusmeetoditele, turvalisele kasvukeskkonnale, laste aastaid ette planeeritud haridusteele, trennidele, huviringidele ja muidugi ka enda karjäärile, eneseleidmisele ja eesmärkide saavutamisele, lisaks kõigele sellele peab teadlik lapsevanem veel teadvustama ja juhtima pidevalt nii enda kui ka oma laste tundeid ja mõtteid. Pahameelt, viha, tülpimust, väsimust, oma vanematelt saadud kahtlaseid käitumismustreid, nooruspõlvest kogutud halbu harjumusi. Vältima tühistes olukordades ülereageerimist ja liigseid tundeid, samas ka külma tundetust. Evima endas südamega hoolimist, kuid hoiduma laste ärahellitamisest. Samuti olema ettevaatlik liigselt muretu, positiivse ja kerglase elu kujundamisel, et lapsel ei tekiks illusioon, et sellest maailmast puuduvad kannatused ja mured, mis on tegelikkuses selle paratamatud osad.

Kõike seda tuleb igal hetkel jälgida, neutraliseerida, sellest õppida ja teha järgmine kord paremaid, teadlikumaid valikuid. Ning lisaks peab ka lastele süüa tegema, nõusid ja pesu pesema, lastega mängima ja neid õpetama, neid tooma-viima, hommikul vara ärkama, kui ise tahaks magada, neid riidesse panema, riidest lahti võtma, nende järel koristama ja lootma, et äkki varsti koristavad ise, haiget saanud kohale peale puhuma, vannitama, keelama, lubama. Polegi nagu üle mõistuse palju, eks?

Kui elu mägikloostris viib valgustumiseni näiteks 20 aastaga ja lapsed saavad täisealiseks 18-aastasena, siis ka ajaliselt ollakse samas tempos. Kui koristama ja enda deemonitele otsa vaatama peab nii munga kui ka lapsevanemana, võib-olla siis polegi nii halb plaan valgustuda hoopis ema või isana?

EPILOOG

Lõpuks ei olegi ju vahet – tähistaevas on õhtuti üles vaadates täpselt samasugune mungale seal mägikloostris ja mulle siin Keava tänaval. Ja samamoodi on meile mõlemale müsteeriumiks küsimus „Milleks see kõik?". Ma ei tea ega saagi suure tõenäosusega teada, mis vastuseni munk jõuaks. Mulle ütles Hiie-Mai, et teleskoopi on vaja Laika leidmiseks. Kummalisel kombel tundub see olevat tõele väga lähedal. Ja koos sügava õnnetunde jutiga minu sees tekib mõistmine, et see ongi vabadus.

ÕNNEUIMAST TRAGÖÖDIANI – PEREMUSTRITEST KINOLINNAL

Perekond on osa inimeseks olemisest ning selle muutuvat palet ja erinevaid mustreid armastavad kujutada nii filmid kui ka telesarjad. Olgu siis lugudega naiste emantsipatsioonist, äärelinna tumedatest saladustest või linnadžunglis tekkinud sõpruskondadest.

Aurelia Aasa

„Pere" – sel paljutähenduslikul, poliittandril viimasel ajal teravat kõneainet pakkunud sõnal on eesti õigekeelsussõnaraamatus tagasihoidlik selgitus. Eesti keeli on see nimelt ühte leibkonda kuuluvate inimeste kogum. Omal moel on see väga eestlaslik, liigse vahu või lainetavate emotsioonideta kirjeldus. Pole juttu kirest, armastusest, draamadest. Pigem selgitavad sõna sellised näitelaused nagu „Talu tööd tehti oma pere jõududega" või klassikaline „Kas sul oma peret ei olegi – meest ja lapsi?". Selgituste pajast ei puudu ka sellised fraasid nagu „pere aastasissetulek", „peret toitma", „peret üleval pidama". Eks see kõnelegi paljuski perekonna kunagisest tähendusest – vastutusest ja järeltulevast põlvest. Tandem rabas üheskoos nabad paigast, et heita oma töö viljadele loojangu saabudes üksteise mõhnalistest kätest hoides rahuldust tundev pilk. Pere on olnud tagala, sageli inimeste ainus õiguse" (2019), „Talve" (2020) või „Vanamehe filmi" (2019) kujul naaseb taas süvaeestlaslike juurte juurde. Enamasti armastatakse nostalgiatuhinat välja elada eepiliste sõjadraamade või fantaasiafrantsiisidena, mille fenomenaalne näide on „Troonide mäng" („Game of Thrones", 2011–2019) – sari, kus pere seondub vere ja võimuga. Klassikaline ajastudraama sammub reeglina siiski pehmemat rada, peites end kivimüüriga ümbritsetud kindlustes, kullasäras ruumides või paleede üksilduses.

Mõnevõrra üllatuslikult on ajastudraamast saanud üks feministlikemaid žanre, kus avatakse üha julgemalt sajanditetaguse pereelu varjupoolt.

Koketse ja toretseva fassaadi tagant paljastuvad perekonnamudelid, kus jäme ots oli mehe käes ning naiste piiratud orientiir oli normiks nii kuningakodades kui ka agulis. Vaid kõrgemast soost daamid said veidigi tiibu sirutada. Mõistagi pole mööd unud sajandid kedagi hellitanud. Olukord polnud roosiline ei talupoegade, lihttööliste ega ka sõjatandrile saadetute jaoks. Tänapäeval teevad ajaloolised filmid aga kummarduse enneköike tagalat hoidnud naiste ees, kes on toimetanud pühendunult oma kirjandusgigantidest kaasade tekste, seisnud värviaurustes ruumides või poliitikute perspektiivist avab aastasadadetagust olukorda Netflixi „Kuningas" („The King", 2019) **Timothée Chalamet'ga**. See 15. sajandisse paigutatud kuninglik draama mängib veenvalt meeste tundliku poolega, mis pidi jääma ühiskonna, veelgi enam perekonna enda survel raudrüü varju. Teine võrratu näide meeste maailmast on lähiajalugu peegeldav I maailmasõjast rääkiv film „1917" (2019). Sõja julmuse enda kõrval tõstab linalugu varasemast enam esile vendlust ja veresideme tugevust, asendamatut sõprust, mis võib tekkida rinde halastamatul tühermaal. Lõpuks oli see isetekkeline perekond ainus, mis paljusid kahuritule all elus hoidis ja neile lootust andis.

ÄÄRELINN PISARAID EI USU

Võib vist julgelt öelda, et filmimaailmas on siiski vähe paiku, mis oleksid sündmusterohkemad kui Ameerika äärelinn. Kultuuriliselt on äärelinn rahu kants, kus heledaks võõbatud majade rivis endagi pesa sisse

Kaader filmist „Vääramatu jõud"

Kaader seriaalist „Sõbrad"

turvasüsteem. Tänapäeval on perekonnal loendamatult mustreid ja väljundeid. Inimesed elavad äärelinna võltsõdususes, pilvelõhkujate varjus, diginomaadidena või ökokommuunides. Paljud ei soovi kunagi paigale jääda. Teistel pole viimaseks võimalust. Peremustrite teisenemist võibki vaadata enneköike elukeskkonna ning ühiskonna enda transformeerumise ja muutuste kaudu, sest nii nagu elus, kätkevad iga ajastu ja asupaik ka filmis isesuguseid väärtusi ning perekonnamudeleid.

NAISE EMANTSIPATSIOON

Moodne kinokunst on üha enam võlutud sajanditetagusest elust. Võib-olla see on tingitud infoühiskonna kurnatusest, nostalgiaihast või pelgast vaatemängulisusest, ent paleedest ja romantilistest maamajadest on saanud omamoodi nostalgiaväravad, mida tüdimuseta üha uuesti avada. Eestlaste jaoks tähendab säärane sentimentalism teekonda talumajade ja põldude vahele. Juba rikkad tallinlased filmis „Siin me oleme" (1978) põrutasid ikka lakka ja heinamaale, lehmade kaissu. Kuhu mujale? Uuem kinokunst „Tõe ja viski järele haisvates tagatubades. Ajalooliste draamade musternäitleja **Keira Knightley**, kes on astunud nii Elizabeth Benneti, prantsuse kirjaniku **Colette'i** kui ka vene aristokraatia traagilise pärli Anna Karenina rolli, sümboliseerib filmilinal sageli säärast emantsipatsiooni.

Mõnevõrra üllatuslikult ongi ajastudraamast saanud üks feministlikemaid žanre. Üha julgemalt avatakse sajanditetaguse pereelu varjupoolt – fookuses on nii naiste kui ka meeste allaneelatud soovid, tabud ja kired, mida ajastu ei lubanud väljendada. Näeme salasuhteid, varjul hoitud hirme, soolisi konstruktsioone, mis lasusid tugevalt mõlema sugupoole õlul. „Põleva tütarlapse portree" („Portrait of a Lady on Fire", 2019), üks viimaste aastate kauneimaid linateoseid, jutustab maalikunsti vahendusel 18. sajandi naiste loo. Lisaks on see üks vähestest rohkem tähelepanu pälvinud näidetest mööd unud sajandite naistevahelisest armastusest, mis põrkus tugevalt tollaste perekondlike ja ühiskondlike ootustega. Piirava olukorra sümboliks saab filmis üksildane saar keset tormist merd, mis oli tollal pea ainus paik, kus võis oma naiselikud ihad ja soovid vabalt välja paisata. Meeste seada. Pärast tulutoovat päevatööd jalad diivanile visata, hommikumantlisse mähituna päikesetõusu vaadata või hilisõhtuti naabriga õlut kulistada, teades, et punapõsksed lapsed magavad magusat und ning maastur ootab ukse ees. Väljaspool ideaalmaastikke võib äärelinn olla slumm või tööstitu magala, nagu tunneme Ida-Euroopa ja ka Eesti kinokunstist. Suurfilmitööstuses tähistab see aga ameerikalikku, kodanlikku rahulolu, mida armastatakse puistata üle iroonia või õudusega.

Äärelinna kuuluvad jõukad tuumikpered või šarmantsed vanapaarid. Valgete aialippide taga õilmitsev rahu on sünnitanud *coming-of-age*-draamade halva kõlaga garaažibändid ja Ameerika keskkoolinoored, kes soovivad pidutseda kuni hommikuni ja hormoonid välja higistada. Siinkohal on sobiv meenutada üht ikoonilist romantilist komöödiat „10 põhjust sind vihata" („10 Things I Hate About You", 1999). Ehkki filmi kangelaseks on varalahkunud **Heath Ledger**, on selle üks tähtsaim karakter liigselt muretsev üksikisa, kes surub oma tütrele enne väljaminekut selga „rasedusülikonna". Sarnast karmi ülehoolitseva isa stereotüüpi kannavad endas ka meeleheitel äiad, kes testivad väimehe sobivust või ehitavad perekonda sissetungijatele barjäärе. Dominantse, näiliselt semutseva isaga tuumikpere on endiselt üks äärelinna peredünaamika vankumatu sümbol. Nagu ka kõik need krutskir õhked perekondlikud jõuluõhtusöögid, mida me kõik pühade aegu silmanurgast jälgime.

Äärelinna tegelik sümbol ei ole siiski sõbralik ja vahel ogar perekond ega ka need krimisarjad, mida meie kallid vanaemad tee ja kohvi kõrvale vaadata armastavad. Märgilisem eeslinna perekond elab salaelu. Näiliselt võivad meile vastu vaadata trofeenaised ja jõukad ärimehed, ent kardinatagune on harva võrdväärne idüllilise fassaadiga. Sealsed draamad kannavad endaga tihti perevägivalla valusat taaka. Pehmemal juhul räägime lõhkistest perekondadest, kus on aastatega üksteisest lahku kasvatud, ent püsitakse koos laste või maja pärast, vahel pelgalt harjumusest. Säärast näilise täiuse all lokkavat piina kehastab kõige siiliipuhtamalt *suburban gothic*, mille ühtedeks näideteks on **David Lynchi** „Sinine samet" („Blue Velvet", 1986) ja „Twin Peaks" (1990–1991). Lynch tabab oma loominguga sageli seda äraolevat muserdavat rahulolu, mis tundub ihaldusväärne vaid neile, kes asuvad süsteemist, äärelinnast väljaspool. Naabritevahelised sõjad, garaažis konutav psühhopaat ning liiga kaugele läinud armusuhe saavad olla teada ainult kohalikele – kogukonnale, mis seda karakterid sümboliseerivad just sedasama – stabiilsust, mugavusina, armastust heledate seinte ja liiga kalli punase veini vastu, mis neile kinolinal samas suure kaarega näkku lendab. Siinkohal võib tuua sisse ka kultuurilise erisuse: kui Ameerika perekond mängib vere ja pisaratega, siis Euroopa peredraamades on ainsaks relvaks sageli satiir.

Dominantse, näiliselt semutseva isaga tuumikpere on üks äärelinna peredünaamika vankumatu sümbol.

Linnaruumis asenduvad hubased kamina praksumise saatel peetavad perekesksed õhtusöögid kiirtoidukohtadest kaasahaaratud suutäite või õhtuste klubikülastustega.

SUURLINNA METSIKUS

Rahulik fassaad, seesmiselt hulluv – nii võiks kõlada ühe eeslinlase tunnuslause. See on ka põhjus, miks paljud sealt ära kolivad. Ja kuhu neil minna? Ikka suurlinna. Suurlinn tähistab filmides uusi võimalusi, eneseotsinguid, elukestvat rännakut. New York on säärase vabaduse absoluutne sümbol. Võimatu on kokku lugeda, kui palju tegelasi alates Annie Hallist kuni Carrie Bradshaw'ni on sealse taeva alt õnne otsinud. Linnaruumis asenduvad hubased kamina praksumise saatel peetavad perekesksed õhtusöögid kiirtoidukohtadest kaasahaaratud suutäite või õhtuste klubikülastustega. Linnal pole aega tuumikperekonna jaoks. Paneeldžungel toitub karjäärihuntidest, hedonistlikest noortest, haritlasperekondadest, psühhopaatidest ja õnneotsijatest. Noil räpastel tänavatel ruttavad *power*-ülikondades naised, Adidase dressides noored, portfellidega härrasmehed, üksikvanemad ning need, kes on alles teel õndsa äärelinnaelu poole. Linn võtab omaks kõik selle, mille kuninglik seltskond või rivis jooksvad valged puitmajad välja puksivad. Seksuaalvähemused, kunstihinged, wesandersonlikud nohikud ning teised karvased ja sulelised leiavad endale suure tõenäosusega koha just suurlinnades.

I-can-do-it-all-üksikemade kõrval näeme nüüd märksa rohkem lapsekasvatamise ausat palet: kohatist kurnatust, väsimust, üksildustunnet. Seejuures oleme tunnistajaks aina keerulisematele peremustritele. Hinge puudutav üksikisa lugu rullub lahti belgia-hollandi filmis „Tüdruk" („Girl", 2018), mille keskmes on transsoolise noore sirgumine. Filmi oluliseks teljeks on vanemlikult valusad küsimused ja ühe teismelise meeleheitlik püüd sulanduda kampa, kuuluda nii teiste hulka kui ka iseenda kehasse. Lapsevanemaks olemise raskused ja rõõmud on tugevalt esiplaanil ka Netflixi lahutusdraamas „Abielu lugu" („Marriage Story", 2019). **Noah Baumbachi** film mängib võluvalt Ameerika igavese konfliktiga New York *vs.* Los Angeles, aga ka lahkukasvamise, õigel hetkel välja ütlemata jäänud sõnade ning karjäärі ja pere ühildamise keerukusega. Filmi dialoog kuulub kullafondi. Mõjuvõimsa advokaadi rolli eest Oscari võitnud kõrvalosatäitja **Laura Dern** põrutab ühes oma tabavas monoloogis: „Me ei aktsepteeri ema, kes joob liiga palju veini, karjub oma lapse peale ja kutsub teda sitapeaks."

Perekondi ümbritsev sotsiaalne foon ongi muutunud üha tugevamaks. Tänapäeval saadavad (linna)perekondi majandusprobleemid, üksildus, vaimse tervisega seotud raskused, sõltuvused, seksuaalsed eneseotsingud. Argidraama puudutab üha sagedamini lihttööliskласsi peresid, kes on surutud sügisballilikesse magalarajoonidesse, madala palga ja ilmajäetuse tsooni, mis omakorda varjutab omavahelisi suhteid. Mõistagi on Euroopa kinost tuttav ka vastupidine – raamatutesse uppunud kunstinoorte, neurootiliste intellektuaalide ja vabadusejanust joobunud perekondade kujutamine. Eks kehasta ka „Unistajad" („The Dreamers", 2003) ja teised Euroopa suurfilmid omamoodi perekonnadü-

Kaader filmist „Põleva tütarlapse portree"

Kaader filmist „Kutsu mind oma nimega"

pingelist meeleolu pelgab, ent vaimse masohhismiga omamoodi salamisi ka armastab.

Äärelinnaperekonna kui Ameerika unelma lammutamine sai tõelise hoo sisse 80ndail. Säärast elu peegeldab ideaalselt nüüdseks kurikuulus „Tabamatu ilu" („American Beauty", 1999), mis annab ühtaegu edasi nii õnnetute abielude kui ka salaihade maailma. Ka **Sofia Coppola** „Süütud enesetapud" („The Virgin Suicides", 1999) maalib raputava pildi vagura eeslinnaelu varjupoolest ning noortest, kes on vanemate survel sunnitud loobuma oma elust ja noorusest. Filmi võib vaadata *coming-of-age*-draamade sünge versioonina, mis kannab endas sealjuures sedasama Ameerika äärelinna surmavat tühjust. Rootsi suurkuju **Ruben Östlund** on meister Euroopa kõrgema keskklassi elu avamisel. Nii tema „Vääramatu jõud" („Force Majeure", 2014) kui ka „Ruut" („The Square", 2017) mängivad jõuka põhjamaa inimese närvidega. Östlund ei kanna oma tegevust küll linnaserva, ent tema karakterid sümboliseerivad just sedasama – stabiilsust, mugavusina, armastust heledate seinte ja liiga kalli punase veini vastu, mis neile kinolinal samas suure kaarega näkku lendab. Siinkohal võib tuua sisse ka kultuurilise erisuse: kui Ameerika perekond mängib vere ja pisaratega, siis Euroopa peredraamades on ainsaks relvaks sageli satiir.

Tänapäeval saadavad (linna)perekondi majandusprobleemid, üksildus, vaimse tervisega seotud raskused, sõltuvused, seksuaalsed eneseotsingud.

Üks märgiline muutus, mille linnastumine on perekonna kujutamise diskursusesse toonud, on perekonna vahetumine sõpruskonna vastu. Siin tasub meenutada üheksakümnendate klassikalisi sarju, nagu „Seks ja linn" („Sex and the City", 1998–2004) või „Sõbrad" („Friends", 1994–2004). 1994. aastal alguse saanud „Sõbrad" on suutnud tabada seda vahetut ja aegadeülest sõprusdünaamikat, millest unistavad paljud, kui nad ise 20. eluaastate alguses sammud linnasära poole seavad ning tudengikorteris toa rendivad. Ei teagi, kas sarjamaailmas eksisteerib mõni ikoonilisem *bromance* kui Joey ja Chandleri vaheline. Glamuursem kamp, kuhu kuuluvad Carrie, Miranda, Charlotte ja Samantha, tähistab teistsugust eluetappi. Faasi, kus karjäär on üles ehitatud ning olemas on isegi ilus korter New Yorgi südalinnas. Nende naiste ellusuhtumine tähistab suuresti ka praeguste filmide suurlinnavaimu, kus partnerid tulevad ja lähevad, esiplaanil on karjäär ning sõbrad jäävad. Cosmopolitanide asemel rüübatakse küll filmides nüüd märksa sagedamini rohelisi smuutisid.

Linna peredünaamika teine suur narratiiv on (üksik-) emaduse, üha enam ka (üksik)isaduse murede ja rõõmude kaardistamine. 80ndate ja 90ndate võimsate naamikat – vabameelset, muretut, veinist läbi imbunut. Sarnast poeesiat võib kohata sageli sentimentaalsetes geidraamades, mille viimaste aastate sümboliks on kujunenud itaalia režissööri **Luca Guadagnino** „Kutsu mind oma nimega" („Call Me by Your Name", 2017). See veetlev armastuslugu kulgeb Itaalia uhketes suvevillades ning unistes linnades. Sääraste pooleldi melodramaatiliste armastuslugude *joie de vivre* sarnaneb mõneti isegi ajastudraamat saatva nostalgiafooniga.

Olgu perekond niisiis milline tahes – omal moel on ta alati filmis olemas, kas või taustajõuna. Selge on seegi, et perekonda ei saa enam defineerida pelgalt leibkonda kuulumise kaudu. Perekond on tunnetuse küsimus. Igaüks peab ise mõistma, kes moodustavad tema jaoks selle lähima jõustamist ja turvatunnet pakkuva kogumi armsaid ja asendamatuid inimesi. Ühed naudivad külluslikku pereidülli, teistele on pere justkui sõit Ameerika mägedel. Kinolina kajastab kogu seda mitmekesisust. Ja ehkki statistika järgi elab filmivaataja kõige enam kaasa koduloomadele, on perekond auväärsel teisel positsioonil. Perekond, draamad ja armastus kuuluvad inimeseks olemise juurde. See läheb korda, puudutab. Ja mõjub seetõttu alati.

Aurelia Aasa on vabakutseline kultuurikriitik ja *vintage*-poodide kuldklient, kelle *guilty pleasure*'iteks on pitsa ja 90ndate komöödiad. Eesti Filmiajakirjanike Ühing valis ta 2019. aasta parimaks filmiajakirjanikuks.

KÕNE JA SOSINAD, VIIN JA ROSINAD

KIRJUTAS KAUPO MEIEL, ILLUSTREERIS LIISA KRUUSMÄGI

See on üks suguvõsa kokkutulek. Sugulased ja hõimlased tulevad kokku, sest perekond, vaat miks. Mõned näod on tuttavad, teised mitte nii väga. Suguvõsa on elujõuline, sest vanad pole surnud ja noori võrsub juurde. Suguvõsa on nagu universum, koosnedes üksikutest, peredest, kildkondadest, tülidest ja leppimistest ning paisudes lõputult. Ma olen kärbes selle suguvõsa kokkutuleku peoruumi seinal. Eero peab kõnet, ülejäänud kuulavad.

—

Eero: Armsad sugulased, hõimlased, vanemad, vanavanemad, onud, tädid, tütred ja pojad. Tulles siia, meie suure suguvõsa esimesele kokkutulekule kõndisin ma viis päeva läbi kolme maakonna, mille musta mulda on sajandite vältel imbunud meie esiemade ja -isade veri ja higi. Mõisad, mida me kunagi moonakatena orjasime, on langenud tolmuks ja vaid kõle kevadtuul liigutab Riiast tellitud pabertapeetide tükke üle nurme kuhugi sinna pealinna poole, kus elavad inimesed, kes on ammu kaotanud sideme kõige sellega, mis on meie elus veel väärtuslikku ja ilusat.

Ma mäletan, kuidas ma istusin Tallinnas ühes kohvikus ja jõin neljaeurost kohvi. Jah, kohv maksis neli eurot. Jõin seda neljaeurost kohvi ja vaatasin inimesi ning mõtlesin, kas nad teavad, kust me oleme tulnud, või on nende mõtteis vaid tormamine, töö, raha, Facebook ja Instagram. Kas nad teavad, mis tunne on rindel kokku saada oma vennaga? Sina oled venelaste poolel ja tema on sakslaste poolel. Või kas see on üldse tänapäeval oluline. Võib-olla on hoopis just nüüd käes aeg, mil vend ei tunne venda. Me ei ole kaotanud igapäevatuhinas sidet ainult mööda aegade, vaid ka üksteisega, ja kui ma seal seda neljaeurost kohvi jõin ja mööda käijaid vaatasin, turgatas mulle järsku pähe…

—

Saima: Küll poiss ikka räägib hästi.
Linda: Ššš!
Saima: Tal ilmus ajalehes ka pikk lugu hiljuti, nägid seda?
Linda: Saima, ma tahan kuulata.
Saima: Kuula, kuula, ega ma ei sega. Eero sai kõrge autasu ka hiljuti.
Linda: Mis autasu?
Saima: Ššš, ma tahan kuulata!

—

…saame tagasi minna kirikuraamatute järgi kuni põhjasõjani. Muidugi ei anna kiretud sissekanded sündide, surmade ja kolimiste kohta edasi nende inimeste sisu ja elude vaevalist kulgemist aegadel, mil meie nüüdsete teadmiste kohaselt polnud veel värvegi. See oli kontrastsetes mustades ja valgetes toonides aeg, mida meie oma neoonses olevikus pildina silme ette manada ei suudaks, aga püüame siiski.

Meie kauge esiisa Mats tähendas oma laudauksele üles oma elu kirkaimad hetked. Teel siia leidsin ma selle laudaukse üles. Ja mäherdune lugu ühe lihtsa talumehe elust meie ees tänu nendele vaevalistele kritseldustele avaneb. Matsi elu tipphetkedeks olid lehmaost ja üks kevadine üleujutus, milles see lehm ära uppus. Mõlemad sündmused kirjutas Mats uksele punase värviga, kes seda enam teab, kust ta seda sai, aga ta ei jätnud järeltulevate põlvede jaoks ainult mälestust endast, vaid samal ajal ka jäljendi oma agronoomilisest üdist, nii-öelda zooloogilisest selgroost, millest meie saame nüüd kümneid muserdatud inimpõlvi hiljem järeldada, et…

—

Tanel: Ema, mul on kõht tühi.
Helin: Näe, võta, näri leiba.
Tanel: Ma ei taha leiba, ma tahan muna.
Helin: Muna? Sa ei söö kodus kunagi muna, nüüd järsku tahad muna. Kust ma selle muna sulle praegu võtan, näed, onu peab kõnet praegu.
Tanel: Ma söön siis leiba.
Helin: Hea küll, leib on siin, aga mine laua alla ja ära matsuta.

—

…mis toob meid omakorda kõige olulisema teema juurde, milleks on muidugi perekond.

Tänapäeval nähakse perekonda väga erinevalt, võiks öelda, et pea iga inimene tõlgendab perekonda omamoodi, olles loonud endale ideaalkuvandi, mille poole kas nüüd just püüelda, aga mida vähemalt unistustes omada. Öeldakse, et perekond on see puu, millest võrsub kõik muu, tüvi, millest kasvavad okstena välja ühiskond, riik, humaansus kui selline, lõppeks kogu inimkond. Perekond võib koosneda ühest inimesest, võib koosneda kahest inimesest ja nõnda edasi lõpututes variatsioonides. Ideoloogiavankri ette võidakse rakendada mis tahes peremudeleid, ja kultuurisõjas, mis meil käimas, saabki just perekonnast esimesena kahuriliha, ohver, mida me ei ole kunagi valmis tooma, kuid mis paratamatult…

—

Ott: Kuule, kes see on?
Sirje: Tema on siis sinu vanaonu pojapoeg.
Ott: Ja tema kõrval?
Sirje: Ühel pool on tema naine, tead see, kes seda blogi peab.
Ott: Mis blogi, ma ei tea mingit blogi.
Sirje: Tead küll, see, kus ta neid asju proovib ja värki.
Ott: Kuule, aga kes seal teisel pool on?
Sirje: Tema on siis Meeta klassiõde.
Ott: Klassiõde? Suguvõsa kokkutulekul? Äkki ei olegi ainult klassiõde, äkki noh, tead küll.
Sirje: Loll oled või? Meeta sellega, mis ta nimi oligi? Meeta on mingi seitsekümmend juba.
Ott: Noh, vana hobune tahab ka kaeru.
Sirje: Jäta oma mõla, keegi kuuleb veel ja klaari siis. Või tead, tee, mis tahad, need on sinu sugulased.

—

…ligikaudu kolmandiku ulatuses, mis viib meid perekonna ja suguvõsa teemal paratamatult aruteluni selle üle, kas sugulased ja hõimlased moodustavad toksilise süsteemi, omamoodi diktatuuri, millel on võim otsustada üksikisiku või sellest suurema, kuid siiski väikese süsteemi elu üle. Küsimus on selles, kes kannab inimesena võimu oma lähedaste üle, kes on suguvõsa pea, või polegi sellist inimest, on eelkõige abstraktne tahe, abstraktne võim, mis on hoolimata anonüümsusest absoluutne. Juhtub ju seda, et me oleme valmis otseselt kokku leppimata keerama kellelegi selja, kellegi oma perekonnast ära lõikama, taludes teda ometi mõnel harval korral, jah, näiteks suguvõsa kokkutulekul. Ei, ma ei mõtle siinkohal meid, kes me oleme argielus harva nähtavas ühtsuses ühe eesmärgi nimel ja sarnaste tunnetega kokku tulnud. Sellega eksponeerime uljast kindlameelsust, isegi kui me seda tehes jääme…

—

Mauno: Aga kuidas Kert oma sõrmedest ilma jäi, seda ma küll ei tea. Nippel, sa tead?
Niina: Mulle rääkis Raivo kunagi, et Kert oli lapsena granaadi leidnud ja see oli käes plahvatanud.
Mauno: Jumal hoidku, nii oleks võinud ju surma saada.
Niina: Oleks võinud, oleks võinud, aga ei saanud. Ta isa oli samasugune.
Mauno: Mis mõttes samasugune?
Niina: Selline uljas, kogu aeg pidi oma nina igale poole toppima ja sõrmi surkama. Päris vanast peast sai ta songa ja käis tükk aega köökus, siis ütles, et talle aitab, ja ajas end jõuga sirgu. Karjus nagu rattal, lendas neid kuradeid ja raiskasid, aga sirgeks tõmbas. Me olime Valjaga pööningul peidus.
Mauno: Miks Valja ei tulnud.
Niina: Valja tuleb hiljem.

—

…see oli oluline ja see jääb oluliseks. Ma võin julgelt öelda, et meie, kes me siin oleme, seisame hiiglaste õlgadel. Nendeks hiiglasteks…

—

Andres: Mait, sa võtad ka?
Mait: Ei võta.
Andres: Mis lahti? Maks?
Mait: Maks.
Andres: Kes meil siin veel on? Arnold ei võta. Heigo on naisega, tähendab, ei võta. Tiit! Tiit! Vaata siia! Sa…? Okei! Tiit võtab.

—

…kui me veidi abstraheerime, siis algab ja lõppeb kõik perekonnaga. Mõistetavalt on foon, mis meid ümbritseb, tiine nihilismist ja isegi…

—

Valda: Mitte ainult serviisi, lühtri ka veel takkaotsa viis minema.
Aino: Endale jättis või?
Valda: Endale ei saanud jätta, keegi tuleb külla, näeb. Maha parseldas kõik, viis komisjoni.
Aino: Nüüd alles või?
Valda: Mis nüüd, vene ajal juba.

—

…ulub kõrvulukustavalt kahetsus, trotslik hingus meid…

—

Ester: Sirtsust kuulsin vist, anna armu, kümme aastat tagasi viimati. Mana suri ära ja Emilie Austraalias ka ja ega enam läbikäimist ei tekkinud. Hilda vist sealt kellegagi veel kirjutas, aga see on vist ka läbi nüüd.
Karin: Aga siia neid ikka kutsuti?
Ester: Võib-olla kutsuti, ma pärast täitsa küsin kelleltki.
Karin: Kellelt siin ikka enam küsida, las ta olla parem.

—

…rahvusliku traagika eripära…

—

Annika: Illar läks vähiga ja pojaga sama lugu. Ainult aasta oli vahet.
Valter: Jätame need surmajutud juba ükskord.
Annika: Mis surmajutud, ma lihtsalt räägin, et Ranno ja Eve lapsed on kõik kõvasti vett ja vilet näinud.

—

…Weltschmertz…

—

Raili: Ära tuku!
Ats: Mh?
Raili: Ma ütlesin, et ära tuku!
Ats: Kõht on tühi.
Raili: Söö leiba, aga mine laua alla ja ära matsuta.
Ats: Mhm.

—

…ja mu hing. Ma tänan teid tähelepanu eest!
Aplaus. Aplaus. Aplaus.

Kaupo Meiel on Eesti Rahvusringhäälingu arvamustoimetaja. Ta armastab südamest kõigi inimeste sugulasi, isegi oma sugulasi, kuigi ta ei ole kunagi käinud ühelgi suguvõsa kokkutulekul.

TUNNETE POLIITIKA – KADEDUS

Iga kord, kui sõber saab edukaks, ma suren veidike. – Gore Vidal

Kirjutas **Andres Maimik**, illustreeris **Vahram Muradyan**

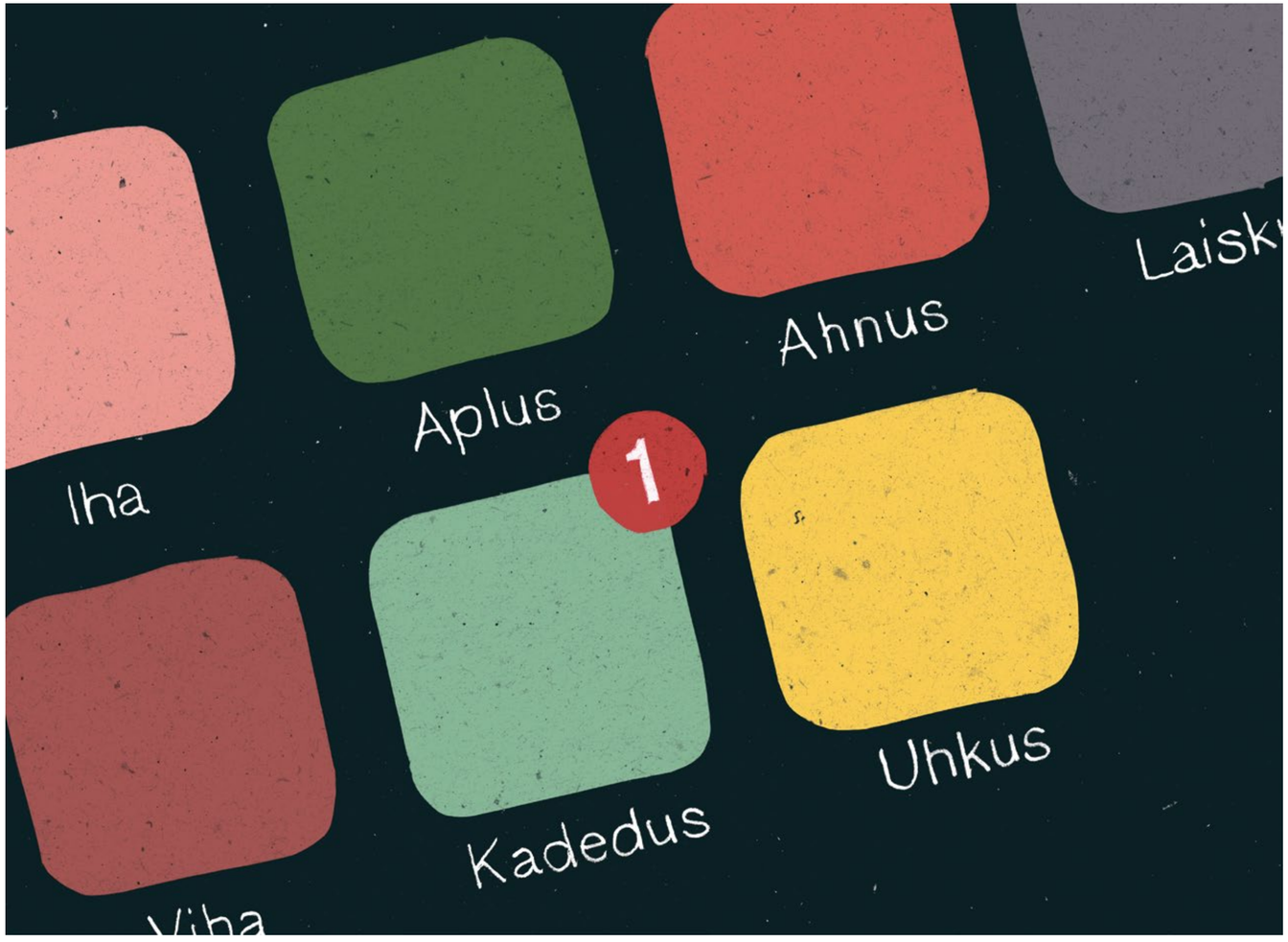

Loomulikult me tahaksime olla *Homo sapiens*'i liigi ülalimad isendid, kelle otsused on ratsionaalselt läbi tunnetatud, mõttekäigud toetuvad raudsele loogikale ja elukogemus on tsementeeritud empiirilise tarkusega. Ühesõnaga, mõtlemisvõimeline, raudse närvikava ja avatud meelega küps inimene, kes kontrollib oma tundeid ja oskab ka teisi positiivselt mõjutada. Seda kõike nii lähisuhetes, professionaalses arengus, sotsiaalsetes rollides kui ka poliitilistes veendumustes.

Kadedus nagu armukadeduski on hinge üks salastatuimaid ja intiimseimaid piirkondi, mistõttu on tegemist ka väga üksildase hingeseisundiga.

Aga nagu ikka, elu on see, mis juhtub siis, kui sul on teised plaanid. Mõtleva Inimese kõrval, sees ja ümber toimetab meis ka Emotsioneeriv Inimene. Evolutsioonilises mõistes on emotsioonid adaptiivsed reaktsioonid keskkonnale, mis suurendavad nii indiviidi kui ka liigi võimalusi ellu jääda ja toime tulla. Armastus ja ustavus on loonud tugevaid liite, jagatud rõõm ja valu lõimivad pikki sõprusi, empaatia, väärikus ja kaastunne annavad meile moraalse kindluse. Samas pole isiklikul ega sotsiaalsel tasandil tugevamat tõuke- ja tõmbejõudu kui viha. Perekonnad rebenevad ülekeevate kirgede tõttu, sõjad puhkevad valitsejate solvumisest või rahvaste alandusest, firmad kukuvad kokku, sest omanikud ei suuda enam ühes ruumis viibida.

Andres Maimikule meeldivad martsipan, aluspesus tantsimine privaatsetes tingimustes (on valmis ka tunde andma), lastega mängimine (mida nood kasutavad kurjalt ära, pannes ta hobusena ringi galopeerima, kisendav maimikukari turjal). Ei meeldi baklažaan, koosolekud, ennasttäis nürimeelsus, üle jaanitule hüppamine, teiste alavääristamine (välja arvatud juhtudel, kui ise seda viljeleb). Kokku annaks endale seitse punkti kümnest.

KÕLVATUD EMOTSIOONID

Kõik kirjeldatud tunded on aga rohkemal või vähemal määral põhjendatud, arusaadavad ja isegi õilsad. Nende hulgas ka viha ja alandus, mida me saame põhjendada ratsionaalselt nii kogetud ebaõigluse, ebaviisakuse, reetlikkuse kui ka aukoodeksist ületrampimisega. Aga meis miilab ka kimbuke ebamugavaid tundeid ja loomuomadusi, mida me ei taha eriti tihti päevavalgele tuua, aga mille mõjujõudu meie käitumisele ei maksaks alahinnata. Komplekssete emotsioonide hulka kuuluvad ambitsioonikus, tänulikkus, süü, häbi, armukadedus, üleoleku- ja alaväärsustunne, armukadedus ja kadedus. Meie kõige komplekssemad emotsioonid sõltuvad tugevalt sotsiaalsest läbikäimisest, kontekstist, enesehinnangu määratlemisest ja sellest, kuidas teised meid tajuvad. Erinevalt baasemotsioonidest, nagu viha või hirm, mis pesitsevad võitlepõgene-reaktsioone genereerivas limbilises ajupiirkonnas, nõuavad komplekssed emotsioonid ka anaiüütiliste protsesside eest vastutava ajuosa ehk otsmikusagara kaasamist.

Negatiivsete komplekssete emotsioonide puhul kipub subjekt neid käitumise suunajatena eitama või vähendama. „Misasja, kamoon. Ma pole elu sees kellegi vastu kade olnud," ütles üks sõber täiesti siiralt. Meie psüühe kipub häbiväärseid tundmusi ratsionaliseerima või asjaoludega õigustama. Küll aga diagnoosime neid entusiastlikult teiste puhul: „kahju kohe, nii armukade mees ei lase sul vabalt ei istuda ega astuda", „ma ütlen, ta keeras selle kokku puhtast kadedusest", „inimesel on nii häbi, et ei julge toast välja tulla", „tüübil on selge alaväärsuskompleks, ta saab aru, et selliste alfade kõrval pole tal mingit šanssi". Mmm, magus klatš…

Võtaks lähema vaatluse alla ühe neist kõlvatutest emotsioonidest – kadeduse. Selle rohesilmse koletise küsimusega on tegelenud nii skolastikud kui ka moraalifilosoofid, nii poliitilise mõtte edendajad kui ka psühhoterapeudid kõikidest võimalikest koolkondadest.

Kadedus on katoliku traditsioonis üks seitsmest surmapatust, mida on irratsionaalne, õel ja vale tunda. **Aquino Thomase** „Summa Theologiae" järgi on surmapatt „südame puhtusetus", mille „siht on vastuolus jumala armastusega, milles hing saavutab igavese elu".

Immanuel Kant kirjutab „Moraali metafüüsikas": „Kadedus on kalduvus teiste heaolu näha enese ahistusega, […] sest standard, mida kasutame hindamaks, kui hästi me toime tuleme, ei ole meie enese heaolu sisemine väärtus, vaid see, millisena see avaldub võrdluses teiste omaga. Kadedus sihib, vähemalt soovide tasandil, hävitada teiste head õnne."

Friedrich Nietzsche hinnangul on paljud võrdõiguslikkuse ideaalid tõusnud kadedusest, mida ta nimetab „orjade mässuks moraalis". Ta seob selle kristluse tõusuga, kus ristiusu populariseeritud kasinusnõue, mis toonitab, et vaeste ja vaevatute päralt on taevane kuningriik, sai reaktsiooniks Antiik-Rooma vägevate ülemvõimule.

Ameerika moraalifilosoof **John Rawls** näeb, et „põhiline psühholoogiline juur meie kalduvusele kadestada on enesekindluse puudujääk omaenese väärtuse hindamisel kombineeritud impotentsustajuga".

HINGE UURISTAV SEISUND

Kadedusel on mitu palet: alustades sellest, et tahan omastada endale kellegi teise ressursse või saada ligipääsu samadele ressurssidele, lõpetades imetlusega kellegi vastu, kellel on kaasasündinud talent või töövõime, et tõusta sinust paremale positsioonile. **Sara Protasi** eristab muu hulgas healoomulist kadedust, mida ta nimetab „jäljendavaks kadeduseks", mille puhul fookus pole niivõrd konkureerival rivaalil kuivõrd hüvel, mis on kas kättesaadav või mitte.

Kadedus nagu armukadeduski on hinge üks salastatuimaid ja intiimseimaid piirkondi, mistõttu on tegemist ka väga üksildase hingeseisundiga. Sa tead, et ka teised su ümber kannatavad tõenäoliselt kadeduspuhangute käes, aga sa ka tead, et keegi ei taha seda tunnistada. Sest tegemist on häbenemisväärse emotsiooniga. Juba lapseeast peale on sul mälus tempel, et kadedus on äärmiselt taunitav. Sa mäletad vanemate hukkamõistvat reaktsiooni, kui võtsid ära teise lapse kanni või keeldusid oma kommikotti teistele avamast. Aga psüühika sedavõrd suure komponendi hukkamõistmine ei tee seda veel olematuks, vaid pühib selle lihtsalt vaiba alla.

Hinge uuristavast kadedusest kirjutab Nietzsche: „Ma tunnen viha ja kadedust su südames. Sa ei ole selleks piisavalt suur, et mitte tunda viha ja kadedust. Aga ole siis piisavalt suur, et mitte häbeneda neid."

Sigmund Freud on oletanud, et nii nagu paljud meie uskumused ja väärtused, on ka õiglase kohtlemise põhimõte pärit lapsepõlvekadedusest teiste laste vastu: „Kui sina ei saa olla soosik, siis ei saa olla seda mitte ükski."

Mäletan, kui mu kuueaastane poeg võitles oma sõbraga, hambad ristis, kes saab rattaga esimesena sõita. Üks poistest hoidis ratta lenksust, teine tagumisest rattast ja nii tirisid nad ratast vaikides ühele ning teisele poole oma 20 minutit järjest. Olulisemaks kui see, et saaks ise rattaga sõita, sai eesmärk, et teine ei saaks mingil juhul ratast enda kätte. Kadedus ja armukadedus on instinktiivsed reaktsioonid emotsionaalses keskkonnas, mis sünnivad enne, kui neist teadlikuks saadakse. Kadeduse tegelikud põhjused on mattunud alateadvuse kihtidesse ja maskeeritud ratsionaliseerimise taha.

KADEDUSE EVOLUTSIOON

Peresisesele kadedusele pakuvad evolutsioonipsühholoogid seletuseks, et tihedalt seotud väikeses kogukonnas käib olelusvõitlus samade ressursside nimel, olgu selleks siis toit laual, vanemate soosing või geneetiline enesetõestamisvajadus.

Kadedus eristub sotsiaalsest vihast, mida peetakse moraalseks emotsiooniks, sest see on seotud ebaõiglus- ja alandustundega. Kadeduse suhted õiglusega on tunduvalt segasemad.

Kadedus ei tunne piire ega formaati. Seda võib esineda kõikjal, kus on võistluslikkust. Seda võib esineda perekonnas, naabruskonnas, tööpostil, sotsiaalsete gruppide sees ja vahel, lokaalses ja globaalses poliitikas. On professionaalset kadedust, loomingulist kadedust, majanduslikku kadedust, intellektuaalset kadedust, staatusekadedust, elustiilikadedust, ealist kadedust ja nii edasi. Kui see tungib lähisuhetesse, võib kadedus olla eriliselt mürgine substants. See rikub heade partnerite vahekorda, kui nad on alustanud ühistööst, ent ainult üks pool saab nautida edu ja tunnustuse vilju. Loomingulise koostöö komistuskiviks võib saada banaalne asjaolu, kelle nimi figureerib tiitrites ja kataloogides eespool. Bändid lagunevad, sest solist ja kitarrist ei talu üksteise liidriambitsioone. Vennad ja õed konkureerivad vanemate tunnustuse nimel ka aastaid pärast täiskasvanuikka jõudmist. Isa kriitikas poja tegemiste pihta on väike kadeduseuss. Mis sest, et minu geenide kandja, tundku oma kohta. Minu koopia küll, aga jäägu grammikese sitemaks koopiaks. Elukaaslaste vahel tekitab pingeid armukadedus elu vastu, mis väljendub lõpututes nääklustes selle üle, kellel on õigus rohkem väljas käia või ennast teostada. Ka kõige harmoonilisematel paaridel esineb nii kadedust, võimuvõitlust kui ka ebaõiglusest tingitud ahistustunnet. Parim sõbranna ei pruugi hoiatada sind uue poisi eest tingimata seepärast, et ta tunneb sügavat muret su emotsionaalse tervise pärast, vaid palju isekamatel põhjustel.

KAALUL ON STAATUS

Kadedus on juhtmeidpidi seotud ego peegeldustega. Inimestel on tendents peegeldada oma enesekuvandit sootsiumis tagasi moonutatud kujul kas seda allapoole vajutades (alaväärsuskompleks) või paremasse valgusesse paigutades. Mehed tõmbavad peeglitest möödudes kõhud sisse ja manavad ette *cool*'i näoilme. Nad loovad enesest kujutluspildi, mis aitab neil konkurentsitihedas keskkonnas funktsioneerida, edukuse poole liikuda ja uskuda, et nende kujul on tegemist ka teiste jaoks ägedate indiviididega. Kadedus aga töötab kui mitteteadlik enesekaitsestrateegia, millega lüüa tagasi kõik signaalid, mis võivad seda illusoorset enesekuvandit lõhkuda.

See „peegelfaas" on seotud materiaalse elulaadi ja mõtteviisi sümbioosiga, mida me nimetame staatuseks. Staatus on sümboolne kapital, peegeldustest sündinud autoriteet, mis leiab väljenduse riietuses, aksessuaarides, elukohas, hariduses, päritolus, harrastustes, sõpruskonnas, ametialases positsioonis. Staatust tuleb hoida, seda tuleb kasvatada. Staatusekadedus on hiiliva jõuna kohal nii kunstnike liidus, advokatuuris kui ka ülikooli dekanaadis. Kadestatakse üksteise kodusid, autosid, sissetulekuid, korrespondentsi, reisimis- ja enesenäitamisvõimalusi. Kes kutsutakse presidendi ballile, kes saab lubada enesele aastapikkust ümbermaailmareisi, kellele antakse teenetemärk, kes saab sõna arvamusliidrite konverentsil, kelle laps kuhu kooli sisse saab, kes saab millise ametikõrgenduse või stipendiumi.

Sama staatusega indiviidid jälgivad üksteist väga tähelepanelikult, et keegi järsku liiga suurt edumaad ei võtaks. Kadedus on alati konkurentsipõhine, mistõttu ka kõige kombelisemad kadetsejad tunnevad hea-

jätkub >

< eelneb

meelt kuulujuttude üle, mis näitavad rivaali negatiivses valguses.

Kolleeg **Peeter Simm** rääkis lookese perioodist, mil ta õppis Moskva filmikoolis. Kooli õppejõududel oli kombeks kutsuda õpilasi oma filmide esilinastustele, kus oli koos kogu *industry*. Peeter täheldas huvitavat fenomeni, et esimesed kümme minutit valitses saalis pinev vaikus, keegi ei kõhatanud ega sosistanud. Pärast seda kostus aga esimene kõhatus või ohe, misjärel toolid hakkasid järk-järgult nagisema ja vaatajad ennast vabalt tundma. Just nagu lõpuks oleks vallandunud mingi rõhuv pinge. Simm juurdles, mis selle vabanemise taga küll olla võiks, kuni taipas, et tegemist on hetkega, mil publiku moodustanud kolleegid ja konkurendid saavad rahululoluga konstateerida, et vaadatav linateos „ei ole geniaalne". Kadedus saab oma rahuldustabletikese kätte.

Alain de Botton kirjutab, et mitte ükski tervemõistuslik inimene ei võrdle ennast näiteks Inglise kuningannaga, küll aga hoiab silma peal oma naabrimehel, mis autoga ta, kurask, nüüd sõidab.

Ka kõige argisemal tasandil on kadeduse puhul tegemist jõuga, mis paneb meid liigutama. Motiveerib arenema, ennast tõestama, mobiliseerima.

Kadedus on samaväärne ühiskonda integreeriv mootor kui identiteet, kuuluvustunne, kultuur, keel, religioon, ühine vaenlane ja autoriteet.

Nagu öeldud, on kadedus ambivalentse loomuga. See võib olla pärssiv ja inspireeriv, laastav ja loov.

Seetõttu on kadedusel, kui doseerida seda eriti suurtes kogustes, paralüseeriv toime: lõpuks sa ei julge enam midagi ette võtta, sest sa juba tead, kuidas su kolleegid, konkurendid ja kriitikud hakkavad sind alla suruma.

NAABRIST PAREM

Nagu öeldud, toimib kadedus kõige intensiivsemalt nende vahel, kes on sinuga samal sotsiaalsel pulgal kas majanduslikult, elulaadilt, professionaalselt või hariduslikult. Võrdled ennast ikka endasugustega, mitte nendega, kes on liiga kaugel, liiga all või liiga üleval.

Evolutsioonipsühholoogid **Vilayanur S. Ramachandran** ja **Baland Jalal** uurisid testgrupilt, kumb kutsub neis esile rohkem kadedust: kas keegi, kes on sarnase taustaga, aga mingil põhjusel jõukamal järjel, või maailma rikkaim inimene **Bill Gates**? Kümnel juhul üheteistkümnest pakuti esimest varianti. Bill Gatesi puhul rehkendame alateadlikult, et tegemist on haruldase edulooga, mida on praktiliselt võimatu järele teha. Olgu see siis põhjustatud ainulaadsest talendist või erakordsest õnnest, aga šansid tema tasandile tõusta on nulliläbedased. Kadeduse loogika sosistab kõrva, et ükskõik kuidas ma ka ei pingutaks, oleks selliste eesmärkide seadmine puhtakujuline ressursi raiskamine. Seevastu veidike edukama naabri puhul pakub kadedus käegakatsutavat motivatsiooni pingutada rohkem, et vahe tagasi teha. Sama uuringu käigus tuvastati, et valulisemalt reageeritakse, kui edutatakse keegi talendilt ja oskustelt sinule võrdväärne, mitte keegi, kes on objektiivselt sinust võimekam. Sel juhul oleme sunnitud leppima geneetiliste soodumuste või isikuomaduste kombinatsiooniga, mille juurde meil ei ole asja.

Lihtsurelikud ei kadesta just ülemäära tippjuhte, riigimehi, sportlasi, globaalseid popstaare. Kui aga valituks osutub keegi, kes on nii hariduse, staatuse kui ka võimaluste poolest meiega võrdsel pulgal, kingib kadedus meile tõestusmaterjali, et hea õnne ja tõsise pingutuse korral on ka meil võimalus pääseda ligi samadele ressurssidele. Kui aga valik toimub täiesti suvaliste kriteeriumite järgi või valituks osutub keegi, keda me peame isegi endast vähem kompetentseks, kutsub see kadeduspuhangu asemel esile ebaõiglustunnet, millel on omakorda soodumus kasvada sotsiaalseks vihaks.

Alain de Botton kirjutab, et mitte ükski tervemõistuslik inimene ei võrdle ennast näiteks Inglise kuningannaga, küll aga hoiab silma peal oma naabrimehel, mis autoga ta, kurask, nüüd sõidab.

Mida rohkem staatust on, seda rohkem sellest kinni hoitakse. Selle järsu kaotamisega kaasneb paratamatult veelgi traumaatilisem emotsioon. Nimelt häbisse langemine. Staatusekaotusega kaasnev häbistustunne on sarnane lahutusega kaasneva häbiga, mis võib olla valusam kui armukadedus, viha kui kaotusvalu. Kui sa ei suuda suhet hoida, siis milleks sa üldse enam võimeline oled? Kui hoole ja armastusega üles ehitatud minapilt purune, siis mis lootust sul üldse on? Kui kaotad staatuse, siis tunned, et oled läbi kukkunud. Inimese, autoriteedi, partneri ja professionaalina pole sa enam ühegi parameetri poolest eksklusiivne. Hinge kinnipaakunud kadedusest kasvab jõuetustunne. Selle asemel et ennast kokku võtta, võib krooniline enesehaletseja jääda kibestunult nurka kössitama ning kaotada tasapisi needki eeldused edule, mis tal enne olid. Enesehaletsuse ja vimma kombinatsioon on pehme Pärsia vaip, mis imeb üha sügavamale sisse. Tsiteerin veel kord Nietzschet: „Haleduse kullatud tupp varjab vahel endas kadeduse pistoda."

OHVRIROLLI MUGAVUSTSOON

Sellest egolaksust toibumiseks on vaja minapilt kildudest uuesti kokku kleepida. Puhtalt kadedusega ei ole võimalik otsida kaastunnet ega kosida kaaskannatajate solidaarsust. Aga ometi vajab ka see kogu rinda ja pead täitev, ööund rikkuv ja sihituid ärrituspuhanguid esile kutsuv emotsioonilaeng väljaoksendamist. Üks võimalus on viidata väliste asjaolude halvale kokkulangevusele ja fortuuna pööratud seljale. Sinust edukamad pole seda mitte oma töökuse, annete ja isikuomaduste pärast, vaid neil on vedanud, nad on saanud fortuunalt paremad tööriistad, tunnevad õigeid inimesi, magavad ennast rolli, oskavad ennast õigel ajal õigele pildile sättida, sellal kui sinule, kes sa töötad palehigis ja oled üleüldse üks lihvimata teemant, ei naerata aga õnn ning sul puuduvad oskused pugeda ja ennast tähtsaks mängida.

Parim abivahend oma ebaedu ratsionaliseerimiseks nii enda kui ka teiste jaoks on saada ohvriks. Julgen väita, et iga reaalse ohvri kohta on meie seas kümme fantoomohvrit, kellega pole midagi traagilist juhtunud, aga kes tunnevad ennast kellegi tõttu allasurutuna, paikapanduna, nurkalükatuna või mõödavaadatuna. Sind on ebaedukaks muudetud, su väärtused on naeruväärseks tehtud, sind on ahistatud, marginaliseeritud, kehtetuks tunnistatud. Nüüdisaegne infokõllane ühiskond soosib sedavõrd palju ohvriks hakkamist, et suur osa indiviide või ühiskondlikke gruppe tajub ennast ohvrina. Ohvrid on naisõiguslased ja meesõiguslased, vähemused ja enamus, valged ja värvilised, karvased ja sulelised. Nagu lapsepõlvest meenuvas vene multifilmis „Kingitus kõige nõrgemale", kus lõvi adresseeris kingituse „kõige nõrgemale" metsaelanikule, mispeale hakkasid kõige nõrgema tiitli peale üksteisega võistlema laane kõige kurjemad kiskjad.

MOTIVEERIV JÕUD

Kõigest hoolimata ei saa kadedust pidada ainult inimloomuse põlastusväärseks liiglihaks. Kuna kadedus on sümptom kalduvusest hinnata oma toimetulekut võrdluses teistega, toitub sellest ka konkurents. Ka kõige argisemal tasandil on tegemist jõuga, mis paneb meid liigutama. Motiveerib arenema, ennast tõestama, mobiliseerima.

Poliitilises filosoofias on lähenetud kadedusele egalitaarsete vaadete kontekstis. On väidetud, et ideed sotsiaalsest õiglusest, võrdsetest võimalustest ja võrdsusest on motiveeritud rohkem või vähem kadeduse fenomenist.

Antropoloog **James Suzman** toob välja kadedusega seotud jooned, mis on võimaldanud tema sõnul ühel maailma iidseimal kultuuril jätkusuutlikult püsida vähemalt 70 000 aastat. Juttu on Kalahari kõrbes elavast Jul'hoani rahvast, keda teatakse endise nimega kui bušmaneid. Nimelt on nendel küttidel-korilastel selline elukorraldus, mis rõhutab väga tugevalt kõikide liikmete võrdsust. Selle näiteks on omapärane komme narrida ja alavääristada kõige võimekamaid kütte, kes on toonud hõimule jagamiseks saaklooma. Oluline on, et ka kõige tugevamad, osavamad ja taiplikumad kütid ei tõstaks nina liiga püsti ega hakkaks endale suuremat osa nõudma. Jul'hoanide iidses kultuuris on indiviidi egoistlikud huvid alati teiste indiviidide kontrolli all, mis omakorda kindlustab, et igaüks saab alati oma ausa jao. Sotsiaalne kontroll jälgib, mida keegi sööb, mida keegi omab, milliste vahetustehingute eest mida vastu saadakse. Just selles seisnebki kadeduse paradoks: iseloomujoon, mida peetakse kõige isekamaks kõikidest omadustest, on kriitilise tähtsusega *Homo sapiens*'i kui liigi läbilöögi seisukohalt, aidates formeerida ja üleval hoida tugevat sotsiaalset sidusust.

Järelikult võiks öelda, et kadedus on samaväärne ühiskonda integreeriv mootor kui identiteet, kuuluvustunne, kultuur, keel, religioon, ühine vaenlane ja autoriteet.

Ei tahaks küll spekuleerida, aga tundub, et vasakpoolse väärtussüsteemiga ideoloogias on kadedusel laiem mängumaa. Võrdsusnõue võib olla nii positiivse kui ka negatiivse märgiga. Seal, kus kõik on sarnased, tekib kiusatus tipud lühemaks lõigata. Kui absoluutne võim annab sellele heakskiidu, kasvavad kadedusele tiivad ning algab totaalne üksteise järele nuhkimine ja pealekaebamine, millega võim saab ühiskonda raudses rusikas hoida. Just sedaviisi juhtus sõjajärgses stalinistlikus Eestis. NKVDI polnud vaja ise eriti palju teha, naabrid olid väga varmad oma naabreid puhtalt kadedusest üles andma.

Ka sõnades võrdsust taotlevatel ühiskondadel on kalduvus järjest ebavõrdsemaks kasvada. Eliidi ligipääs ressurssidele tekitab veelgi suuremat sotsiaalset vimma, sest kui retoorikas olime ju kõik võrdsed, siis millega on nemad oma privileegid välja teeninud? Liiga ebavõrdsetes ühiskondades on sotsiaalne kadedus sellise pinge all, et eliit peitub selle eest suletud enklaavidesse. Nii sotsialistlikes kui ka padukapitalistlikes süsteemides. Alati leidub piisavalt neid, kes oskavad kadedust üles õhutada ja enda huvides ära suunata. Ilmaolijate kibedus kasvab, kuni lööb punni eest ja Golem läheb liikvele.

Kui aga suunata kadedus ta vaiksesse voolusängi, kasvab selle kallastele solidaarsus – kedagi ei heideta, kedagi ei jäeta. Ebaõiglustundelt võrsunud solidaarsus loob uute võimaluste süsteemi, millele kasvatada heaoluriik, kus ideaalis võiks jätkuda õnne kõigile.

Parempoolses individualistlikus väärtussüsteemis, mis toonitab, et igaüks on oma õnne sepp, kipub alusjõuks olema ahnus. „Greed is good," korrutab „Wall Streeti" kurikuulus Gordon Gekko. Olgugi et nii kadedus kui ka ahnus on mõlemad negatiivse tähendusega omadused, tundub ahnus esmapilgul kahjutum.

SEE EI OLE PAAVO PIIGI TUNDEPÄEVIK

Vaatas **Meelis Oidsalu**

Mida halba saab teha ablas enesele kühveldamine? Aga enesesse sulgunud individualismi kallastele ei võrsu värsket solidaarsust, vaid ebaõiglustunde umbrohi. Ego vajaduste konstantne rahuldamine ei asenda ühiseluks vajalikke püsivamaid väärtusi – kuuluvustunnet ja altruismi. Kui konkurents paisub liiga tihedaks ja sellele allajääjate hulk liiga suureks, siis see ei tõsta enam konkurentsis osalejate motivatsiooni ja taset, vaid mürgitab õhkkonda. Ilmuvad intriigipesad, kellegi saavutustele elevast kaasaelamisest ülemaks saab kahjurõõm teise ebaedu üle, kaasa arvatud oma inimeste ja rahvuse ebaedu üle.

KADEDUSE KIITUSEKS

Nagu öeldud, on kadedus ambivalentse loomuga. See võib olla pärssiv ja inspireeriv, laastav ja loov. Kadedus paneb inimesi tegema uskumatuid tegusid, mis pakub kirjanikele ja filmitegijaile lõputult ainest. **Parul Sehgal** räägib oma loengus „Ood kadedusele" naisest, kes lõi Facebooki võltskonto, et kirjutada iseendale vihasõnumeid, inkrimineerimaks oma eksmeest ja tema uut pruuti.

Kui palju tüvitekste **Shakespeare'ist Proustini** on kasvanud välja kadedusest. Parim huumor sünnib piiripealsest olukorrast, kus keegi üritab ebaõnnestunult oma negatiivseid tundmusi varjata. Või karakteritest, kelle enesehinnang ei ole vähimaski korrelatsioonis sellega, mida elul on neile pakkuda.

Lõpetuseks: kadedust on võimalik kodustada. Esiteks tuleb selle niidistik oma emotsioonide sasipuntrast lahti harutada. Nagu alkoholismi või muude sõltuvustega – probleemi saab lahendama hakata alles probleemi tunnistades. Sageli oleme liiga enesekesksed, kivistunud arusaamadega, olematu emotsionaalse hariduse või inimese lugemise oskusega, et midagi sellist omaks võtta. Kadedus seostub nurjumise tunnistamise, häbi ja nõrkusega, mida „mehised" mehed kipuvad enda puhul kirglikult eitama. Ent korraldagem vastu rinda kõmistamisest maha rahunedes korralik introspektsioon ja otsigem vaikselt, maailmamürast eemal rinnust üles kadeduseussike. Uurigem välja, mis on selle juured, põhjused ja tagajärjed. Ei teeks paha meelde tuletada, et sa pole üksi: ühel või teisel viisil tunnevad kadedust, armukadedust, vimma, ülbust, häbi ja enesehaletsust enamvähem kõik inimolendid Maa peal ja lähiorbiidil. Dalai-laama ja paavst ehk välja arvatud. Mitte keegi ei anna hinnanguid, sest kõigil on oma enesehinnangu püsthoidmisega liiga palju tegemist.

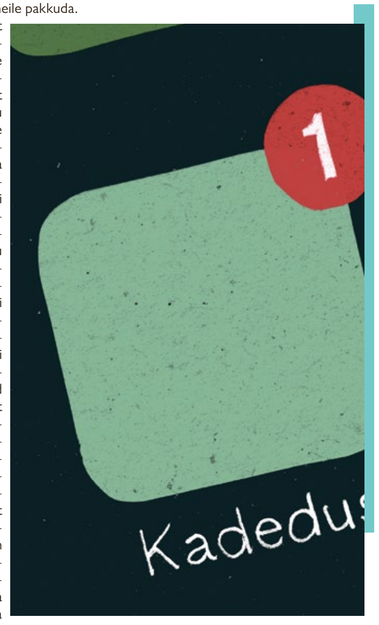

Alati aitab huumor. See annab hiilgava võimaluse enesest välja pääseda, vaadata ennast kõrvalt nagu koloriitset karakterit kuskilt suhtekomöödiast. Eneseiroonia on alibi, näitamaks, et sa ei võta ennast liiga tõsiselt. See on VIP-pass, millega pääseb hinge varjatud territooriumitele, jäädes sealjuures puhtaks ja haavamatuks. Sest see, kellel on kõik need hädad, ei ole mitte sina, vaid sinu kehastatud karakter. Loomulikult ei lahenda eneseiroonia kõiki probleeme, aga see pakub teraapilist ja meelelahutuslikku kanalit nendega tutvumiseks. Ja omamoodi katartiliseks leppimiseks iseendaga: kui ebatäiuslikkus on inimlikkuse tunnusmärk, siis järelikult oled sa maailma kõige inimlikum inimene.

Foto: Hans Rospu / TMK

Meelis Oidsalu on päeval riigiametnik ja öösel kultuuriajakirjanik, sh teeb Vikerraadios teatrisaadet ja ERRi kultuuriportaalis käsitööraadiosaadet „Silt viltu".

Kolmekümnendad on eluperiood, mil üldiselt lähisuhetes pettutakse, küsimus on selles, mis järeldusi sellisest pettumusest tehakse.

Pärast „Kahekesi" esietendumist kuulsin kuluaarides etteheiteid, et muidu nii eksperimentaalne Kinoteater on seekord kindla peale välja läinud, lavastanud suhtedraama. See väide ei pea paika, sest kui „Kahekesi" midagi suhete kohta ütleb, siis seda, et suhte otsimine või suhtesse astumine on kõike muud kui kindla peale minek. Iseasi, kui üldistatav **Paavo Piigi** ärevavõitu ja isiklik suhetekäsitlus on. Kas teater peakski alati olema üldistav, miks ei võiks teatris olla kohta üldistustaotluseta vaatlusele? Mulle tunduski, et inimene Paavo Piik on palganud dramaturg Paavo Piigi endale terapeudiks ja kutsunud lavastaja Paavo Piigi seda teraapiaseanssi vaatlema.

Igatahes on kadestusväärne, millise võimaluse annab teater autorile ka lihtsalt enese romantiliseks avamiseks potentsiaalsetele partneritele. Olen isegi kasutanud tutvumisportaalis jultunult enda luuletuste salvestusi peibutisena, lasknud rahvusringhäälingul *wingman*'i tööd teha. Samas pidin „Kahekesi" pidevalt lavapartnereid vahetavaid paare vaadates tõdema, et vaevalt nad selle „deidi" järel veel üksteisega kokku tahaksid saada. Olgu siia otsa enesele vasturääkivalt, aga lugeja tõetaju huvides nenditud, et „Kahekesi" ei ole tegelikult Paavo tundepäevik, nagu seda on serveeritud või nagu ma seda isegi serveerin. See mõjub küll nii, aga pole ometi. Näidend on ikkagi midagi muud kui päevik. Ja see pole päevik. Ma reageerin miskipärast, nagu oleks. Sedasi see mulle mõjus. Või siis õigemini, see siin polegi arvustus, vaid mu enda suhtezajoobide projektsioon Paavo teosele. Nii vist oleks õiglasem.

Piik ei lähe enese avamisel ja oma suhtemustrite kujutamisel sugugi kindla peale. Vastupidi, need tegelased seal on nagu Tootsid Teelesid õrnale jääle uisutama utsitamas. See koht „Kevades" on minus ikka ärevust tekitanud. Ma ei saa aru, miks Toots seda teeb? Teele meeldib talle, selge see, ega ta „Tali pruuti" niisama tantsima kutsu, Toots on selle klassi alfa nagu Teelegi, see on selline jõhker koduvägivaldne versioon pulmavalsist. Tootsi alfaisase profiilis on sadismi. „Kahekesi" tegelaste sadism on märksa rafineeritum, **Sander Rebase** avastseenis mängitud tegelane kutsub **Karolin Jürise** kehastatu õrnale jääle tsitaatidega **Richard Linklateri** suheteteemaliste filmide triloogiast. Avastseeni dialoog on nii kuradi kohmetu ja kistud, piinlikuks kirjutatud. Kui enne etendust teksti lugesin, siis ma ei kujutanud ette, et seda saab üldse kuidagi elusalt lavastada, nii et ei olekski lihtsalt kõnetult piinlik seda vaadatagi. Nüüd kujutan.

Henrik Kalmeti tegelane, kes **Liisa Saaremäeli** ära räägib, on vast kõige suurem munn oma maneeridelt, tema tahab lihtsalt punni eest ära saada, aga tema mängurlust on ka selle võrra lihtsam lahti häkkida. See ongi Tinderi-poisi arsenal, millega Kalmet paugutab. Sarkastiline kõvaksajamine, irooniline enese erutamine. Ehk ainult **Tõnis Niinemetsa** mängitud mehed võtavad suhteväärki tõsisemalt, samastuvalt. Rebane ja Kalmet põrgatavad oma repliike mõõdetult vastu toaseina justkui partnerihakatisega seinatennist mängides: üks kasutab reketina eruditsiooni, teine toorest erektsiooni.

Illimar Vihmari lavakujunduses on ilmset osutavust: kolm peeglit lava paremal poolel ja kolm riidekappi lava vasakus nurgas, viide sellele, et kuigi näitlejaid on enamasti laval kaks, siis kordagi ei olda laval kahekesi, alati on seal kapis või peegelpildis keegi nähtamatu kolmas veel. Samas on suudetud tekitada habras ja huvitav tasakaal argise ja tingliku vahel: hakkab silma rekvisiitide puudumine, et suure halli taustatekstiiliga on lavaruum aetud veidike kreeni ning et elutoadiivani ees on vaipa markeeriv pleksiklaas. Samasugune abstraktsuse ja konkreetsuse veiklevus paistab kätte ka neis labürintides lahtiharutatavatest suhtelõimedest. Üksteisele seatakse justkui lõkse ja siis süüdistatakse partnerit sinna lõksu langemises või pettutakse iseenda jahimeheharjumuste tüütavas korduvuses.

Näeme kuues eri variatsioonis, kuidas inimesed sundkäituvad, sundarmuvad, sundanduvad, sundsöötavad, nii nagu labürindi seinad juhatavad. Tegelased on kolmekümnendate keskpaigas. Mõnda on petetud, mõni on ise petnud. Mõni üritab vastleitud partneriga tõeliselt kontakti saada, teine otsib partneris iseennast, kolmas loodab armuseikluse käigus end hetkekski unustada või partneriga seksides frustratsiooni ravida. See on eluperiood, mil üldiselt lähisuhetes pettutakse, küsimus on selles, mis järeldusi sellisest pettumusest tehakse. Sander Rebane, kelle ta kolm pruuti lõpustseenis riidest lahti võtavad, jääb diivanile lebama kui ristilöödu, selline ristilöödu, kes tõigi end nagu kord ja kohus inimkonna pattude eest ohviks, aga noh… diivanil.

Ma ei tea, miks siin jälle „Kevade" meelde tuleb, aga ikkagi meenus ka see hetk, kus haigusest taastuv Arno küsib Raja Teelelt, et kas too oleks kurb, kui Arno ära sureks. Kas me seda otsimegi suhetest? Kindlust, et keegi oleks kurb, kui ma ära sureks? Kas sellest kurbusest piisabki või on üldse armastuse järele küsimine kurbusesõltuvuse ilming? Mis ajas ikkagi Tootsi Teelet uputama (sest ta pidi ju ometi aimama, et midagi seal õhukesel läbipaistvamal jääpaigal ühel hetkel murdub, millest muidu see nüke üldse)? Surma- ja armutungi läbipõimitus näib olevat ka ülejäänud lavastusest oma abstraktsuse-kujundlikkusega irduva lõpustseeni üks osutusist. Karolin Jürise korpuse ümber põimub päris viimases, **Christin Tauli** seatud tantsulises pildis ussipulm. Kümnest väänlevast käest ümbritsetuna kaovad Jürise piirjooned, kuni näen tekkinud puntras Medusa pead. „Kahekesi" ainult süvendas mu skepsist ja ärevust romantilise armuelu suhtes. Nii et võtan sõnad tagasi: selline isiklik-pihtimuslik, ehk isegi autoteraapilise taotlusega romantiline künism võib osutuda vägagi üldistusjõuliseks.

Foto: Siim Vahur

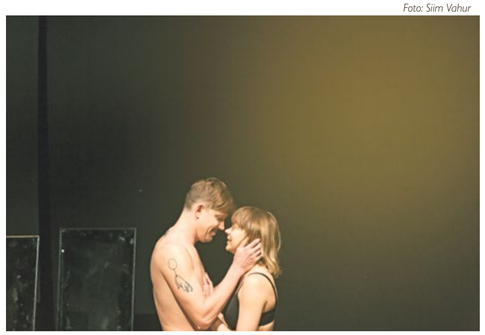

„**KAHEKESI**", KINOTEATER, 90 MIN. AUTOR JA LAVASTAJA PAAVO PIIK, KUNSTNIK ILLIMAR VIHMAR, VALGUSKUNSTNIK IVAR PITERSKIHH, HELIKUJUNDAJA RAIDO LINKMANN. OSADES KAROLIN JÜRISE, HENRIK KALMET, TÕNIS NIINEMETS, URSULA RATASEPP, SANDER REBANE JA LIISA SAAREMÄEL.

Muusikarubriigile keerab volüümi juurde: biit me

Fota: Meisi Volt

UUS EESTI BIIT

RITA RAY

Küsis **Mariliis Mõttus**

Aasta algul oma debüütalbumiga „Old Love Will Rust" neljale Eesti muusikaauhinnale kandideerinud ning *blue-eyed soul*'iga kohalikku muusikamaailma värskeid tuuli toonud Rita Ray räägib, mis teda soulmuusikas köidab ning mida ta popmuusikalt tulevikus ootab.

Oled läinud aasta üks kõrgeima tähelennuga eesti muusikuid. Kuidas su elu selle mõne kuuga muutunud on?
Mõne kuuga mitte eriti, aga võrreldes aastataguse ajaga päris pööraselt. Albumil läheb üle ootuste hästi ja varsti on LPst valmimas ka hõbedane uusväljalase. Meeldiv, et plaadiga on kaasnenud palju toredat mürakära-melu. See on see, mida mu hing kohutaval kombel ihkas, seega olen ülimalt tänulik ja õnnelik.

Mõnda aega tagasi ütlesid, et uue muusikuna on vaja end pidevalt tõestada. Kas praeguseks on hing natuke kergem või tekitab sind saatnud edu just omakorda uusi väljakutseid?
See pidev tõestamisvajadus lähtus naislaulja stereotüübist. Hing on kindlasti kergem, aga uusi väljakutseid tuleb pidevalt juurde. Soovin võimalikult ruttu koos bändis mängivate muusikutega uuesti stuudiosse naasta ja salvestada uut materjali. Ma ei tahaks pikalt sellele plaadile pikutama jääda, seda enam, et see oli ikkagi debüütalbum.

Mis on sinu enda arvates see, mis su muusika puhul inimestele nii korda läheb?
Olen ise ka hämmingus, kui paljudele mu muusika korda läheb. Tahaks loota, et ehk kunagi saabub hetk, mil popmuusika ei ole naiste väärtust devalveeriv räpp või suvaliste jopede kodukeldris „produtseeritud" seosetu mula. Ehk saabub aeg, mil enamikule meist meeldib kõnetav ja sõnumiga muusika. *Call me old fashioned*, aga nii ma arvan. Olen igatahes ülimalt tänulik kõikidele fännidele ja kuulajatele, kes on leidnud mu muusikast midagi, mis neid liigutab.

Eri muusikastiilidega käib kaasas ka teatav sümbolite pagas, mis mõjutab artisti imagot, kuid kandub edasi ka tema tavaellu. Mis sind nii soulmuusika kui ka sellega kaasneva maailma puhul kõige rohkem köidab?
Ausus ja siirus. Need tänapäeval kaks raskesti leitavat nähtust. Olen oma loomingus üpriski aus ja üritan hoida samu väärtusi ka n-ö tavaelus. Need sõnad kipuvad inimestel millegipärast ununema. Lisaksin sinna veel ka heatahtlikkuse. Ma usun, et praegune aeg on ideaalne järelemõtlemiseks. Tasub arutleda, kuidas me oleme senise elu jooksul käitunud, ja järele vaadata, kas me oleme need, kes me tahaksime või võiksime olla. Meie igapäevaelu on olnud nagu orav rattas jooksmine, nüüd on hetk, mil mitte arutult ringi tuisata.

Kui sinu debüütalbum rääkis sinu endisest suhtest, siis mis teemad sind praegu enim kõnetavad? Kas sul on uus materjal juba töös?
Eks armastus kui selline on kahtlemata intrigeeriv ja müstiline, aga siin maailmas on ka palju muud põnevat ja head, millest kirjutada. Usun, et inspiratsioonivaeguse üle ma kurta ei saa. Olen natuke juba uue materjaliga tegelenud, aga praeguse olukorra tõttu on kohtumine teiste muusikutega veidi raskendatud. Loodetavasti saabub see päev rutemini, kui ma arvata oskan.

Mis sulle endale praegu muusika puhul – arvestades nii kodu- kui ka vööramaiseid artiste ja eri muusikanähtusi – kõige rohkem korda läheb?
Lihtsalt imeline on näha kõrvalt sellise bändi nagu Vulfpeck fenomeni. Kui keegi ei ole veel mingil põhjusel neist midagi kuulnud, siis soovitan end kärmelt kurssi viia. Nende põhjal võib loota, et äkki on taas moodi minemas tohutu musikaalsus, suurepärane laulukirjutamisoskus ja pööraselt hea meelelahutuslik pool. See tähendab seda, et nad on *live*'is sama head ja ehk paremadki kui stuudios. Kui keegi plaanib neid nüüd esimest korda kuulata, siis nende viimane kontsert „Live at Madison Square Garden" on kindlasti õige valik, millele kõrv peale panna.

Praegu ei saa üle ega ümber koroonaviiruse mõjust kultuurivaldkonnale. Kuidas praegune olukord sinu elu mõjutab?
Kõik kontserdid on tühistatud või edasi lükatud. Selles mõttes on mu sissetulek peaaegu kadunud. Aga pole midagi parata. Olukorras tuleb näha positiivset, tegeleda kirjutamise ja harjutamisega. See on üsna tõenäoline, et muusikute tase tõuseb pärast seda kriisi märgatavalt. Ega need kontserdid ka tegemata jää. Selles mõttes on kõik samas situatsioonis. Tuleb kodus püsida, keskenduda enese harimisele ja teha olukord endale võimalikult meeldivaks. Vingusin alles hiljuti, et mul ei jää üldse kirjutamiseks ega harjutamiseks aega… Tuleb olla ettevaatlik, mida soovid. See võib täituda.

Pane kõrv peale:
facebook.com/ritaraymusic

KUULA IDA RAADIOST

Anne Vetik saatekülalise Heinrich Sepaga. Fota: IDA Raadio

MATERIALISM

„Materialism" on IDA Raadio moe- ja disainisaade, mis läheneb mõlemale teemale kriitiliselt, kuid respektiga. Saatejuht Anne Vetik on hõljunud moepuljongis viimased 15 aastat ning selleks et Eesti moemaastiku hallidel aladel (*pun intended*) figureerides mitte igavusse ära surra, üritab ta avada käsitletavat ootamatute nurkade alt. Mis saakski olla rohkem klišee, kuid tänapäeva mood toetub paljus just klišeedega kaasaminemisele – vt Gucci viimase viie aasta plahvatuslikku edu. Annel käivad külas moedisainerid, kunstiteadlased ja kõikvõimalikud tegelased, kes moodi ja disaini kas teevad või teenindavad. Iga külaline võtab kaasa muusikat, mis tal moega seostub, ja jutu vahele mängitakse lugusid. Viimaseid saateid järele kuulates saad teada, kuidas on käinud käsikäes kväärkultuur ja mood, mis palad on olnud taustaks Roberta Eineri Londoni *catwalk*'il ning mis printsiipidest lähtudes kogutakse ja säilitatakse disaini Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseumis. Nagu ütles paljude supermodellide ristiema Tyra Banks: „Smart, but make it fashion!"

Fota: IDA Raadio

KORROSIOON

„Korrosioon" on olnud IDA kavas raadio algusaegadest saati. See oli tõenäoliselt ka IDA esimene raskemuusika saade ja läks eetrisse neljapäevasel pärastlõunal. Hiljem sai saade ilmselgetel põhjustel õhtusesse vööndisse tõstetud – päevase aja kohta oli muusikavalik natuke liiga intensiivne. Saatejuht Raimond Põldmaale oli see tema esimene raadiosaade üldse ning närv seega suur, kuid pärast oli tunne hea ning IDA asutajate kiidusõnad andsid inspiratsiooni ja motivatsiooni jätkata. Põldmaa mängib raskemuusikat kogu spektrist ja puudutab aeg-ajalt ka teisi žanre, mis on raskemuusikaga otsapidi seotud, kuid kindlasti on tal ka oma lemmikstiilid, mida teistest tihemini lasta. „Otsustasin kohe alguses, et keskendun enamasti uuele muusikale ja uutele lugudele, tehes nii oma valiku kitsamaks. Melomaanina tahtsin juba noorest east end uue muusikaga kursis hoida, kuid viimastel aastatel olin hakanud laisaks minema ning jäänud kindlaks endistele lemmikutele. Tänu „Korrosioonile" on see muutunud. Nüüdseks on tehtud 23 saadet. Saatekülalisi veel käinud pole, kuid ehk jõuan nendeni tulevikus. See merekonteiner Telliskivi Loomelinnakus on kalliks saanud ning loodetavasti on mul võimalik külastada seda veel aastaid," sõnab ta.

IDA ON KULTUURIPLATVORM, MIS TEGUTSEB *ONLINE*-RAADIO JA SÜNDMUSTE KORRALDAJANA TALLINNAS JA HELSINGIS. KUULA RAADIOT AADRESSIL *IDAIDAIDA.NET*.

Sander Varusk. Fota: Arne Holm

VIHJE

Tänapäeva tohutu muusikavoo juures ei ole sugugi vähem oluline see, kus peituvad meieni jõudva loomingu juured. Siin aitab välja Sander Varuski juhitav R2 saade „Popikroonikad", mis jutustab populaarse muusika ajaloost erinevate žanrite, stiilide, plaadifirmade, skeenede, artistide ja bändide vahendusel. Saade on eetris laupäeviti kell 13–14. Vaata lisaks: *facebook.com/Popikroonikad*

Erik Juhandi – Jalutuskäigud mere ääres
(2020)
■■■□□

Kuulas Vootele Ruusmaa

Erik Juhandi EP „Jalutuskäigud mere ääres" on eksperimenteeriv ja variatiivne. Viiest loost koosnev teos teeb põgusa sissevaate luulesse, bluusi ja mõneti trubaduurlikult kõlavasse loomingusse.

Juhandi on enda kohta öelnud, et ta on luuletaja, teatrikriitik ja muusik. Albumi on ta loonud koostöös Ats Kruusinguga, kes mängis olulist rolli erinevate instrumentide sissemängimisel (lõõtspill, elektrikitarr, basskitarr). Plaadi „Jalutuskäigud mere ääres" produtsent ja lugude kaasgenereerija on aga Ann-Lisett Rebane, kes on folkmuusika huvilistele tuntud kooseisust Duo Ruut.

Psühhedeelset bluusi saadab enamikus lugudes tuulekell. „Kas ma võin" kõlab ääretult isiklikult ja heas mõttes veidralt, „Roheline kelluke" vastukaaluks melanhoolselt ja merekohinas kaugusesse triiviva laevukesena. Pala „Mu päikene paistab" saateks on tume foon, millele lauldakse regilaulu maneeri kasutades elu ilust ja valust. Analoogse temaatikaga, kuid palju ekspressiivsem on „Tere tulemast põrgusse". „Nomaad" loob filmiliku õhustiku ja emotsiooni, millega on kerge samastuda. Esiletõstmist väärt on vilistades esitatud meloodia, mis annab loole eriskummalise graatsia.

Kuigi selles eklektikas jääb puudu kontsentreeritusest ja koos hoidvast vormist, on „Jalutuskäigud mere ääres" julge helikeelega ning pakub üldmuljena mitmekülgset kuulamist.

Olav Ehala – Muusika filmist „Don Juan Tallinnas"
(Raadio Kohila, 2020)
■■■■■

Kuulas Ahto Külvet / Psühhoteek

„Don Juan Tallinnas" on 18 looga kauamängiv, mis on antud välja suure armastuse ning austusega materjali ja helilooja vastu. Plaadiümbriselt leiab fragmente filmikaadritest ja -plakatist ning režiivihiku lehekülgedest, lisaks eraldi voldiku, kus on juttu linateose ja selle muusika sünniloost koos filmiuurija ja kunstiajaloolase Eva Näripea tekstiga. Ja see on väga oluline – sellise filmi muusikat ei saa taustateadmisteta hinnata.

„DJT" oli omal ajal paras läbikukkumine – 1974. aastal hääletati see kinoajakirja Sovetski Ekran ankeetküsitluse põhjal üheks „üleliiduliselt halvimaks filmiks". Äärmused ongi äärmiselt põnevad, nii on „DJTst" saanud praeguseks vaat et Eesti kõige *camp*'likum linalugu. Kui otsida üle maailma antud hindeid, keerlevad need nüüd maksimumpunktide juures.

Muusika kirjutas paari päevaga kokku toona vaevalt 21-aastane ja alles konservatooriumi esimese kursuse läbi teinud Olav Ehala. Albumil on otsekui noore ja geniaalse Olav Ehala portfoolio – lugusid pritsib tulevärgina seinast seina, *funk*'ist diksiländini ning esitajatena Collage'ist, Heli Läätse, Heidy Tamme ja Lembit Ulfsakini.

Plaadil torkavad kõrva ning võluvad monoheli ja vana kooli kino-*sound*. Masterdaja Lauri Liivak on jätnud heli võimalikult autentseks, sellega ei ole trikitatud ning seda ei ole keeratud magusaks ja paksuks.

B-poolelt leiame pärli, mis juba üksinda teeb selle plaadi eesti muusikas oluliseks – loo „Vaid see on armastus". See on laul, mida me kõik teame ja mis jõudis 46 aastat hiljem 2017. aasta laulupeo repertuaari.

Etapp Kyle – Nolove
(Ostgut Ton, 2020)
■■■■□

Kuulas Kärt Kelder

Kuulan ja kuulan. Päevast päeva. Mitmeid kordi. Varahommikul. Lõunatades. Hilja öösel. Seistes ja lamades. Autos ja sportides. Üks on seega kindel – „Nolove" on hea album.

Viimase kahe EPga tundub, nagu ukraina juurtega artisti looming oleks saanud rohkem valmis. Kui „Alpha" üllatas varasemast suurema atmosfäärilise kõlaga, siis värskelt välja antud „Nolove'i" puhul hakkab kõrva eksperimentaalsus. Produktsioonis kumab küll läbi Etapp Kyle'i lihvitud hüpnootiline stiil, kuid artisti looming ei ole siiski üks ühele äratuntav. Varasema ühtlase kulgemise asemel on lugude sisse siginenud pausid ja idamaine tumedus.

Ambient'like *sound*'ide ja elektroonilise melanhoolia kõrval on endiselt jäetud ruumi ka *techno*'le. Teose ülesehitus pole üksluine, vaid iga pala liigub sujuvalt üle järgmiseks, võttes eelmisest kaasa midagi, mida omas versioonis edasi arendada. Kui nimilugu „Nolove" loob albumile omase raamistiku eksperimentaalsuse ja atmosfäärilisusega, siis „Unseen" ja „Polar" kannavad kõla edasi klubimuusika kiiremas taktis. „Eden" kujutab oma ilus ja kurbuses aga tõelist maiuspala, sidudes oskuslikult kokku eelmise kolme *track*'i meelestatuse.

Etapp Kyle on pühendanud albumi oma kodulinnadele Lääne-Ukrainas, millest tuleneb arvatavasti EP emotsionaalsem laetus. Kas katsetus või mitte, loodan, et see uus kõla domineerib ka artisti tulevastel plaatidel.

HUNT / New Mysterian – Split
(This & That Tapes, 2020)
■■■■□

Kuulas Mari Pihl

Tants ja trall šamaanivihmametsas, pidu päädib nõia hütikeses! Tegemist on ühe kobeda ja kauni kassetiga, millel figureerib kaks duot (mõlemad peaaegu triod!) kahest maailma eri otsast. Ülekaalukas panustaja (enamiku lugudega) on meie oma HUNT (Hannaliisa Uusma ja Brigitta Davidjants, VJ Kristin Pärn sageli kambas), kelle avastas USA leibelit This & That Tapes omav paarike, sirvides Tallinn Music Weeki esinejate nimekirja. Teine on debüteeriv Philadelphia duo New Mysterians (Brigitte Benecke ja Steph Cole, sage kaaslane Katie Haegele).

HUNT teeb otsa lahti looga „Witchcraft", mis manab pähe Kitzbergi draama viies vaatuses (HUNT ja nõidus – libahunt) ning juhatab sisse teekonna, mis on kelmikalt kummituslik ja ulmeliselt katsetuslik, sosistav ja posiv, luues lopsaka ja mitmekesise helimaakoha, kus seda ja teist paitada, patsutada, avastada. Katsetatakse küll triphoplike biitidega, küll dzässilikuma rütmiga, aga kogu kombo jääb meeldivalt ühtlane ja soe. Ühtlane, aga mitte üheülbaline! Näiteks „Siberia" kõlab justkui omamoodi arendus Jakob Juhkami ja Els Himma „Õhtusest karjamaast". Lugu „Noka vahel" oleks vabalt võinud EV 102. aastapäeva linnuteemalisel kontserdil kõrge lennu teha. „Noka vahel" peategelased part ja kajakas on uued jumalad lindude seas…

New Mysterian siseneb kassetile lõpupoole ja annab tähelepanule puhkust, jalgadele valu! On kohe kontrastselt süntpopim, üheplaanilisem, heakõlalisem, nagu üks elektrooniline tantsumusa olema peabki. Ei midagi ülemäära meeldejäävat, aga omalaadne sünt võib käivitada neid, kellele läheb korda nt *witch house* (Crystal Castles, TR/ST, Salem jt). „You're here to dance," kõlab kristallselge kahehäälne kutse tantsule. Elektromüstiline läbi keha lõdvestumine võib alata.

Taavi-Peeter Liiv – Absurd
(2020)
■■■■□

Kuulas Kaspar Viilup

Eesti autoripopist rääkides ei saa kuidagi mööda Vaiko Eplikust, see on fakt. Seetõttu on ka mõistetav, miks meil on tekkinud kodumaine minižanr eplik-*core*, mis tähistab sarnast postestraadlikku ja protohipsterlikku naivistlikku popmuusikat ja millest pole viimastel aastatel siinmail puudust tulnud. Näiteks ansambel Ouu alustas debüütplaadil samalt pinnalt, aga tüdines sellest ja rändas edasi kuskile Tame Impala psühhopopi kosmosesse. Taavi-Peeter Liiv, kes katsetas oma esimesel lühialbumil veidramate mustritega, on jõudnud samuti kindlalt epliklikku sadamasse.

Pealiskaudsel kuulamisel võibki ekslikult arvata, et „Absurd" on Vaiko Epliku kaduma läinud album mõne aasta tagant. Plaadi esimene pool meenutab kangesti kevadsuvist armupilves hõljumist, mida kohtas eriti plaadil „Neljas" („Absurd", „Soe ja hea"), aga midagi pistab ka „V ehk Tants klavessiini ümber" pseudorenessansist vahele („Sõõris"). Kui aga albumiga rohkem aega veeta ja lasta sel avaneda, hakkab välja paistma Liivi lai kuulamisspekter. Eplik on kõige selgem ja lihtsam ankur, kust kinni hakata, kuid seal on ka midagi Bibiost, Mac DeMarcost, 1960. aastate kuldaja popist ja miks mitte ka kõige moodsamast elektroonikast.

„Absurdi" tipp on lõpulugu „Võõrad käed", mis on minu jaoks täielik müsteerium. Refrääni kitarrikäik, veider heeliumivokaal ja nakkav dissonants (see on paradoks, aga kuulake ise!) jäävad painama ja kutsuvad tagasi. Kui jätta kõrvale „Piigid", mis sobinuks pigem koosluse Seltskond Pargis järgmisele plaadile, on album praktiliselt veatu. Kodumaise popi tippsaavutus.

Wondering O – ? r u
(Heaven's Trumpet, 2020)
■■■■□

Kuulas Kärt Kelder

Koroonakarantiini ajal on osutunud populaarseks igasugused kultuuriüritused interneti vahendusel. Wondering O ehk Mihkel Tombergi albumit „? r u" võib käsitleda samuti kui kontserdivõimalust kodus. Tundub, nagu kuulajale esineks väljamaa kitsaste linnatänavate vahehoones orkester, mille instrumentide kõla on pakitud elektroonilise muusika vormi. Ju on kujutluse põhjuseks ka tõsiasi, et Tomberg salvestas helid Roomas ning kasutas nende lugudeks raamimisel modulaarsüntesaatorit.

Kui kogu mainitud kombinatsioon kõlab keeruliselt, on asjalood tegelikult vastupidised. „? r u" on album, mis on lihtsalt manustatav ka neile, kes vaatavad eksperimentaalsema muusika poole pigem kahtlusega. „? r u" erineb seejuures Wondering O varasemast *drone*'i- ja *ambient*'i-kesksest kõlast eelkõige rütmikuse, konkreetsuse ja osaliselt ka helguse poolest.

Wondering O varasemate albumite puhul olen täheldanud rohkem ühte stiili kinnijäämist, ent „? r u" pakub pidevalt vaheldust. Helirännak varieerub *ambient*'likust kulgemisest kiirete ksülofonilaadsete nootide ja rütmikate trummipõrinateni. Ülesehitus on sujuv, eelnevad lood toetavad järgmisi ning iga uus *track* loob tervikule omaette lisaväärtuse.

Märgiline on ka albumi „? r u" pealkiri. Küsimärk viitab erinevatele päringutele, nagu „kuidas", „kus", „miks", ning jätkub sõnaga „oled". Seega peegeldab kombinatsioon „? r u" tabavalt praegust aega, kus karantiinis olles on pähe siginenud nii mõnigi eksistentsiaalne küsimus. Neile võib isegi vastuse saada, kui mediteerida ja lasta albumil algusest lõpuni endast läbi kõlada.

FILMIKRIITIKUTE SULEPROOV ANNO 2020

Müürilehe noorte filmikriitikute suleproov toimus juba kuuendat korda. Konkursile saadetud arvustuste seast valisid võidutööd välja žürii esinaine ja filmiajakirjanik **Aurelia Aasa**, näitleja **Mirtel Pohla**, **Tiit Tuumalu** PÖFFist, Eesti Filmi Instituudi dokiekspert **Filipp Kruusvall** ja Müürilehe kultuuritoimetaja **Aleksander Tsapov**. Parima kirjatöö autorit ootab rahaline stipendium (400 €) Eesti Filmi Instituudilt. Teise koha pälvijale on tagatud aasta lõpuni prii pääs kõikidele Sõpruse ja Elektriteatri tavaseanssidele. Kolmanda koha saajale kingitakse kinopiletid Sõpruselt või Elektriteatrilt ja Artiselt, mis tagavad sissepääsu vabalt valitud tavaseanssidele.

Filmikriitikat kiputakse tänapäeval pidama kaduvaks nähtuseks. Või on see kriitikute enda kurbirooniline sisekaemus, sest tundub, et pole piisavalt lugejaid, raha ega järelkasvu? Müürilehe filmikriitikute konkurss tõestab, et vähemasti huvi on valdkonna vastu suur. Olles esimest korda säärase sündmuse eestvedaja rollis, valdas mind esimesed kaks nädalat isegi teatav ärevus. Tüüpiline inimlik kahtlus stiilis „Mis saab siis, kui keegi ei kirjuta?". Seda siiram oli õnnetunne, kui võistluse kahel viimasel päeval tuli kolinal kirju.

Osalejaid oli ligikaudu kuuskümmend – see on filmikriitikute konkursi jaoks suurima osalejate arvuga aasta. Esikolmiku väljaselgitamine oli igal juhul pead murdma panev ülesanne, sest tugevaid töid oli palju. Seega, kui seda tagasihoidlikku sissejuhatust peaks juhtumisi lugema keegi, kes jäi poodiumikohast ilma, siis minu sügav kummardus nähtud töö ja vaeva eest. Iga kirjatükk pakkus midagi uut ja huvitavat.

Kõige märgilisem oli ehk filmivalik. Kuigi esines ka erandeid – filme, mida oli nähtud PÖFFil või Netflixi vahendusel –, eristus selgelt populaarsete linateoste rida. Etteotsa jäid „Jokker" ja „Majakas". Kolmanda koha ja kõige arvustatuma eesti filmi tiitli pälvis „Talve". Rohkelt arvustusi tõi ka „Jaanipäev". See annab omakorda aimu, mis filmid on aastatel 2019 ja 2020 enim puudutanud ning hinge läinud – või hoopis ärritanud, sest seisukohti oli erisuguseid.

Tööde puhul võibki tõsta ennekõike esile arvamuse avaldamise julgust, olgu see arvamus milline tahes. Kui on miski, millest jäi kohati vajaka, siis ehk sügavamast analüüsist või laiema konteksti tunnetusest. Selle kõrval oli aga tervitatav näha julgeid seisukohavõtte, mis ei jõudnud küll trükki, ent olid lugedes enam kui karastavad.

Esikolmik, mille leiab siitsamast, ühendas endas aga nii teksti- ja filmitaju kui ka värskendava hoogsuse.

Aurelia Aasa, žürii esinaine

AGA KUHU SÜDA JÄI?

Vaatas **Elss Raidmets**

Kui „Talve" kinoekraanidele jõudis, oli pea iga naisteajakiri ja jutusaade ristinud selle juba pidulikult *must-see*-filmiimeks.

50 aastat pärast **Arvo Kruusementi** „Kevadet" on Paunvere lugudest vändatud filmide tsükkel viimaks aastaaegadele ringi peale teinud. Vaatajanumbreid kokku lüües võib lugeda **Ergo Kulla** „Talve" ekraniseeringu õnnestunuks ja väsimatu turunduskampaania esimesi vilju sai Apollo Film Productions lõigata juba avanädala kinokülastajate arvu pealt, mis paigutus samasse kaalukategooriasse viimaste aastate kassatitaanide „Tõe ja õiguse" ja „Klassikokkutulekuga".

Tele- ja teatrimaastikul nime teinud stsenarist **Martin Algus** on kohendanud kesist algmaterjali lõdva randmega ja sisulised vangerdused lähtuvad paljuski sellest, kes eelmiste filmide peaosalistest veel surnud või viinakuradi küüsis ei ole. Tuleb nentida, et too nimekiri pole just pikkade killast. Sestap on „Talve" sisul sama palju seost raamatuga kui raamatul endal **Oskar Lutsuga** – seda peaaegu polegi.

Sündmustikule lükkab hoo sisse Arno Tali poeg Arnold (**Franz Malmsten**), kes saabub Paunverre Austriast, et Talitada kodutalus ja käia isa tallatud teid (mida ta ka sõna otseses mõttes lõviosa filmist teeb). Külas ootab teda ees terve plejaad tapeetkaraktereid, kelle võib taandada lihtsustavalt kahte kategooriasse: vanad hitid ja uued tulijad. Sealjuures seisab külarahvas veel II maailmasõja lävel, kuid see nüanss rikastab ennemini kostüüme kui sisu.

Paunvere kaevuvesi on nähtavasti saastunud mingi eriti kange afrodisiaakumiga, sest ilma igasuguse väljaloetava algimpulsita armuvad kõik terve suve vältel kõigisse ja kogu madina epitsentriks saabki terve assortii erisugustest armukolmnurkadest. Olgugi et kangelaste tegemised peaksid juhinduma kirglikust armastusest, pole neid kõige keerukamaid ja magusamaid armuvalupuntraid eriti raatsitud või osatud lahti harutada.

Leige romantika kurnab, aga naistegelaste üheplaaniline ja lihtsakoeline kujutamine juba solvab. Mõnuga on visatud leili väsinud narratiivile, kus lõppeks võidavad ilusad ja vagad tüdrukud, kangemad ja ambitsioonikamad saavad aga jälle karistada. Lisaks on keeruliste tüdrukute ikooni Raja Teele (**Riina Hein**) volüüminuppu nii suure pühendumusega maha keeratud, et vaid vaevu-vaevu võib kuulda tema iseloomu riismeid jääaugust heledal häälel „appi-appi!" hüüdmas. Kui kõrvutada „Talvet" tema pool sajandit tagasi sündinud vanema venna „Kevadega", on tagumine kummalisel kombel progressiivsem.

„TALVE" (EESTI), 91 MIN. REŽISSÖÖR ERGO KULD, STSENARIST MARTIN ALGUS. OSADES FRANZ MALMSTEN, HENESSI SCHMIDT, KARL ROBERT SAAREMÄE, MÄRT KOIK JT.

Süžee puudujääkide korvamisel tõttavad appi maastikukaadrid, mida võiks suurema vaevata Isamaale valimisreklaami pähe maha müüa: lopsakad kuldsed põllud, erksinine taevas, salapärane udu, jaanilõkked, suitsusaunad. Säärane rõhuasetus suunab tõhusalt tähelepanu sisult eemale – tahtmatult libiseb pilk üle kinosaali ja kohtan pensionäride merd skannides üsna mitut loodusidüllist hüpnotiseeritud näolappi.

„Talve" tahab kõigest väest anda palavalt armastatud saagale väärikat lõppu, olles samal ajal seeditav ka Hollywoodi kraamiga nuumatud nooremale vaatajale. Meeleheitliku meeldimismissiooni tõttu jääb „Talve" aga loojutustamises ulpima mugavustsooni, napib eellaste särtsu ja siirust ning edeva värvilise kardina taga haigutab pooleteise tunni jagu laisalt kokku klopsitud vaakumit.

Kinost koju jõudes avastan veel, et filmi ingliskeelne pealkiri on „Where the Heart Is".

Muigan ja mõtlen: „*Where the heart is*… tõepoolest."

Elss Raidmets on kunstiteaduse tudeng, kellel pole oma kahekümne eluaasta jooksul veel õnnestunud välja nuputada, milles tema iva on. Ta loodab, et iva leiab ta õigel ajal ise üles.

STALIN MOOTORRATTAGA EI KIHUTA

Vaatas **Vanja**

Kui **Tommy Cash** vaataks **Miguel Llansó** filmi „Jeesus juhatab Sind kiirteele", poleks ta mitte ainult kindel, et suudab luua ägedama ja omanäolisema maailma (kuigi tal praegu veel ei ole filmitegemiseks aega), vaid ta laseks endal ka nakatuda sellest rääsunud tselluloidimaigulisest popgroteskist. Sest olles oma silmad kord juba ettevaatamatult ekraanile avanud, mässib Maxwell Smarti ja Batmani segune kärbeste planeedi saladus igaühe quasimodoliku peakangelase kallima vollüümikasse embusesse, mille haardest pääseb vaid Etioopia kõrbetolmus paneeritult laserikiirtes fritituna. Lühidalt kokku võttes on filmikogemus nagu MS-DOSi „Matrix", katoliiklik lauatelefonide ja sektsioonkappidega küberulme. Ei tea, kuidas õnnestus filmi tegijatel üldsuse tähelepanu ära petta ja kõik pilgud **Christopher Nolani** „Teneti" jaoks Laagna uulitsa sulgemisele suunata, kui kõrval teine kaamerainimeste komplekt Tallinna teletornist alla pudenema valmistus. Samas, jah, totrust ja teralisust, ebaseksuaalset erootikat ja kaasaskantavaid matkatelereid soovisin isegi hommikusöögiks ning pigem on hea, et seda ette ei teadnud ja prussakate öistest seiklustest palistatud rasvastelt nõudelt vastu võtsin.

Filmiloo varasalvede kartoteegikastides leidub veel küllaldaselt žanrimõjurite ja viitevõimaluste perfokaarte. Igasugune sildistamine on aga võimu näitamine, allutamise akt. Siin ja praegu on tõeliselt oluline siiski ainult üks juhuslik seik: see on nüüdisaegse kohaliku filmimaastiku elav, võitlev ja särisev (olgugi küüslaugust lehkava hingeõhuga) osa. Filmist õhkub ebatervet fanaatilist indu ja – palun ette vabandust – isegi perversset rõõmu ning naudingut südamelähedaste reliikviatega mängimisest. Tõenäoliselt on teos alaealistele ebasoovitatav, konservatiivsele (loe: maksujõulisele) kultuurigurmaanile väljakannatamatu, teravate elamuste sõltlasele lapsik ja vähemalt lõputiitrid epileptikutele vastunäidustatud. Ent kontekst, seltsimehed! Kontekst! Värskendavalt suvaline tõmbeiil **Raine Karbi** monumentaalteoste järgse kultuurikeskkonna akendeta koridorides jutlustab oma virvarsuses teeloleku võimaluse vabastavast toimest, rõõmustades ja joovastudes samas kergendunult iseenese sürreaalsusest.

Võimumängud suunduvad ikka katakombidesse. **Stalin** mootorrattaga ei kihuta (kuigi seda võib kogeda isiklikus kinosaalis). Aga mida enam painajalik paratamatus põski pitsitab, seda naerusuisem grimass peeglisse vaatajat tervitab.

Kõige kummalisem (kui mitte kriminaalsem) hispaania päritolu režissööri kahel mandril kokku lavastatud filmimängu Eestisse positsioneerimisel on ühiskonnakriitiline ja analüütiline teravus, mida annab siinmail otsida kõigis väljendusvormides, kaasa arvatud dokumentalistikas. Selleks ilmselt ongi vaja oskust olla omamoodi sõge ehk kohatu ja vaba, et igasuguse heakskiidu taotlemise alateadlikudki tungid jääksid juba eos idanemata. Pole ju mõtet loota ei akuutset sõna torgetega liistupüsivuse auhindamist, kui kultuur ja kontekst on „valed". Ning isegi kui („)tegelikult(") nii pole, võidab eneseusu fundamentalistide mängu nende eneste viisistamine.

„JEESUS JUHATAB SIND KIIRTEELE" („JESUS SHOWS YOU THE WAY TO THE HIGHWAY", HISPAANIA, EESTI, ETIOOPIA, LÄTI, RUMEENIA, SUURBRITANNIA), 82 MIN. REŽISSÖÖR-STSENARIST MIGUEL LLANSÓ. OSADES DANIEL TADESSE, AUGUSTIN MATEO, GERDA-ANETTE ALLIKAS JT.

Pseudonüümi **Vanja** taha varjuv noor filmikriitik soovib jätta end tutvustamata.

EMPAATIA JA KATKISED IHAD

Vaatas **Johan Haldna**

„Piitsavars" on lugu kahest naisest, liast ning Mašast, kes otsivad sõjajärgses Leningradis võimalust eluga edasi liikuda. Nimitegelane lia töötab medõena sõjaväehaiglas, kui tema sõbranna Maša rindelt naaseb ning lia passiivsesse ellu muutust ja tuhinat toob.

„Piitsavars" algab sõnadega „Leningrad. Esimene sõjajärgne sügis". See on justkui eeldus, mis seab loo ja tegelased perspektiivi, kuid kummalisel kombel ei kujuta film sõda kunagi otseselt ning teeb seda ka kaudselt väga harva. See kohmakas ebakõla, trauma teadlik ignoreerimine kumab läbi filmi, kuid ei leia kunagi lahendust. Pingest pakatavale hetkele, kus üks peategelastest saab teadlikuks talle lähedase inimese surmast, järgnevad lühike vaikus ning dialoog:

„Hakkame minema."

„Kuhu?"

„Tantsima."

Kuid nõnda vaatajat ja tegelasi vägisi sõja ning trauma juurest eemale juhtides langeb fookus lõpuks just sellele. Ma usun, et seda pidas silmas ka **Jorge Luis Borges**, kui ta kirjutas: „Alati sama sõna väljajätmine ning kohmakate metafooride ja ilmsete parafraaside kasutamine on võib-olla kõige mõjusam viis [millelegi] osutada." Muidugi ei ole selline teadlik ignoreerimine kinomaailmas või jutustavas kunstis üldiselt haruldane. Tundmatu mõrvar on iga krimiromaani aluseks ja Lord Voldemorti kohta öeldi ikka „see-kelle-nime-ei-tohi-nimetada". „Piitsavarre" juures on hämmastav, et nii mõnelgi korral õnnestub **Kantemir Balagovil** vaataja pilk mujale suunata ning panna ta unustama, et on esimene sõjajärgne sügis. Kuidas?

„Piitsavarre" peategelased on tagasihoidlikel, pea silmapaistmatutel viisidel kummalised. Peategelane lia „külmub" ootamatutel hetkedel aeg-ajalt mõneks minutiks, olles võimetu liigutama või rääkima, ainult pea värisemas ning kurgust kostumas vaikne kägin. Nende „külmunud" stseenide jooksul küsib vaataja endalt tahes-tahtmata küsimusi, nagu „Mida ta mõtleb?" või „Mis selle põhjustas?", kuid vastust on võimatu leida. Ka tegelased tema ümber ei otsi seda, vaid – kui sellest üldse juttu tuleb – piirduvad nähtuse konstateerimisega. Veelgi märkimisväärsem on stseen, kus ekraanile ilmub esimest korda kolmeaastane Paša. Ta istub vannis, kaader on ülalt ja Paša pea kuklas, nii et nägu jääb kaadrisse. Selle nurga alt näib ta pea kehaga võrreldes haiglaselt suur, kuigi tegelikult on ta üks ainukesi terveid inimesi kogu filmis. Sellised poolikud ebakindlad kiiksud loovad lynchliku õõvaoru, kus võõrastus ning kummalisus ei lähtu tegelaste ebainimlikkusest, vaid just nende mittetäielikust inimlikkusest. Kahe peategelase vahele tekib ruum, mis on eraldatud ümbritsevast, kus pole ettekirjutusi ning mis allub nende katkistele ihadele ja soovidele. See ruum on ka esteetiliselt piiritletud: nende vahel valitsevad imeilusad kombinatsioonid sügavast rohelisest ja punasest. „Piitsavars" ei esita seda ruumi kunagi täies suuruses ja korraga, vaid avab seda järk-järgult pisikeste detailide kaudu. Vaataja kahtleb ning oletab ja minu jaoks on selle võtte üksikasjalikkus üks filmi imetlusväärseimaid tahke.

Lähtudes Borgesest on kerge öelda, et hea sõjafilm ei räägi sõjast ning sõja teadlikust ignoreerimisest saab film oma jõu. Balagov ületab selle lõhe sisu ja sõnumi vahel ning tekitab märkamatult empaatia tegelaste vastu, kelle soovid ning ihad tunduksid muidu vaatajale võõrad või haiglased.

„PIITSAVARS" („ДЫЛДА", VENEMAA), 145 MIN. REŽISSÖÖR-STSENARIST KANTEMIR BALAGOV. OSADES KONSTANTIN BALAKIREV, ANDREY BYKOV, OLGA DRAGUNOVA JT.

Johan Haldna pealiskaudne huvi filmide vastu süvenes pärast seda, kui ta nägi Jean-Pierre Melville'i „Punast ringi" ega leidnud viisi, kuidas kogetut kirjeldada. Mõnda aega hiljem luges ta John Cage'i, kes ütles, et kunst peaks olema miski, mis siseneb inimesse ning siis meenutab talle tühjust.

Teadliku elustiili eest seisab: slow.ee

KOLUMN

Lastesaamise keskkonnamõju üle arutamine on nii mõneski seltskonnas endiselt tabu, ent ajal, mil nooremad põlvkonnad juba ise häälekalt elamisväärset planeeti nõuavad, on see siiski igati kohane teemapüstitus.

LASTESAAMISEST VÄLJASUREVAL PLANEEDIL

Kirjutas **Helen Puistaja**, illustreeris **Stella Salumaa**

Kui sa oled vähegi keskkonnahoiu teemadest huvitatud, on ilmselt sinuni jõudnud teadmine, et parim, mida saad keskkonna heaks teha, on loobuda lastesaamisest. Rootsi Lundi ülikooli teadlaste uuringu kohaselt võib see säästa ühe lapse kohta kuni 58,6 tonni süsinikdioksiidi ekvivalenti aastas, samas kui selles edetabelis teisele kohale jääv keskkonnasõbralik tegu – autovaba elu – säästab 2,8 tonni.

Enne kui asud mind süüdistama eesti rahva väljasuretamise propageerimises, kinnitan, et see pole mu eesmärk. Küll aga olen mõelnud juba kaua selle üle, kas minu südametunnistus lubab lisada siia maailma veel ühe ressursse tarbiva inimese ning, veelgi enam, millise maailma oleme meie ja on varasemad generatsioonid oma tegudega järeltulijatele loonud.

MAAILMA RAHVASTIK JA SÜSINIKU JALAJÄLG

Alustame, nagu ikka, arvudest. Meid on siin maailmas palju. Täpsemalt öeldes 7,7 miljardit. Aastaks 2050 ilmselt juba 9,7 ja prognooside kohaselt jõuame rahvastikukurvi tippu selle sajandi lõpus umbes 11 miljardi inimesega. Üldiselt oleme rahvastiku kasvu hoogu veidi maha võtnud ja keskmine sündimus naise kohta on maailmas langenud. 1990. aasta 3,2 sünnilt praeguse 2,5 sünnini, mis on aastaks 2050 prognoositavalt 2,2. Kusjuures 2,1 on rahvaarvu hoidmiseks vajalik tasakaalupunkt. Eestis oli sündimus 2017. aastal 1,6, mis on ka Euroopa üldine keskmine. Kuigi meie iive on negatiivne, on statistikaameti andmetel rahvaarv viimased aastad tänu sisserände suurenemisele siiski kasvanud.

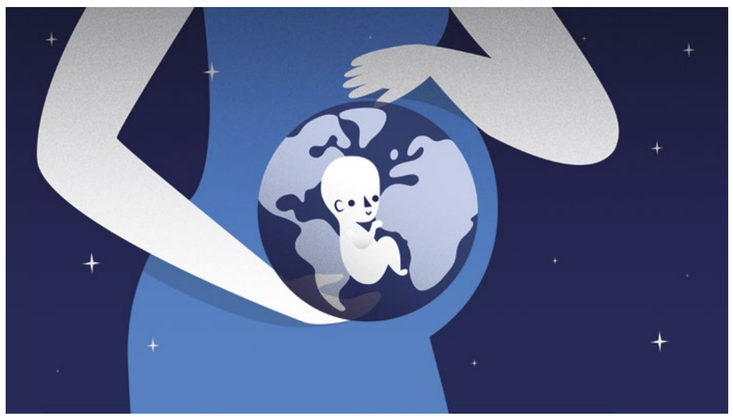

Samas on iga arenenud riigi elanik keskkonnale üsna kahjulik. Atmosfääriuuringute heite andmebaasi EDGAR kohaselt tekitab Eesti inimene aastas 18,6 tonni süsinikdioksiidi. USAs on selleks koguseks 16,1, Saksamaal 9,1, Hiinas 8,0 ja enamikus Aafrika riikides vähem kui tonn. Ehk maailma eri paigus on inimeste sõltuvus fossiilkütustest väga erinev. Sama kehtib muidugi ka sündimuse kohta.

Kui võtta need kaks punkti kokku, siis on ilmselge, et otsus saada vähem lapsi pole eri riikide puhul keskkonna seisukohalt päris võrdne argument. Angola on näiteks 5,6 lapsega maailma sündimuse edetabelis kolmandal kohal, samas kui riigi elaniku keskmine süsiniku jalajälg on üks tonn aastas. Austraalias sünnitab naine keskmiselt 1,8 last, aga seal on jalajälg 17 tonni. Ehk need 5,6 angolalast põhjustavad aastas alla kolmandiku ühe Austraalia ületarbimise kultuuris sündinud inimese tekitatud jalajäljest. Rääkimata 7,15 lapsega sündimuse tabeli tipus olevast Nigerist, kus elaniku keskmine süsiniku jalajälg on aastas vaid 0,1 tonni.

KVANTITEEDI KÜSIMUS

Kui nüüd inimese tasandilt välja suumida ja sõbralikult meie CO_2 eelarve ära jagada, jõuame teoreetilise küsimuseni: kas vähendada CO_2 kogust inimese kohta või vähendada inimeste arvu? Selleks et käiku ei läheks halvim stsenaarium ehk et globaalse keskmise temperatuuri tõus jääks alla kahe kraadi, peaksid arenenud riikide viimased generatsioonid vähendama oma CO_2 eelarvet kahe tonni peale aastas[1]. Eestlaste puhul tähendab see tarbimise vähendamist 7–9 korda.

Mulle tundub see jube ebaõiglane laste suhtes, kes peavad tegelema maailma parandamise kõrvalt juba ka tagajärgedega ning vastutama vananeva rahvastiku hoolekande eest.

Siin saab tuua ka sobiva paralleeli maailma mastaabis. Kui arenenud riigid on keskkonda saastates luksuslikku elu nautinud, siis kliimamuutuste kannatajateks on olnud peamiselt põllumajandusest elatuvad arengumaade elanikud. Nüüd, mil ka nemad võiksid veidi parema järje peale saada, on muidugi maailma CO_2 eelarve ammu ületatud ja kärpima peaks hakkama kõik koos.

MAAILM AASTAL 2050

Missugune see meie ainuke kodu siis aastaks 2050 on? Melbourne'i kliimapoliitikale keskendunud sõltumatu mõttekoda Breakthrough joonistab kliimaga seotud riskianaliüüsis üsna masendava ja paraku liigagi realistlikuna tunduva pildi.

Kui eeldada, et asjad liiguvad maailmas mööda tavapärast rada, siis teadlased jätkavad ilmselt uuringute ja murelike hoiatuste avaldamise ning noored enda hääle võimendamisega. Poliitikud jätkavad aga „viisaka ignoreerimise" ja poliitiliste võitluste tõttu liiga aeglaste sammudega. Selle tulemusena on globaalne keskmine temperatuur tõusnud aastaks 2050 kolme kraadi võrra. Maailma jääkiht on kadunud, põuad on hävitanud märkimisväärse osa meie suurimast CO_2 tasakaalustajast – Amazonase vihmametsast. Muutustest tingitud mõjuahel kogub aina hoogu.

Kolmandik maismaa pinnast on muutunud kõrbeks ja 55% kogu elanikkonnast kannatab enam kui 20 päeva aastas surmava (üle 40 °C) kuumuse käes. Maailma räsivad regulaarselt põuad, üleujutused ja loodusõnnetused. Korallriffidest ja vihmametsadest kuni Arktika jääkihini on terved ökosüsteemid kokku varisenud. Troopikas on hävinenud piirkonna põllumajandus ja põgenikeks on saanud enam kui miljard inimest. See põgenike massiline liikumine koos rannajoonte kahanemise ning toidu ja vee kättesaadavuse tõsise langusega avaldab survet maailma suurimatele arenenud riikidele.

Tõenäolised on relvastatud konfliktid ressursside pärast, mis võivad kulmineeruda maailmasõjaks. Hüpoteesi kohaselt on tulemuseks „täielik kaos" ja võib-olla „meie praeguse globaalse tsivilisatsiooni lõpp".[2]

Eestist taliolümpia staare ilmselt enam oodata ei ole. Järgmiste generatsioonide insenerid ja arhitektid peavad aga ilmselt Hollandi eeskujust õppust võtma. Kuna aina enam lihtsamaid töid teeb tulevikus ära tehisintellekt, ootab töömaastikul ees üha tihedam konkurents ja teadlaste sõnul on suurem eelis väiksemate perede lastel, kelle haridusse on vanemad saanud rohkem panustada.

Koroonaviiruse pandeemia taustal on oluline mainida ka haiguste leviku teemat. Oma kõrge kehatemperatuuri tõttu, mida me saame haigusega võitlemiseks palavikuga veelgi tõsta, ei meeldi meie kehad paljudele viirustele. Soojenevas kliimas õpivad patogeenid aga elama aina kõrgemate temperatuuridega tingimustes ja seega väheneb meie keha esmase kaitsemehhanismi tõhusus. Rääkimata siis veel igikeltsast väljasulavatest patogeenidest ja troopilistes piirkondades sooja temperatuuriga uusi elupaiku leidvatest haigusi kandvatest sääskedest.[3]

Lühidalt öeldes ei paista tulevik just kuigi helge. Poleks iial arvanud, et tsiteerin kunagi **Miley Cyrust**: „Meile antakse sitas seisus planeet ja ma keeldun seda oma lapsele edasi andmast. Kuni ma ei tunne, et mu laps saab elada planeedil, kus vees on kalad, ei too ma siia maailma järgmist inimest selle jamaga tegelema." Praegu jään Mileyga samale seisukohale. Kuid äkki on just sinul see õige keskkonnasõbraliku eluviisi ja geenide kombinatsioon, mis annab lapsele need supervõimed meie kõigi tulevik päästa.

[1] *Hausfather, Z. 2019. Analysis: Why children must emit eight times less CO2 than their grandparents. – Carbon Brief, 10.04.*

[2] *Dunlop, I.; Spratt, D. 2019. Existential climate-related security risk: A scenario approach. – Breakthrough – National Centre for Climate Restoration.*

[3] *Worland, J. 2020. The Wuhan Coronavirus, Climate Change, and Future Epidemics. – Time, 06.02.*

Foto: Kaspar Brandt

Elektroonilise muusika trio I Wear* Experiment kutsub fänne virtuaalselt oma uues muusikavideos osalema. Bänd ootab soovijailt 10. aprillilks 6–60 sekundi pikkust aegluubis horisontaalset videoklippi, mis kajastab hetke ilu ja/või rõõmu. Klippe oodatakse aadressile *iwearexperiment@gmail.com*.

AJALUGU

AMMUSTE VAADETE NOSTALGIA

Siis, kui enda liikumisvõimalused on paratamatult ahtad, tasub ehk hoopis jalutada ajas veidi (või palju rohkem) tagasi, vaadates näiteks veebisaidi *ajapaik.ee* erinevatelt kaardikihtidelt vanu fotosid Tallinnast või sammudes hoopis portaali Tartu Ilukirjanduses (*teele.lutt.ee*) juhatusel läbi kadunud või veel alles oleva Emajõe Ateena. Virtuaalnostalgiat aitavad tekitada ka näiteks Facebooki grupid „Nostalgiline Tartu" ning „Wana Tallinn".

AJALUGU

NAISED AJALOOS

Neile, kel pole olnud varem ülemäära aega, et pikki ajaloosaateid kuulata, soovitame „Müstilise Venemaa" kõrvale veel üht, pisut uuemat formaati. Nimelt rääkis ajaloolane Milvi Martina Piir Vikerraadios eelmisel aastal saatesarjas „Naine ajas" kokku paarikümnest inspireerivast, aga mitte niivõrd laialt tuntud naisest. Nii kuuleme keskaegsest arstist ja õpetajast Trota de Salernost, 19. sajandi alguse maadeavastajast Ida Pfeifferist ning 18. sajandi kuninglikku verd avantüristist ja petturist Jeanne de Valois'st. Aga mitte ainult! Kõrv peale: *vikerraadio.err.ee/arhiiv/naine-ajas*

KUNST

KRIISIAJA KUMU

Kumu uksed on külastajatele küll praegu suletud, kuid vaibunud ei ole tegevus sealgi. Selleks et näitused siiski võimalikult paljude kunstihuvilisteni jõuaksid, alustab Kumu uute virtuaaltutvustustega, mis annavad aimu parasjagu muuseumiseinte taga peidus olevatest väljapanekutest. Esimesena võeti ette tutvustada näitust „Eneseloomine. Emantsipeeruv naine Eesti ja Soome kunstis" (kuraatorid Tiina Abel ja Anu Allas), mille veebiekskursioonil saab Kumu kodulehel juba osaleda, kuid arengutel tasub hoida jooksvalt silma peal aadressil *kumu.ekm.ee*.

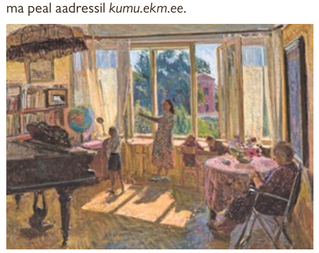

Linda Kits-Mägi „Interjöör", õli, 1957. Eesti Kunstimuuseum

FILM

1150 TASUTA FILMI

Portaalis Open Culture on andmebaas tervelt 1150 tasuta filmiga! Selline massiiv võib silme eest kirjuks lüüa, kuid innukale otsijale leidub seal mitmegi kuu jagu väärt vaatamist. Miks mitte meenutada zombifilmi klassikat „Elavate surnute öö" (1968) või tutvuda 1936. aasta ulmeepopõaga „Things to Come"? Või kõnetavad hoopis vesternid? Tummfilmid? Kolmetunnine dokumentaal Marcel Duchampist? Vaata: *openculture.com/freemoviesonline*

PSÜHHOLOOGIA

PEAASJA OTSEÜLEKANDED

Vaimse tervise portaal Peaasi pakub igapäevaste otseülekannetega virtuaalset mõtteainest, mida saab ka järele vaadata. Nii on kõneldud muu hulgas juba sellest, kuidas tulla toime terviseärevuse, meeleolulanguse ning häirivate mõtetega, räägitud meeste vaimsest tervisest, võetud jutuks liikumisrutiini loomine, arutatud laste ja peresuhete üle. Aga muidugi on olnud teemaks ka juba isolatsiooniajaspetsiifilised mured, nagu üksindus ning lähedaste toetamine kaugelt. Kuid tegijate ind pole sellega raugenud, iga päev kell 15 toimub Peaasja Facebooki lehel uus ülekanne.

TEATER

IGAL REEDEL UUES TEATRIS

Nagu paljud teisedki, paneb ka Tartu Uus Teater oma kodulehele igal nädalal (reedel) üles videoülesvõtte mõnest varasemast lavastusest, mida kõigil huvilistel on võimalik nädala jooksul tasuta vaadata! Märtsikuus näidati Ivar Põllu suvelavastust „Odysseia" (2015) ning Kertu Moppeli „Liha luudel" (2014). Juba 3. aprillil on aga oodata uut etendust, niisiis tasub aadress *uusteater.ee/teatrivoog* järjehoidjatesse salvestada.

KUULA!

KUULA KIRJANDUST

Neile, kel silmad juba lõputust ekraanivahtimisest väsinud, aga tahaks kuulata enne uinumist kuuldemänge, luuletusi või järjejutte, sobib n-ö rusikana silmaauku ERRi Raadioteatri koduleht või mobiilirakendus. Krimijuttudest ulmeni, reisijuttudest kodumaise ja maailmakirjanduse klassikani – loetuna armastatud eesti näitlejate sulniste häältega. Vaata lisa: *raadioteater.err.ee*

TEATER

PÕNEVUSTEATER VEEBIS!

Eesti esimene (ja seni ainus) põnevusteater Kelleriteater annab teada, et ehkki füüsilised uksed Laial tänaval on praegu kindlalt suletud, saab kunstielamusi ikka ammutada, aga vanast heast internetist! Esimesed Oscar Wilde'i tekstil põhineva lastelavastuse „Canterville'i kummitus" veebietendused on juba antud, aga ega aprillis lisaetendused tulemata jää. Samuti on plaanis tuua veebilavale sõnadeta õuduskomöödia „Armunud alkeemik". Lisainfo, täpsema kava ning sümboolse pileti soetamise detailid leiab Kelleriteatri Facebooki lehelt ning kodulehe alajaotisest „otseülekanded".

Foto: Siim Vahur

LOODUS

VEEBILOOMAAED

Neil, kes tunnevad puudust tuttavatest loomaaia asukatest, tasub pöörata pilgud Tallinna loomaaia Facebooki lehele, kus peaks saama nii kirjasõnas, fotokunsti vahendusel kui ka videomeediumi abiga loomarahva tegemistest kena ülevaate. Näiteks ei tasuks magada maha paiselehtede õitsemise aega ninasarvikuaedikus ega ka linnutiigi kohal rõkkavat naerukajakate naeru! Tuju aitavad hoida üleval ka naerusuised alpakad ning stoilisem elevandirahvas.

Foto: Inari Leiman

KEELEÕPE

ÕPI UUSI VÕI MEENUTA VANU!

Nutitelefonid ning moodne mängustamistehnika ei ole kasulikud ainult meelelahutuseks, vaid ulatavad abikäe ka õpihimulistele. Ehk on isolatsiooniaeg just väga sobiv mõne uue võõrkeele selgeks saamiseks või pisut rooste läinu kõpitsemiseks? Kuus aastat sai küll kooliajal vene keelt võetud, aga käsitööõlut tellida ikka ei oska? Ladinaameerika seebikatest on meeles ainult „por qué!?" ja „por favor!"? Rootsi on nii lähedal, aga ometi nii kaugel? Vaata lähemalt näiteks rakendusi Duolingo ja Babbel või miks mitte kiigata hoopis kodumaal välja töötatud Lingvisti poole.

KIRJANDUS

LAENUTADA, LAENUTADA, LAENUTADA!

Kui kodusest raamatuvirnast jääb väheks, tasub uurida Eesti Rahvusraamatukogu, Tartu Ülikooli Raamatukogu või Tartu Linnaraamatukogu kontaktivaba laenutamise võimaluste kohta. Kui aga oled juba kodinad pakkinud ning maale pagenud, tuleb appi Tallinna Keskraamatukogu veebipõhine laenutuskeskkond ELLU. Miks mitte eelistada praegu just kodumaiseid autoreid, kellele kukub laenutuste pealt väikene hüvitisekopikas! Vaata: *ellu.keskraamatukogu.ee*

KIRJANDUS

DRAAMATEATRI ÕHTUJUTUD

Ka Draamateater toob kirjanduse kuulajatele veebi vahendusel koju kätte. Nimelt esitavad teatri näitlejad õhtujuttudena koduste sidevahendite tagant lektüüri, mis tundub praegu iseäranis tähenduslik ja a(s)jakohane. Eelmisel nädalal luges Hendrik Toompere lugusid väga päevakajalisest Giovanni Boccaccio „Dekameronist". Kel aga need jutud juba (järel)kuulatud-vaadatud, saab otsida Eesti Draamateatri Facebooki ja YouTube'i lehelt edasisi suuniseid!

ESTONIAN ACADEMY OF MUSIC AND THEATRE
ESTONIAN BUSINESS SCHOOL

Masters in Cultural Management

ADMISSION NOW OPEN

* Construct your own unique learning path.
* Work with challenges and questions significant to you.
* Learn with a community of teachers from Finland, UK, France, Germany and elsewhere.
* Become a member of an international network of cultural and arts managers.

More info: eamt.ee/en/admissions
Facebook: www.facebook.com/culturalmasters

EESTI MUUSIKA-
JA TEATRIAKADEEMIA

Estonian
Business
School
Tallinn | Helsinki